

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง การศึกษาการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยบูรณาการพุทธธรรม ในโรงเรียนวิถีพุทธ ระดับประถมศึกษา จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐานซึ่งจะเสนอ ตามลำดับ ดังนี้

ตอนที่ 1 โรงเรียนวิถีพุทธ

1. ที่มาของโรงเรียนวิถีพุทธ
2. ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ
3. รูปแบบของโรงเรียนวิถีพุทธ
4. การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ
5. ตัวชี้วัดการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ
6. ตัวอย่างโรงเรียนวิถีพุทธ
7. โรงเรียนวิถีพุทธ จังหวัดสงขลา

ตอนที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา ในระดับประถมศึกษาตอนปลาย (ช่วงชั้นที่2)

1. ความหมายของการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา ในระดับประถมศึกษา
2. สาระการเรียนรู้ศิลปะ ด้านทัศนศิลป์
3. องค์ประกอบการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา
4. พัฒนาการทางศิลปะของเด็กในระดับในระดับประถมศึกษาตอนปลาย (ช่วงชั้นที่2)
5. การถ่ายทอดศิลปะไทยในอดีต

ตอนที่ 3 แนวคิดและทฤษฎีการจัดการเรียนการสอน โดยบูรณาการพุทธธรรม

1. ความหมายของการบูรณาการตามหลักพุทธศาสตร์
2. การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ
3. หลักการจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการพุทธธรรม
4. พัฒนาการทางด้านคุณธรรมจริยธรรม ของนักเรียนในระดับในระดับประถมศึกษาตอนปลาย (ช่วงชั้นที่2)

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 โรงเรียนวิถีพุทธ

1. ที่มาของโรงเรียนวิถีพุทธ

การศึกษาในอดีตอันยาวนานของไทย มีฐานจากการใช้พุทธธรรมมาอบรมสั่งสอน แต่อาจไม่มีระบบของการศึกษาบังคับอย่างในยุคปัจจุบัน แม้ในปัจจุบันจะมีการศึกษาภาคบังคับแก่คนส่วนใหญ่ แต่ก็มิได้นำเอาพุทธธรรมมาเป็นฐานของการศึกษา แต่นำระบบและองค์ความรู้ตามโลกนิยม โดยมีฐานจากประเทศตะวันตกมาเป็นแกนในการจัดการศึกษา ทำให้พุทธธรรมเองเริ่มเห็นห่างจากชีวิตของคนไทยยุคปัจจุบันมากขึ้นๆ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายในความล้ำค่าของพุทธธรรม จากการศึกษาที่เป็นฐานของวัฒนธรรมมาแต่อดีต(กระทรวงศึกษาธิการ, 2546) โดยจากการศึกษาของสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.) ที่ได้ศึกษาความสามารถในด้านการคิดวิเคราะห์ของเด็กไทยเกี่ยวกับการทำข้อสอบวิชาคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ของสมาคมนานาชาติเพื่อการประเมินผลทางการศึกษา พบว่า เด็กไทยทำคะแนนได้ดีสำหรับข้อสอบแบบเลือกตอบ ที่ใช้ทักษะพื้นฐาน เช่น การบวก ลบ คูณ หาร หรือข้อสอบที่ใช้ความจำ แต่ไม่สามารถทำข้อสอบที่เป็นโจทย์ปัญหาที่ต้องคิดวิเคราะห์ และการเรียบเรียงความคิดออกมาเป็นคำพูด ในขณะที่ความสามารถดังกล่าว เป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิตในโลกปัจจุบัน นอกจากนี้ รายงานผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของเด็กไทยที่อยู่ในระดับต่ำแล้ว ทางด้านจริยธรรม คุณธรรมและความปลอดภัยของร่างกายและจิตใจก็อยู่ในสถานะเสี่ยงเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างของปัญหายาเสพติด ที่กำลังแพร่ระบาดในสถานศึกษา การถูกทำร้ายร่างกายของเด็ก ปัญหาอาชญากรรมที่เด็กเป็นผู้ก่อขึ้น จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าคุณภาพทางการศึกษาของประเทศไทย มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ หรือจริยธรรม คุณธรรม

จากการที่กระทรวงศึกษาธิการ จัดประชุมเรื่อง "หลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา" ณ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2545 ได้หารือถึงโรงเรียนจัดการศึกษา เพื่อสนองตอบความสามารถที่แตกต่างกันของบุคคลเพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทย ให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไร้ขีดจำกัด โรงเรียนวิถีพุทธ เป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคมและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข กระทรวงศึกษาธิการจึงได้นำความเห็นของที่ประชุมมาหารือต่ออีกหลายครั้ง อีกทั้ง ดร.สิริกมล มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และคณะได้ไปกราบขอคำแนะนำ เรื่องการจัดโรงเรียนวิถีพุทธ จากพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ณ วัด ญาณเวศกวัน เมื่อ

วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 นอกจากนั้นยังมีข้าราชการระดับสูง ได้ไปกราบขอคำแนะนำในเรื่องเดียวกันนี้ จากพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย รวมทั้งนิมนต์ท่านมาให้อธิบายในการประชุมระดมความคิดครั้งแรก ในวันที่ 25-27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 เป็นการประชุมหารือ เรื่องโรงเรียนวิถิปุทธเป็นครั้งแรก มีพระภิกษุและฆราวาส ผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมประชุมประมาณ 30 รูป/คน ได้ข้อสรุปเบื้องต้นถึงหลักสำคัญของ การจัดโรงเรียนวิถิปุทธ วันที่ 1-4 เมษายน พ.ศ. 2546 เป็นการประชุมหารือครั้งที่ 2 มีพระภิกษุและฆราวาส รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมกำหนดแนวการดำเนินการ ต่อจากหลักการที่ได้ข้อสรุปได้แล้วประมาณ 50 รูป/คน จากการประชุมใหญ่ 2 ครั้ง ทำให้ได้ข้อสรุปโรงเรียนวิถิปุทธในเรื่องสำคัญ กล่าวคือ ภาพสรุปโรงเรียนวิถิปุทธ กรอบความคิด รูปแบบโรงเรียนวิถิปุทธ และแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิปุทธ ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546) ทั้งนี้ เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกำหนด ให้คุณสมบัติของการเป็นคนดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง

- มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หน้า 14

ตามความมุ่งหมายและหลักการของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จะเห็นได้ว่า มีความสอดคล้องกับเป้าหมายโดยแท้ของพระพุทธธรรมอยู่แล้ว ให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ "โรงเรียนวิถิปุทธ" อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนอื่นๆในวงกว้างต่อไป (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546) ด้วยเหตุนี้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาของประเทศไทย โดยเริ่มจากกระแสการปฏิรูปการศึกษา ที่ได้รับความร่วมมือทั้งในภาครัฐและเอกชน ปรับระบบการเรียนการสอนให้มีความหลากหลายเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542)

2. ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการ(2546) ได้ให้ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ ว่า โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไป ที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหา ปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต

3. รูปแบบของโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือ การจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือใช้ ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ(ปรโตโมละ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้ง ศีล หรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมานี หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และ ปัญญา ที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม(โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา อาจแสดงแนวคิดดังภาพต่อไป

ที่มา:พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต),2546

แผนภูมิที่ 1 แผนภูมิแสดงแนวความคิดการพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา

เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้าน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ ทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ตามลักษณะแห่งปัญญาคุณธรรม 4 ประการคือ สัมปริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวณะ โยนิโสมนสิการ ธัมมานุธัมมปฏิบัติ

การจัดสภาพโรงเรียนวิถีพุทธประกอบไปด้วย ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านการบริหารจัดการ การจัดสภาพในแต่ละด้าน จะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินอย่างมีประสิทธิภาพ

4. การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็นมีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาคุณธรรม 4 ประการ คือ

1. สัมปริสสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครูอาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี
2. สัทธัมมัสสวณะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

3. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี

4. ธัมมานุষ্ঠัมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาวุฒิธรรม 4 ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

ด้านกายภาพ สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสม ที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสมหรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนมีใจสงบ และส่งเสริมปัญญา เช่น รมรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ มิให้อีกทีก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต

ด้านการเรียนการสอน สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งกระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมี กระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย(กายภาวนา) ด้านความประพฤติ(ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา(ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่ เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟัง เป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการไม่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือ ส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อ

สภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุขและได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดั่งใจควบคู่กันไปสู่คุณค่า

เมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถีพุทธและได้พัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจน จะสังเกตได้ถึง ความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดขึ้นตามมา ที่เปี่ยมไปด้วยความงดงาม และคุณค่า ดังนี้

1. นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่างๆ อย่าง ชัดเจนพร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่นๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคนดี เก่ง และมีความสุขพร้อม ๆ กันที่ว่ายากจะไม่ยากสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ
2. การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชม ของทั้งผู้ปกครอง ครู อาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบ อีกทั้งการยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้น อย่างที่วิคุณ
3. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้นมากที่เกื้อกูลการพัฒนา ผู้เรียนรอบด้านทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ผู้คนที่เกี่ยวข้องล้วนเป็น กัลยาณมิตรแก่กันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักเรียน
4. บุคลากรในโรงเรียนพัฒนาตนเองทั้งวิธีการทำงานและวิถีชีวิตทำให้สภาพการทำงาน มีความสุข มีคุณค่าเพิ่ม ชีวิตส่วนตัวพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบชัดเจน เพราะความเป็นวิถีพุทธช่วยกล่อมเกลา
5. โรงเรียน โดย ครู ผู้บริหาร บุคลากร และนักเรียน เป็นแบบอย่างต่อสังคม อีกเป็นพลังการพัฒนาสังคมวงกว้างให้ดั่งใจยิ่ง ๆ ขึ้นได้

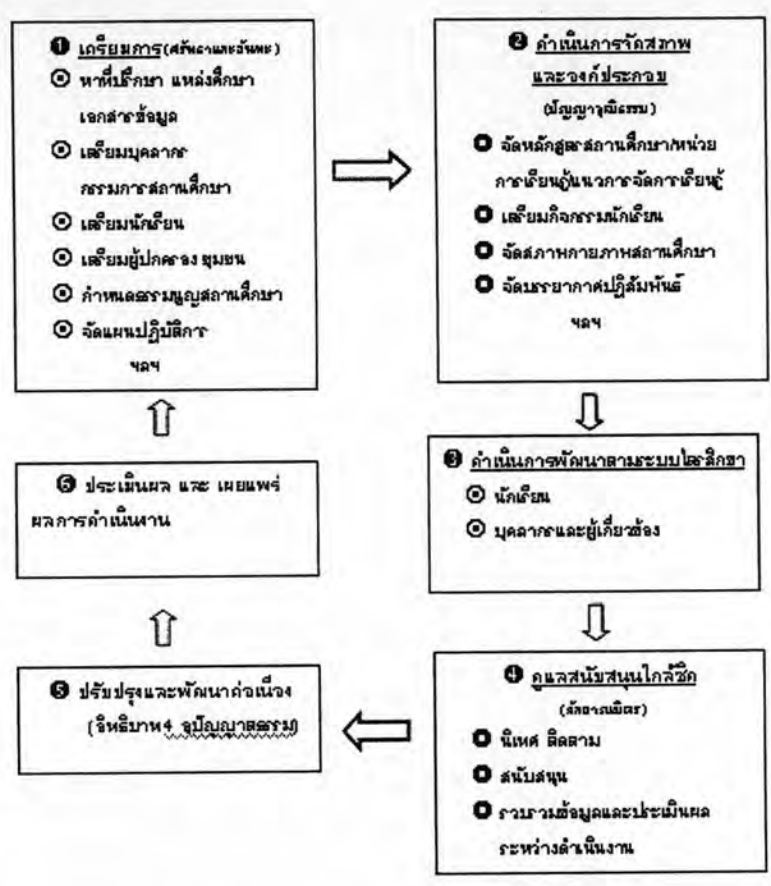
วิถีปฏิบัติ

แนวการดำเนินการและจังหวะก้าวการพัฒนาของโรงเรียนวิถีพุทธแต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกันได้ ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานศึกษา อย่างไรก็ตามก้าวหน้าที่ชัดเจนจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้จากความพยายามในการพัฒนาผู้เรียนทั้งศีล สมาธิ ปัญญา ควบคู่กันไปอย่างบูรณาการ บนวิถีการดำเนินชีวิตธรรมดาที่ส่งเสริมการพัฒนา “ การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น ” คือ ดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันและจัดการได้ที่จะก่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด

ข้อเสนอแนะแนวดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธในภาพเบื้องต้นที่เสนอเป็นแนวคิด แนวทาง ซึ่งโรงเรียนสามารถนำไปปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมต่อไปประกอบด้วยประเด็นดังนี้ จังหวะก้าว

การพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบต่อไปนี้ เป็นข้อเสนอเชิง ตัวอย่างหนึ่งที่โรงเรียนสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนการบริหารจัดการแสดงผังแผนภาพต่อไปนี้

ที่มา:กระทรวงศึกษาธิการ,2546

แผนภูมิที่ 3 แผนภูมิแสดงการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

1. การเตรียมการ เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็น กัลยาณมิตร ในการพัฒนาวิถีพุทธนี้ ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือฆราวาส ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นฆราวาสควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้

เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

1.2 การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชนให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธา และฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ด้วยปัญญาเข้าใจทิศทาง จากศรัทธาและฉันทะการพัฒนา ร่วมกันความสำเร็จในการพัฒนา คาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถ ดำเนินการได้หลากหลายตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนา จนถึงการประชุมสัมพันธที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

1.3 การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงานที่ชัดเจนทั้งระยะยาวในธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกัน จะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

2. การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เป็นการดำเนินการจัดปัจจัย ต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาคุณธรรม 4 ประการคือ

2.1 การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปุริสสังเสวะ)

2.2 การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวนะ)

2.3 การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ)

2.4 ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ธัมมานุষ্ঠมปฏิบัติ)

สภาพและองค์ประกอบที่สำคัญที่จำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิถีพุทธ มีตัวอย่างเช่น หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถีพุทธควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัดคือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (A) และการฝึกปฏิบัติหลักธรรม (P) ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป

การเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือประจำโอกาสต่าง ๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า

"การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น" (ป.อ.ปยุตโต)

การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก "การกิน อยู่ ดู ฟัง" ในชีวิตประจำวัน

การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

3. การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนของสถานศึกษา โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริม "การกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น" เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด

นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้วสถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครูและผู้บริหารจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นยิ่งบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามากเท่าไร จะส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น

การดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดีหากในขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ และขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดดำเนินการได้อย่างดี เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน

4. การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสม ควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตร ที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่อ งาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้ คือ การนิเทศติดตาม ที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การ

สนับสนุน ทั้งทรัพยากรข้อมูลและเครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยดำเนินการให้เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว
การรวบรวมข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็นฐานของการปรับปรุงต่อเนื่อง
ต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

5. การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนดเพื่อเน้น
ย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้นๆ มาพิจารณาแล้วกำหนด
ปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์ธรรมที่สนับสนุนการปรับปรุงและ
พัฒนางานเป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และ
อุปัญญาตรธรรม 2 (ความไม่สิ้นโทษในกุศลธรรม และ ความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

6. การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผล
การดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น 1 ปี หรือ 3 ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม เป็นต้น และใน
การประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์ เชื่อถือได้ ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถนำสู่การ
เผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้น ๆ และนำเป็นข้อมูลในการวางแผน
ดำเนินการอื่นๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอ
ให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและบริหารจัดการ

6. ตัวชี้วัดการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

กระบวนการจัดการเรียนการสอนตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธ ทางกระทรวงศึกษา
ธิการ(2546) ได้สนับสนุนโดยจัดทำตัวชี้วัดการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อพัฒนา
คุณธรรมจริยธรรมของเด็กนักเรียนควบคู่กับการพัฒนาทุกด้านอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งคาดหวังว่า
จะช่วยให้การดำเนินงาน และพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นไปตามหลักการที่เหมาะสมและมี
แนวทางในการปฏิบัติอย่างเดียวกัน โดยอาศัยตัวชี้วัด 4 ด้านใหญ่ คือ ด้านปัจจัย ด้าน
กระบวนการ ด้านผลผลิต ด้านผลกระทบ ในแต่ละด้านมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ตัวชี้วัดด้านปัจจัย (Input)

ตัวชี้วัดด้านปัจจัย กำหนดเฉพาะปัจจัยที่สำคัญที่จะเป็นเงื่อนไขหลัก และส่งผล
อย่างชัดเจนต่อการพัฒนานักเรียนและการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธตามระบบไตรสิกขา ตัวชี้วัด
ด้านปัจจัยนี้เพื่อให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญเชิงเหตุและผลของการดำเนินการพัฒนา ซึ่งมี
จุดเน้นในการพัฒนาทั้งระบบโรงเรียน มาตรฐานด้านปัจจัยที่ต้องการ คือ "โรงเรียนมีบุคลากรที่มี

คุณลักษณะที่ดีในวิถิปุทธ มีการบริหารจัดการ มีหลักสูตร มีแหล่งเรียนรู้ และสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา"

องค์ประกอบที่ 1 บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดี

ผู้บริหาร : ตัวชี้วัดคุณภาพ

1. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม ถือศีล ๕ และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
2. มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ
3. มีความซื่อสัตย์ จริงใจในการทำงาน
4. มีความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัย นับถือศรัทธาในพระพุทธศาสนา

องค์ประกอบที่ 1 บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดี

ครู : ตัวชี้วัดคุณภาพ

1. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีศีลธรรม และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
2. มีพรหมวิหารธรรม มีความเป็นกัลยาณมิตร มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความรู้ใจองงามตามหลักไตรสิกขา
3. รู้ เข้าใจ หลักการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา

องค์ประกอบที่ 2 การบริหารจัดการดำเนินการอย่างมีระบบ: ระบบบริหาร

1. มีวิสัยทัศน์หรือปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญ หรือแผนกลยุทธ์ที่มีจุดเน้นในการพัฒนาโรงเรียนวิถิปุทธ
2. แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาหรือคณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนวิถิปุทธ และบริหารการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย(บ ว ร) มีส่วนร่วม
3. ปลุกฝังศรัทธาเสริมสร้างปัญญาในพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นกับบุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง
4. ร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชนเพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชน
5. มีการนิเทศ ติดตามการดำเนินงานโรงเรียนวิถิปุทธอย่างต่อเนื่อง
6. มีระบบการตรวจสอบประเมินผล และเปิดโอกาสให้มีการเสนอแนะอย่างเป็นกัลยาณมิตรเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

องค์ประกอบที่ 2 การบริหารจัดการดำเนินการอย่างมีระบบ: ระบบหลักสูตร
สถานศึกษา

1. มีหลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ ที่บูรณาการ
พุทธธรรมทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

องค์ประกอบที่ 3 กายภาพและสิ่งแวดล้อมจัดอย่างรอบคอบ: สภาพแวดล้อม

1. จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและประจำห้องเรียนเหมาะสม
2. มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญ คุณธรรม จริยธรรมโดยทั่วไปในบริเวณ
โรงเรียน
3. สภาพโรงเรียนสะอาด ปลอดภัย สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ
4. บริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด

จากรายละเอียดข้างต้นสรุปได้ว่า ตัวชี้วัดด้านปัจจัยมีความสำคัญมากต่อกระบวนการ
การจัดการเรียนการสอน โดยเฉพาะบุคคลที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้บริหารและครูในโรงเรียนจะต้องมี
คุณลักษณะที่ดี ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน มีระบบการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับ
สภาพแวดล้อมของท้องถิ่น มีวิสัยทัศน์ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย โดยโรงเรียนจะต้องอาศัยความ
ร่วมมือ ประสานงาน ระหว่างบ้าน วัด และชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่มี
ประสิทธิภาพ

2. ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (Process)

การกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อส่งเสริมให้การพัฒนาเป็นไปอย่างชัดเจน รอบคอบ มี
ประสิทธิภาพ ให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างแท้จริงตามระบบไตรสิกขา มาตรฐานด้าน
กระบวนการที่ต้องการให้เกิดขึ้น คือ " โรงเรียนจัดบรรยากาศและกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อ
พัฒนาผู้เรียนให้เป็นไปตามหลักไตรสิกขา และการบูรณาการในวิถีชีวิต"

องค์ประกอบที่ 1 การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา

องค์ประกอบย่อย : กระบวนการจัดการเรียนรู้

1. จัดการเรียนรู้โดยบูรณาการพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการ
เรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน
2. ส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา

3. จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้ ทั้งผู้เรียนและผู้จัดการเรียนรู้
4. จัดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ทั้งผู้เรียนและผู้จัดการเรียนรู้
5. จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาทั้งในการเรียนการสอนและในกิจกรรมดำรง

ชีวิตประจำวัน

องค์ประกอบย่อย : การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้

1. ใช้สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ
2. นิมนต์พระสงฆ์หรือเชิญวิทยากรภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาสอนนักเรียนอย่าง

สม่ำเสมอ

3. จัดให้นักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือศาสนสถาน ที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง

องค์ประกอบย่อย : การวัดและประเมินผล

มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีการที่หลากหลายครอบคลุมตามหลักภาวะ 4 (กาย ศิล จิต ปัญญา) โดยมุ่งเน้นเพื่อพัฒนานักเรียนต่อเนื่อง

องค์ประกอบที่ 2 บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร

1. บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริม "การสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น"
2. ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ยิ้มแย้ม มีเมตตาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูกับผู้ปกครอง
3. ส่งเสริมบรรยากาศ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์
4. ส่งเสริมบุคลากรและนักเรียน ให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น
5. ส่งเสริมยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดีเป็นประจำ

องค์ประกอบที่ 3 กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

องค์ประกอบย่อย : กิจกรรมพื้นฐานชีวิตประจำวัน

1. ฝึกฝนอบรมให้เกิดการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น(รู้เข้าใจเหตุผลและได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ ตามหลักไตรสิกขา)
2. ส่งเสริมกิจกรรมการรับผิดชอบ ดูแลรักษา พัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอตามหลักไตรสิกขา

องค์ประกอบย่อย : กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

1. ส่งเสริมปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่ารู้เข้าใจเหตุผล
2. จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึก และศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำ ในโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต
3. ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา

จากรายละเอียดข้างต้นสรุปได้ว่า กระบวนการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถีพุทธ มีความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนโดยอาศัยองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ การบูรณาการหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา เข้าไปในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตประจำวัน มีการส่งเสริม กระตุ้น จูงใจ ให้สนุกเพลิดเพลินกับการเรียนรู้ โดยอาศัยสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมมีบรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตรที่รัก ปราศจากทิฐิ ช่วยเหลือกัน มีเมตตาต่อกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ยกย่องเชิดชูผู้ทำดี มีกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ส่งเสริมการปฏิบัติกิจกรรม การฝึกอบรมให้เกิดการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น มีความรับผิดชอบ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

3. ตัวชี้วัดด้านผลผลิต (Output)

ตัวชี้วัดด้านผลผลิต กำหนดเฉพาะผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน กำหนดโดยวิเคราะห์จากหลักภาวนา 4 คือ มีองค์ประกอบด้านกาย ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นผลที่ผู้เรียนควรได้รับจากการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา การกำหนดปัจจัยด้านนี้ เพื่อส่งเสริมให้สถานศึกษามีเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนอย่างชัดเจน

มาตรฐานด้านผลผลิตที่ต้องการให้เกิด คือ "ผู้เรียนได้รับการพัฒนาเป็นผู้มีคุณลักษณะ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น (ภาวนา 4) ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและมีความสุข"

องค์ประกอบหลัก : พัฒนาศีล จิต และปัญญา อย่างบูรณาการ(ภาวนา 4)

กาย(กายภาพ)

1. บริโภคใช้สอยปัจจัย 4 ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม ได้คุณค่าแท้
2. การดูแลร่างกายและการแต่งกายสะอาดเรียบร้อย
3. ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม

ศีล(สังคม)

1. มี ศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต
2. มีวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา
3. สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต

จิต (จิตใจ/อารมณ)

1. มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ
2. มีจิตใจเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปันต่อกัน
3. ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ อดทนขยันหมั่นเพียร
4. มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริง เบิกบาน

ปัญญา

1. มีศรัทธาและความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย
2. รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์
3. ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์พัฒนางานอยู่เสมอ
4. รู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา

จากรายละเอียดข้างต้นสรุปได้ว่า เกี่ยวกับตัวชี้วัดด้านผลผลิตที่เกิดขึ้นจากกระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้น มุ่งเน้นในเรื่องความเป็นระเบียบเรียบร้อย รู้จักบริโภคอาหารอย่างคุ้มค่า (กาย) มีวินัย ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ ตรงต่อเวลา (สังคม) มีเมตตา กรุณา มีสติ มีสมาธิ (จิต / อารมณ) และรู้จักบาปบุญคุณโทษ ใฝ่รู้ใฝ่เรียน แก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้อง (ปัญญา) บูรณาการเข้ากับชีวิต ความเป็นอยู่ที่แท้จริง เพื่อพัฒนาชีวิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

4. ตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (Outcome / Impact)

ตัวชี้วัดด้านผลกระทบกำหนดจากผลการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา ที่สถานศึกษาดำเนินการทั้งระบบแล้วก่อให้เกิดผลดี และผลต่อเนื่องกับผู้เกี่ยวข้องนอกสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย บ้าน (ผู้ปกครอง ชุมชน) วัด และหน่วยงานราชการอื่น ๆ การกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อเกิดความตระหนักถึงการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธที่ก่อให้เกิดผลต่อเนื่อง และส่งผลดีต่อสังคมนวงกว้าง

มาตรฐานด้านผลกระทบที่ต้องการให้เกิดคือ บ้าน วัด โรงเรียน ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ และเกิดความสามัคคีร่วมมือกัน พัฒนาโรงเรียนและสังคมตามวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง

องค์ประกอบหลัก บ ว ร ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ

องค์ประกอบย่อย : บ้าน

1. บ้านและชุมชนมีสมาชิกที่ดี เป็นคนดี ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขเพิ่มขึ้น
2. ชุมชนมีผู้ช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น

องค์ประกอบย่อย :วัด

วัดได้ศาสนาทายาท และกำลังช่วยงานพระพุทธศาสนามากขึ้น

องค์ประกอบย่อย:โรงเรียน

โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง(บ้าน วัด ราชการ)

จากรายละเอียดข้างต้นสรุปได้ว่า ตัวชี้วัดด้านผลกระทบมีองค์ประกอบที่สะท้อนออกมาคือ โครงการโรงเรียนวิถีพุทธที่อาศัยการนำหลักไตรสิกขาเข้าไปประยุกต์ใช้ในสถาบันหลักของสังคม ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน ทำให้เกิดภาพแห่งคนดีของสังคม ไม่ข้องเกี่ยวอบายมุข ชุมชนมีการช่วยเหลือกันมากขึ้น วัดได้ศาสนาทายาทสืบทอด โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา ซึ่งส่งผลดีต่อภาพโดยรวมของสังคมไทยได้

6. ตัวอย่างโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนรุ่งอรุณ

โรงเรียนรุ่งอรุณเป็นองค์กรการศึกษาที่ตั้งขึ้นเพื่อเป็นทางเลือกใหม่สำหรับเยาวชนและผู้ปกครองที่ปรารถนาจะเรียนรู้ในระบบโรงเรียนที่ผนวกด้วยการพัฒนาสติ ปัญญา ตามครรลองพุทธธรรมคือไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมภาณี ปัญญา ไปสู่สัมมาทิฐิหรือภาวะของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน โดยโรงเรียนรุ่งอรุณเป็นโรงเรียนวิถีพุทธต้นแบบ และให้ความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการพุทธธรรม โดยเฉพาะในวิชาศิลปศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แนวคิดการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนรุ่งอรุณ

โรงเรียนรุ่งอรุณได้ก่อตั้งขึ้นในช่วงเวลาแห่งการปฏิรูปการศึกษาของสังคมไทย คือ ปีการศึกษา 2540 เป็นต้นมา ในสถานการณ์ดังกล่าวนับได้ว่า รุ่งอรุณมีกำเนิดขึ้นจากคุณูปการทางความคิดของบุคคลสำคัญ ๆ ในวงการศึกษาของสังคมไทย ตลอดจนหน่วยงานมากมาย และที่สำคัญเกิดขึ้นได้เพราะพ่อแม่ ครอบครัวไทยที่มุ่งมั่น คิดอ่านด้วยความปรารถนาดีอย่างมองเห็นการไกลและเด็ดเดี่ยวเพื่อลูกหลาน ซึ่งเป็นอนาคตของสังคมไทย จากพันธมิตร์ทั้งปวงเหล่านี้จึงได้ร่วมกันผสมผสานความคิดและความตั้งใจ ความจริงใจต่อกันอย่างจริงจังบนแนวทางแห่งพุทธธรรมอาศัยแนวคิดและวิธีการที่หลากหลายทั้งที่เป็นสากล และแนวคิดของปราชญ์แห่งการศึกษาไทยที่มีรากฐานจากพุทธธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ผู้ซึ่งให้ความกระจ่างในการเรียนรู้ของมนุษย์ ที่เป็นกระบวนการธรรมชาติได้แก่ ศิล (ทางด้านพฤติกรรม) สมာธิ (ทางด้านจิตใจ) และสามารถใช้ปัญญาที่เป็นศักยภาพสูงสุดของมนุษย์ได้ โดยใช้หลักกัลยาณมิตรจนถึงโยนิโสมนสิการ (รุ่งอรุณแห่งการศึกษา) มาเป็นก้าวแรกเพื่อฝึกเดินไปตามครรลองให้ถึงสัมมาทิฐิ (ฝ่ายตำราโรงเรียนรุ่งอรุณ, 2545)

โรงเรียนรุ่งอรุณได้วางรูปแบบการจัดการและรูปแบบการเรียนการสอน เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดหลักและนำไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยอาศัยองค์ประกอบตลอดจนโครงสร้างความสัมพันธ์ที่สำคัญ 2 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 องค์ประกอบด้านการเรียนการสอน โดยพิจารณาที่ผู้เรียน ผู้สอน สาระวิชาการ กระบวนการเรียน การวัดประเมินผล ซึ่งมีหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

1.1 ผลที่จะเกิดกับผู้เรียน ควรบรรลุถึงทั้งด้านความรู้ หรือองค์ความรู้สากล และบรรลุการพัฒนาตน จนมีพฤติกรรมการเรียนรู้ที่ดี เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองในทางที่ดีขึ้น เช่น ได้ความเข้าใจ ได้ความสามารถ ได้วิธีปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ความชำนาญชัดเจน ได้แนวทางการปรับตัวและปรับปรุงตนเองเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น นอกจากนี้เมื่อได้ความรู้ต่าง ๆ นั้นแล้วก็ควรทำให้ได้ทำให้เป็นในความรู้ที่นั้น

1.2 เหตุ - ปัจจัย ได้แก่ ใจทย์หรือหน่วยการเรียนรู้บูรณาการ ที่ครูเป็นผู้สร้าง หรือแบบฝึกหัด และสื่อที่หลากหลายเพื่อการฝึกฝน ฝึกหัดให้นักเรียนบรรลุผลดังกล่าวนี้ ครูคือบุคคลสำคัญผู้ลงมือออกแบบสร้างสรรค์ ตั้งแต่วิเคราะห์หลักสูตร วางแผนการเรียนการสอน ตลอดจนกำหนดวิธีการวัดและประเมินผล โดยมีเงื่อนไขสำคัญ คือ

- สาระวิชาควรมีที่มาที่ไปเพื่อชักจูงผู้เรียนไปพบคุณค่าที่แท้จริงของสรรพสิ่ง ภายใต้อบเชตทั้งกว้างและลึกของสาระนั้น ๆ ได้

- กระบวนการเรียนอย่างเชื่อมโยงสู่ชีวิตนำพาผู้เรียนให้ดำเนินการเรียนของเขาไปด้วยฉันทะ จึงสามารถพัฒนากาย วาจา ใจ ไปสู่ปัญญาได้ด้วยตนเองผ่าน “หน่วยการเรียนรู้บูรณาการ” นั้นเอง

1.3 กระบวนการเรียนรู้ตามนัยพุทธธรรมนำโดยครู กว่าที่ครูจะยึดกุมแนวทางการปฏิบัติงานของตนได้ ก็จะต้องผ่านการบ่มเพาะความเข้าใจ ทักษะสติ และฝึกพิจารณาให้มีสายตามุมมอง ที่เห็นทั้งคุณค่าแท้ ของสาระวิชาต่าง ๆ ซึ่งมีใช้มีเพียงการรับรู้ทรงจำเฉย ๆ แต่เห็นคุณประโยชน์ที่จะมีต่อตนเองและผู้อื่นได้จริงและอีกหนึ่งมุมมอง คือให้เห็นศักยภาพการเรียนรู้ของนักเรียนนั้น ครูจะต้องเริ่มจากการเรียนรู้จักและฝึกฝนตนเองก่อน จนกระทั่งเชื่อมั่น ศรัทธาในศักยภาพแห่งปัญญาของมนุษย์ที่สามารถหยั่งรู้หลักแห่งความจริงแท้ตามธรรมชาติ เกิดการมอง การคิดและทำที่ที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างมีสติ-สัมปชัญญะ ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องอาศัยความตั้งใจที่จะกำกับ กาย วาจา ใจ ได้เป็น ทั้งหมดนี้จะช่วยให้ครูสะสมความเข้าใจที่ละเอียดละน้อยไปพร้อม ๆ กับการ เสนอแนะการปฏิบัติงานจริง

ประการที่ 2 องค์ประกอบด้านความสัมพันธ์ฉันกัลยาณมิตรของบุคคลต่าง ๆ ในรุ่งอรุณ โดยพิจารณาที่ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ ผู้ปกครองกับครูและผู้บริหาร ความสัมพันธ์ของพ่อแม่ ผู้ปกครองกับนักเรียนความสัมพันธ์กับบริบทของสังคมที่กว้างออกไปภายนอก ซึ่งมีหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

2.1 ผลที่ได้ร่วมกัน คือ เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันในทางสร้างสรรค์ ได้แก่ บุคคลต่าง ๆ ดังกล่าวมีความเข้าใจในวิธีการสื่อสาร ถ่ายทอดประสบการณ์ต่อกัน เช่น ประสบการณ์ในการคลี่คลายปัญหา ประสบการณ์ของผู้ที่มีทัศนคติและวิธีมองชีวิตและโลกอย่าง เข้าถึงความจริง ประสบการณ์การตั้งคำถาม หรือตั้งข้อสงสัยเกิดอย่างมีนัยยะสำคัญ ๆ (ตาม ธรรมชาติและวางใจในความดีงามของผู้อื่น) ทั้งนี้เพื่อให้การเรียนรู้ของบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และมีอิทธิพลต่อผู้เรียนนั้น เป็นไปในแนวทางเดียวกันกับปรัชญาหรือแนวคิดหลักของโรงเรียนที่ เชื่อว่า มนุษย์ควรจะเป็นอยู่โดยอาศัยภาวะของ “ความรู้” ที่เป็นศักยภาพของปัญญา จึงจะรอดพ้นจากภาวะเสี่ยงหรือภาวะตามยถากรรมหรือวันไหนไปตามกระแสของโลกธรรม 8 แต่ฝ่ายเดียว (โลกธรรม 8 คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์) หากวิถีแห่งความสัมพันธ์ของคนส่วนใหญ่ในรุ่งอรุณเป็นไปในทำนองดังกล่าวนี้ ก็เชื่อแน่ว่ารุ่งอรุณจะเป็น ชุมชนที่น่าอยู่และเอื้อต่อการเรียนรู้ของบุคคลทุกเพศทุกวัย ทุกสถานะเพราะต่างเป็นกัลยาณมิตรต่อกันได้อย่างแท้จริง

2.2 เหตุ – ปัจจัย ที่จะก่อหรือสร้างความสัมพันธ์ที่เอื้อต่อการเรียนรู้หรือที่ เรียกว่า ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันนั้น ควรจะเกิดขึ้นหรือสร้างขึ้นโดยกลุ่มที่มีพลังมาก ๆ ทั้ง

จำนวนและคุณภาพ และมีอิทธิพลสูงสุดต่อนักเรียน นั่นก็คือ พ่อแม่ ผู้ปกครอง อย่างน้อยที่สุด การที่พ่อแม่ ผู้ปกครองสามารถที่จะใช้หลักพรหมวิหาร 4 อย่างครบถ้วน ไม่เว้นแม้ข้ออุเบกขา เพื่อที่พ่อแม่ผู้ปกครองจะได้เป็นเหตุปัจจัยต่อการเสริมสร้างกำลังใจและความมั่นใจให้แก่เด็ก ๆ ได้โดยตรง ส่วนลำดับของความร่วมมือกับครูและบุคลากรระดับอื่น ๆ เพื่อสร้างเหตุ ได้แก่ เจตจำนง หรือความมุ่งหมายร่วมกันในเรื่องการพัฒนาเด็ก และโรงเรียน บวกกับการพัฒนาทัศนคติ ความเข้าใจที่มีต่อ"การเรียนรู้" ที่แท้จริง เป็นต้นเหตุที่สำคัญ ส่วนปัจจัยที่ตามมาคือ การสื่อสารอย่างเป็นปกติสม่ำเสมอ เป็นกิจกรรมที่เป็นความร่วมมือ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีเป็นตัวอย่างแก่ลูกหลาน การมีส่วนร่วมในงานต่าง ๆ ของโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการ คือเป็นงานประจำในระบบโครงสร้างของโรงเรียนและทั้งที่เป็นครั้งคราวตามความสมัครใจ (อาสาสมัคร)

2.3 กระบวนการ โรงเรียนเริ่มเปิดโอกาส เชื้อเชิญ ชักชวนและยินดีให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู ผู้บริหาร บุคลากรในหน่วยงานต่าง ๆ ได้แสดงความคิดเห็น เจตจำนง เพื่อสร้างสรรคกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นอย่างเป็นทางการ ที่เป็นประโยชน์แก่การพัฒนาโรงเรียน โดยการประสานความร่วมมือ ส่งเสริมสนับสนุน สานต่อ ก่อตั้ง พลังสำคัญส่วนนี้ให้เป็นรูปเป็นร่างอย่างชัดเจนจนกระทั่งบังเกิดผล ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการเจริญเติบโตของโรงเรียนอย่างแท้จริง

แนวคิดการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาของโรงเรียนรุ่งอรุณ

การจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาของโรงเรียนรุ่งอรุณ ให้ความสำคัญกับกระบวนการทำงานศิลปะ ช่วยฝึกทักษะมือตาสัมพันธ์ พัฒนาความคิดโดยเฉพาะด้านด้านมิติสัมพันธ์ กระตุ้นฉันทะในการเรียนรู้ และขัดเกลานิสัยที่ดีงามให้แก่เด็ก ได้แก่ความวิริยะอุตสาหะ มีสมาธิในการทำงาน ดูแลตนเองเป็น ทั้งด้านอารมณ์และบุคลิกภาพ มีทัศนคติที่ดีงามต่อชีวิตและสรรพสิ่งรอบตัว ไปจนถึงการเป็นเครื่องมือในการภาวนา ส่วนผลงานศิลปะนั้นเป็นเสมือนเครื่องช่วยสร้างฉันทะ และทัศนคติที่ดีต่อตนเอง ซึ่งจะช่วยสร้างความมั่นใจในการทำงานอื่นๆอย่างมีคุณภาพต่อไป เพราะจุดมุ่งหมายในการเรียนการสอนศิลปะในเด็ก โดยเฉพาะระดับประถมศึกษา จึงมิใช่การสร้างศิลปินหรือมุ่งสร้างงานที่เป็นเลิศ แต่เป็นการสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งผู้เรียนและผู้สอน ผ่านกระบวนการทำงานศิลปะและงานศิลปะรอบๆตัว (ฝ่ายตำรา โรงเรียนรุ่งอรุณ ,2550) โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ผู้สอน

ผู้สอนเป็นผู้ที่เข้าใจคุณค่าของกระบวนการทำงานศิลปะ และมีสายตาที่มองเห็นความงามในทุกสิ่งรอบๆตัว สามารถหยิบจับมาทำเป็นเครื่องมือหรือสร้างเป็นงานศิลปะได้ รวมทั้งเป็นครูที่เอาใจใส่ หมั่นสังเกตการเรียนรู้ของเด็กเพื่อปรับเปลี่ยนการเรียนการสอนให้เหมาะสม นอกจากนี้ยังเป็นครูที่ทำงานศิลปะของตนควบคู่ไปกับการสอนด้วย เรียกได้ว่าเป็นกิจวัตรประจำวันเลยทีเดียว ดังนั้นถึงแม้ว่าจะไม่มีชั่วโมงเรียน เด็กๆก็จะมีโอกาสได้เห็นคุณครูของพวกเขาทำงาน พอเหนื่อยก็พัก เด็กๆจะซึมซับท่าทีการทำงานที่ค่อยเป็นค่อยไปไม่บีบบังคับหรือเร่งผลเลิศ ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจและทัศนคติเชิงบวกต่อการทำงานศิลปะ วางใจและกล้าลอง

2. ห้องเรียนศิลปะและสภาพแวดล้อม

ห้องเรียนศิลปะที่รุ่งอรุณเป็นห้องกว้างขวาง โปร่งสบาย เพราะไม่ได้ล้อมกรอบด้วยผนังทุกด้าน หากเปิดโล่งติดต่อกับระเบียงหน้าห้องที่กว้างขวางและทอดยาวเชื่อมต่อห้องศิลปะห้องอื่นๆ และธรรมชาติได้ง่าย ทั้งนี้ครูควรตระหนักอยู่เสมอว่า ห้องเรียนศิลปะไม่จำเป็นต้องตายตัว ที่ไหนๆก็สามารถใช้เป็นห้องศิลปะได้ บางที่ที่รุ่งอรุณ เราก็พาเด็กเรียนได้ต้นไม้ เรียนบนสนามหญ้า หาอุปกรณ์จากสวนป่า เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กๆได้ใช้จินตนาการได้อย่างเต็มที่

ลักษณะการตกแต่งห้องด้วยงานศิลปะเหมือนห้องแสดงงานศิลปะ (Art Gallery) งานจัดดอกไม้ ความสะอาดสะอ้าน ความมีระเบียบเรียบร้อยของห้อง ก็มีส่วนช่วยในการจรรโลงจิตใจให้สดใส สงบ ผ่อนคลาย ซึ่งเป็นภาวะที่พร้อมเรียนรู้นั่นเอง

3. การเตรียมความพร้อมก่อนการเรียนรู้

เมื่อเริ่มต้นการเรียนรู้ทุกครั้ง ครูจะเตรียมให้เด็กๆอยู่ในภาวะพร้อมเรียนรู้ผ่านการเล่านิทาน ฟังเพลง บทบาทสมมุติ ขวนพุดคุยให้เกิดอารมณ์เชิงบวก และมีสมาธิพอที่จะเรียนรู้กระบวนการทำงานต่อไป เนื้อหานิทานเองก็สามารถแฝงคำสั่งและบอกเล่ากระบวนการทำงานไปในตัว นอกจากนี้การพูดจาจะฉะฉาน ชัดเจน ท่าทีที่เปิดเผยทะมัดทะแมงของครู จะมีส่วนช่วยเหนี่ยวนำให้เด็กๆตื่นตัวที่จะเรียนรู้

4. ลักษณะโจทย์ที่เหมาะสมกับวัย

เมื่อเข้าใจธรรมชาติเด็กในแต่ละช่วงวัย จะช่วยให้ครูตั้งโจทย์ที่สอดคล้องกับความสนใจและความสามารถ ตลอดจนพัฒนาการของวัยนั้นๆได้ อย่างไรก็ตามเด็กทุกวัยต้องการกำลังใจและความเชื่อมั่นจากครู ว่าเขาสามารถทำงานได้ดีในแบบของตัวเองทุกคน ดังนั้นครูจึงต้องมีอุปบายลองหยั่งความสามารถของเด็กๆ โดยการเริ่มงานที่แบ่งกระบวนการทำงานให้ออกเป็นช่วงขั้นตอนย่อยๆ ซึ่งผลงานชิ้นเล็กๆจากแต่ละขั้นจะช่วยสะท้อนให้ครูมองเห็นความสามารถของเด็กแต่ละคน นอกจากนี้ผลงานยังช่วยสร้างแรงจูงใจ ฉันทะ เป็นรางวัลให้กับเด็กๆ ช่วยให้เขามีความอดทน มั่นใจ

ในการทำงานชิ้นใหญ่ให้สำเร็จต่อไป ทั้งยังช่วยสร้างความคุ้นเคยกับวัสดุและทักษะสำหรับงานนั้นๆไปที่ละน้อย

การทำงานซ้ำๆอย่างมีแบบแผนละเอียดลออ เช่น การถัก การทอ การปรุลาย การเหลาไม้ เป็นลักษณะเบื้องต้นของการทำงานศิลปะสำหรับเด็กในช่วงชั้น ป.1-2 ที่รุ่งอรุณ ที่นอกจากจะเอื้อให้เกิดความชำนาญในทักษะนั้นๆแล้ว แบบแผนยังทำให้เกิดภาวะการรับรู้อย่างมีระเบียบของสมอง สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวต่างๆได้ดี ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ได้ดี แต่อย่างไรก็ดี ครูต้องคำนึงถึงความแตกต่างในการเรียนรู้ของเด็กแต่ละคน ดังนั้นแบบแผนที่กำหนดไว้อาจไม่เหมาะกับเด็กบางคน ครูจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่น ให้เด็กๆทดลองหาหนทางการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตนเอง โดยช่วยตั้งโจทย์ที่แตกต่างกันไปในงานเดียวกันได้

สำหรับเด็กในช่วงชั้น ป.3-4 จินตนาการกำลังมีพลัง โจทย์ที่เกี่ยวกับนิทานไม่ว่าจะเป็นการนำตัวละครในนิทานมาเป็นโจทย์ หรือการให้เด็กๆแต่งนิทานที่เหมาะสมกับตนเอง จะเป็นตัวกระตุ้นฉันทะในการทำงานอย่างดี

ส่วนเด็กๆในระดับ ป.5-6 นั้นมีศักยภาพสูงจึงต้องให้งานที่มีความท้าทาย ทั้งงานที่ต้องมีลำดับขั้นตอนชัดเจน ที่จะช่วยผ่อนคลายพลังอันเหลือเฟือเพื่อในการทำงานของเด็กๆ ให้ออกมาอย่างเป็นระบบระเบียบ และการให้โจทย์ปลายเปิด เป็นการเปิด “หน้าต่างแห่งโอกาส” ที่สนุกสนาน ทำทายแต่ละคนจะเกิดความคิดสร้างสรรค์งานออกมาแตกต่างกัน สุดแต่กระบวนการทดลองและความช่างสังเกตของแต่ละคน ความชำนาญในการใช้เครื่องมือที่สะสมมา รวมไปถึงความสามารถที่จะกำหนดขั้นตอนในการทำงานเองได้ ครูเพียงแต่ให้คำปรึกษา แนะนำ และคอยตั้งคำถามมากกว่าจะเป็นผู้กำหนดโจทย์

5. การประเมินผล

การประเมินผลเป็นการเสริมแรงให้เกิดการพัฒนารายบุคคล เพราะว่าจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนที่รุ่งอรุณคือการ “สร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์” ดังนั้นสิ่งที่ใช้ประเมินก็คือพัฒนาการทางด้านพฤติกรรมทางจิตใจ อารมณ์ ปฏิสัมพันธ์ มิติสัมพันธ์ (spatial organization) และการแก้ปัญหาของเด็กแต่ละคน พัฒนาการเหล่านี้ครูจะสังเกตเห็นได้จากการทำงานเป็นหลัก และผลงานของเด็กเป็นรอง โดยมีความเข้าใจว่าศักยภาพพื้นฐานของเด็กแต่ละคนนั้นไม่เท่ากัน ดังนั้นครูต้องประเมินจากพัฒนาการของเด็กเป็นรายบุคคลไป ซึ่งไม่อาจเปรียบเทียบกับมาตรฐานของครูหรือของเพื่อนได้ เช่น ความกล้าเผชิญปัญหา การจัดระบบในการทำงานของตนเอง เป็นต้น โดยวิธีการประเมินผลเช่นนี้จะช่วยให้เด็กเข้าใจพิภพของตนเองที่ขยายเพิ่มขึ้นหรือลดลง เนื่องจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นกับตนเอง ที่ไม่อาจโทษใครหรือมีใครบันดาลให้เป็นไปได้ ซึ่งทำให้เด็กเกิดการยอมรับตนเอง มีความหนักแน่น และมีความภาคภูมิใจ มั่นใจในตนเองได้อย่างแท้จริง

ปัจจัยเหล่านี้ก่อให้เกิดการทำงานศิลปะที่ส่งผลตามปรัชญาของโรงเรียนคือ "สร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์" ผ่านการเรียนรู้ทั้งภายนอกและภายในนั่นเอง อีกทั้งยังเป็นเรื่องที่เราสามารถสร้างขึ้นที่ไหนก็ได้ อย่างไรก็ตาม ใด ๆ ก็ดี ครูผู้สอนสามารถประยุกต์ ปรับเปลี่ยนขั้นตอนการเรียนรู้ ทั้งในแง่ของเวลา อุปกรณ์ หรือแม้แต่คิดสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ๆ ขึ้นมา เพื่อให้สอดคล้องกับนักเรียน โรงเรียน และบริบทของชุมชน

โรงเรียนวิถิพุทธ จ.สงขลา

จังหวัดสงขลาเป็นจังหวัดที่สำคัญของภาคใต้ ตั้งอยู่ทางฝั่งทะเลตะวันออกของประเทศไทยมีอาณาเขตทิศเหนือจรดจังหวัดนครศรีธรรมราช และพัทลุง ทิศตะวันออกจรดอ่าวไทย ทิศใต้จรดจังหวัดสงขลา ปัตตานี รัฐเคดาห์ และรัฐเปอรลิสของประเทศมาเลเซีย ทิศตะวันตกจรดจังหวัดพัทลุงและสตูล แบ่งการปกครองเป็น 14 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ จากร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดพบในจังหวัดสงขลา พบว่าจังหวัดสงขลาเป็นชุมชน โบราณที่มีอายุเก่าแก่กว่าสมัยอยุธยา มีวัฒนธรรมสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน สำหรับ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่สำคัญของจังหวัดสงขลาที่สืบทอดกันมาได้แก่ ประเพณีการชักพระ ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 และ ประเพณีการทำบุญวันสารทเดือนสิบ หรือที่ภาคกลาง เรียกว่า ตักบาตรเทโว ซึ่งจะจัดในวันแรม 1 ค่ำ และ วันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 (สำนักงานจังหวัดสงขลา, 2550)

จังหวัดสงขลามีโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สงขลา เขต 1, 2 และ 3 ทั้งหมด 174 โรงเรียน จากโรงเรียนระดับประถมศึกษาทั้งหมด 474 โรงเรียน คิดเป็น ร้อยละ 36.7 หรือประมาณหนึ่งในสามของโรงเรียนระดับประถมศึกษาทั้งหมด แบ่งเป็นโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 1 จำนวน 57 โรงเรียน เขต 2 จำนวน 87 โรงเรียน และ เขต 3 จำนวน 30 โรงเรียน ซึ่งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สงขลา มีนโยบายและเป้าประสงค์ให้ประชากรวัยเรียนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง มีคุณธรรมนำความรู้ และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข สอดคล้องกับแนวทางการดำเนินงานตามนโยบาย ของผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สงขลา เขต 1 ปีงบประมาณ 2551 ดังนี้

นโยบายข้อที่ 1 โรงเรียนสวย

คำอธิบาย : โรงเรียนที่สะอาด สวยงาม ร่มรื่น มีการจัดสภาพแวดล้อมและการให้บริการที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาเต็มศักยภาพ

ตัวบ่งชี้คุณภาพ : มีการจัดสภาพแวดล้อมทั้งภายใน ภายนอกห้องเรียน และมีแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีการจัดห้องเรียน ห้องปฏิบัติการ ห้องสมุด และสิ่งอำนวยความสะดวก

ที่อยู่ในสภาพที่สะอาดเรียบร้อยเพียงพอและใช้การได้ดี มีการจัดอาคารสถานที่ และพื้นที่สีเขียว สวนหย่อมที่สะอาดร่มรื่นสวยงามและเหมาะสม

นโยบายข้อที่ 2 ครูขยัน

คำอธิบาย : ผู้บริหารมีคุณลักษณะ มีภาวะผู้นำ สามารถบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ตัวบ่งชี้คุณภาพ : ผู้บริหารมีคุณธรรมจริยธรรม มีความมุ่งมั่นอุทิศเวลาให้กับการทำงาน ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์ คิดริเริ่มพัฒนางานการศึกษาที่สามารถเป็น Best Practice ได้อย่างน้อยปีละ 1 เรื่อง ผู้บริหารบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการประเมินความพึงพอใจของผู้เกี่ยวข้อง ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 80

คำอธิบาย : ครูมีความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ตัวบ่งชี้คุณภาพ : ครูมีความมุ่งมั่น ทุ่มเท อุทิศเวลาให้กับการสอนและการทำงานของ โรงเรียน ผลการประเมินของนักเรียนที่สอน ที่รับผิดชอบ พัฒนาขึ้นกว่าเดิมอย่างน้อย 1 กลุ่มสาระ ครูพัฒนาตัวเองให้มีความชำนาญและมีความเชี่ยวชาญในการจัดการเรียนการสอนในกลุ่มสาระที่รับผิดชอบ และสามารถนำผลงานมาเสนอขอปรับวิทยฐานะเมื่อมีคุณสมบัติครบ

นโยบายข้อที่ 3 นักเรียนมีความสุข

คำอธิบาย : นักเรียนได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ และทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตร มีคุณธรรมค่านิยมที่พึงประสงค์เหมาะสมตามวัย ขยันเรียนและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัด

ตัวบ่งชี้คุณภาพ : โรงเรียนมีการจัดระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่มีประสิทธิภาพ โรงเรียนมีการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน กิจกรรมเสริม จัดชมรม ชุมนุม ตอบสนองความต้องการ และศักยภาพของนักเรียนได้เต็มศักยภาพ ผู้เรียนมีทักษะในการเรียน การทำงาน และอยู่ร่วมกับเพื่อนได้อย่างมีความสุข โรงเรียนมีการระดมทุนเพื่อแก้ปัญหาเด็กด้อยโอกาส ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ของจำนวนเด็กโอกาสทั้งหมด โรงเรียนมีสถิติการขาดเรียนลดลงอย่างน้อยร้อยละ 60 (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สงขลา, 2550) โดยมีโรงเรียนแจ้งวิทยา เป็นโรงเรียนวิถีพุทธนำร่อง และมีโรงเรียนวิถีพุทธที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร ได้แก่ โรงเรียนวัดแหลมอุทิศ ซึ่งโรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร คือ โรงเรียนที่สมัครเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธที่มีคุณสมบัติพิเศษ กล่าวคือ ผู้บริหารและคณะครูมีความปรารถนาที่จะนำหลักธรรมสอดแทรกเข้าไปในวิถีชีวิตของครูและนักเรียนอย่างจริงจัง ผู้บริหารและคณะครูมีความทุ่มเท มีความรักในงาน โรงเรียนวิถีพุทธ มีศักยภาพความพร้อมที่จะพัฒนาตนเองเป็นแม่ข่ายโรงเรียนวิถีพุทธได้โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ โรงเรียนวิถีพุทธใดที่ผู้บริหารและคณะครูปรารถนาจะพัฒนาตนเอง อีกทั้งยินดีที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้ให้โรงเรียนอื่นภายในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ให้เขียนแผน

พัฒนาตนเองและแผนการพัฒนาโรงเรียนให้เป็นแหล่งเรียนรู้เสนอ สพท.ทราบ เพื่อ สพท. จะคัดเลือกมาร่วมประชุมเพื่อเตรียมความพร้อม เติมเต็มความรู้ประสบการณ์ ตามแนวทางวิถิปุทธและจะมีผู้เชี่ยวชาญไปเยี่ยมโรงเรียน ให้ข้อเสนอแนะแก่โรงเรียนในทุกๆ ระบบ เพื่อให้โรงเรียนพัฒนาอย่างสมบูรณ์มากที่สุด การพัฒนาจะทำในหลายรูปแบบ คณะครู-นักเรียนจะได้เรียนรู้และพัฒนาโรงเรียนเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้แก่โรงเรียนอื่น ๆ ต่อไป สอดคล้องกับความหมายของคำว่าโรงเรียนวิถิปุทธกัลยาณมิตรที่จะดำเนินการตลอดปีงบประมาณ 2549 ทั้งนี้สำนักงานวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ประกาศผลการคัดเลือกโรงเรียนวิถิปุทธกัลยาณมิตรที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามเกณฑ์ได้จำนวน 205 โรงเรียน จากทุกเขตพื้นที่การศึกษาทั่วประเทศ นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนวิถิปุทธที่ได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนวิถิปุทธดีเด่นของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้แก่ โรงเรียนสมานคุณวิทยาทาน ซึ่งเป็นโรงเรียนที่สถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา ร่วมกับสำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเครือข่ายโรงเรียนวิถิปุทธและจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาให้ส่วนหนึ่ง โดยได้คัดเลือกโรงเรียนวิถิปุทธดีเด่นที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติประกาศรับรองพร้อมทั้งมอบเกียรติบัตรให้ จำนวน 20 โรงเรียน จาก 4 ภาคของประเทศ เพื่อเป็นโครงการนำร่องในการพัฒนาเครือข่ายโรงเรียนวิถิปุทธให้เป็นโรงเรียนวิถิปุทธดีเด่นให้แพร่หลายไปทั่วประเทศต่อไป

จากข้อมูลดังกล่าว กล่าวได้ว่าโรงเรียนวิถิปุทธ จังหวัดสงขลา มีความพร้อมและบริบทเหมาะสมในการจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการพุทธธรรม ตามวัตถุประสงค์ของโครงการโรงเรียนวิถิปุทธ

ตอนที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาระดับประถมศึกษาตอนปลาย (ช่วงชั้นที่ 2)

1. ความหมายของการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา ในระดับประถมศึกษา

ศิลปศึกษา (Art Education) เป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนศิลปะ นักการศึกษาและผู้เชี่ยวชาญทางศิลปศึกษาได้แสดงความคิดเห็นและให้ความหมายของศิลปศึกษาไว้ดังนี้

อารี สุทธิพันธ์(2528) ได้กล่าวว่า วิชาศิลปศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา เป็นกระบวนการเรียนการสอน และแนวปฏิบัติในการจัดประสบการณ์ทางศิลปะแก่ผู้เรียนให้เกิดการ

เรียนรู้และเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตลอดจนพัฒนาการด้านต่าง ๆ วิธีการสอนวิชา ศิลปศึกษาจึงต่างจากวิชาสามัญทั่วไป เพราะลักษณะวิชาศิลปศึกษาจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการ คิด การฝึกฝนปฏิบัติ การลงมือทำจริง และการคิดค้นแก้ปัญหา

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2529) ได้กล่าวถึงความหมายของศิลปศึกษาว่า เป็นการศึกษาศิลปะกับ เด็ก โดยการจัดประสบการณ์การเรียนการสอนให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียน ซึ่งมีเป้าหมาย เพื่อพัฒนาศิลปะนิสัยกับผู้เรียน ให้มีความรู้ ทักษะและความคิดที่ดีต่อศิลปะ

พระพงษ์ กุลพิศาล (2531) ได้กล่าวว่า ศิลปศึกษาเป็นการศึกษาทางด้านศิลปะซึ่งจัดไว้ หนึ่งในหลักสูตรเพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ให้แก่เด็กโดยมิได้มุ่งหวังจะให้เด็กเป็นศิลปิน แต่มุ่งให้ เด็กมีความคิดสร้างสรรค์ กล้าแสดงออก และมีพัฒนาการทางสุนทรียภาพ (พัฒนาการทาง อารมณ์) เพื่อการมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

ทินกร บัวพลู (2531) กล่าวถึงศิลปศึกษาว่า ศิลปศึกษาเป็นมวลประสบการณ์ทางด้าน ศิลปะที่จัดให้กับเด็ก เพื่อได้ใช้ประสบการณ์ในการสร้างสิ่งใหม่สำหรับพัฒนาความรู้ ทักษะและ ความคิดทางศิลปะโดยจัดให้สอดคล้องกับปรัชญา หรือแนวคิดทางการศึกษา

วิรุณ ตั้งเจริญ (2535) ได้กล่าวว่า ศิลปะเด็ก คือ ศิลปะที่เด็กแสดงออกตามสภาพความ สนใจ การรับรู้และความพร้อมเพียงของแต่ละคน โดยที่การแสดงออกนั้นจะแสดงออกด้วยวิธีการ อย่างใดอย่างหนึ่งผ่านวัสดุที่เหมาะสม และปรากฏเป็นผลงานศิลปะที่รับรู้ได้ด้วยประสาทตา หรือ ที่เรียกว่าทัศนศิลป์ เมื่อศิลปะเด็กเกี่ยวข้องกับการศึกษาในระบบโรงเรียน ศิลปะเด็กจะมี ความสัมพันธ์กับกระบวนการเรียนการสอน และจิตวิทยาการเรียนการสอนไปพร้อมกัน ซึ่งใน หลักสูตรการศึกษาจะเรียกศิลปะเด็กว่า ศิลปศึกษา

นอกจากนั้น เกษร ธิตะจारी(2543) ได้กล่าวว่า วิชาศิลปศึกษาเป็นวิชาที่ว่าด้วย การศึกษาอย่างมีระบบของการสร้างสรรค์งานศิลปะของมนุษย์ ซึ่งมีกระบวนการสร้างสรรค์หลาย วิธีการ ขึ้นอยู่กับลักษณะและประสาทของผลงานที่จะสร้างสรรค์และสอดคล้องจุดมุ่งหมายของ ผู้สร้างเป็นสำคัญ โดยเฉพาะศิลปศึกษาในโรงเรียนประถมและมัธยม เป็นการฝึกการทำงานด้าน ศิลปะให้มินิสัยรักงานศิลปะ เห็นคุณค่าของงานศิลปะ ช่างซึ่งในคุณค่าของงานศิลปะที่ศิลปินใน อดีตได้สร้างสรรค์ไว้และเป็นพื้นฐานการศึกษาในระดับสูงต่อไป การเรียนวิชาศิลปศึกษาเป็นการ

ฝึกความคิดให้สัมพันธ์กับมือ และความคิดสร้างสรรค์ รู้จักแก้ปัญหาในการทำงาน หัดให้มีความเชื่อมั่นและความภาคภูมิใจ เข้าใจศิลปวัฒนธรรมของโลก ทำให้เกิดความรักและห่วงแหนศิลปกรรมของชาติและก่อให้เกิดการอนุรักษ์ นอกจากนี้ศิลปะยังช่วยผ่อนคลายความเครียด ช่วยในการประหยัด และเป็นพื้นฐานอาชีพได้เป็นอย่างดี

จากแนวคิดของนักการศึกษาและนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับศิลปศึกษาเกี่ยวกับความหมาย ของคำว่า ศิลปศึกษา อาจสรุปได้ว่า ศิลปศึกษา หมายถึง วิชาที่จัดการเรียนการสอนทางด้านศิลปะแก่เด็กที่ส่งเสริมให้เด็กใช้ประสบการณ์แสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการออกมาเป็นผลงานประเภทต่างๆ โดยครูเป็นผู้จัดประสบการณ์ด้านการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียนและสอดคล้องกับพัฒนาการด้านต่างๆ เพื่อให้เด็กมีความสมบูรณ์ในทุกด้านและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1. สารการเรียนรู้ศิลปะ ด้านทัศนศิลป์

ความสำคัญ

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะเป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการส่งเสริมให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีจินตนาการทางศิลปะ ชื่นชมความงาม สุนทรียภาพ ความมีคุณค่า ซึ่งมีผลต่อคุณภาพชีวิตมนุษย์ ดังนั้น กิจกรรมศิลปะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาผู้เรียนโดยตรงทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคม ตลอดจนนำไปสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเชื่อมั่นในตนเอง และแสดงออกในเชิงสร้างสรรค์ พัฒนาระบบการเรียนรู้ทางศิลปะ การเห็นภาพรวม การสังเกตรายละเอียด สามารถค้นพบศักยภาพของตนเอง อันเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพได้ ด้วยการมีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข

วิสัยทัศน์

การเรียนรู้ศิลปะ มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ การคิดที่เป็นเหตุเป็นผลถึงวิธีการทางศิลปะ ความเป็นมาของรูปแบบ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และรากฐานทางวัฒนธรรม ค้นหาว่าผลงานศิลปะสื่อความหมายกับตนเอง ค้นหาศักยภาพ ความสนใจส่วนตัว ฝึกการเรียนรู้ การสังเกตที่ละเอียดอ่อนอันนำไปสู่ความรัก เห็นคุณค่าและเกิดความซาบซึ้งในคุณค่าของศิลปะและสิ่งรอบตัว พัฒนาเจตคติ สมานธิ รสนิยมส่วนตัว มีทักษะ กระบวนการ วิธีการแสดงออก การคิด

สร้างสรรค์ ส่งเสริมให้ผู้เรียนตระหนักถึงบทบาทของศิลปกรรมในสังคม ในบริบทของการสะท้อน วัฒนธรรมทั้งของตนเองและวัฒนธรรมอื่น พิจารณาว่าผู้คนในวัฒนธรรมของตนมีปฏิกิริยาตอบสนองต่องานศิลปะ ช่วยให้มีมุมมองและเข้าใจโลกทัศน์กว้างไกล ช่วยเสริมความรู้ ความเข้าใจ มโนทัศน์ด้านอื่นๆ สะท้อนให้เห็นมุมมองของชีวิต สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และความเชื่อ ความศรัทธาทางศาสนา ด้วยลักษณะธรรมชาติของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ การเรียนรู้เทคนิควิธีการ ตลอดจนการเปิดโอกาสให้แสดงออกอย่างอิสระ ทำให้ผู้เรียนได้รับการ ส่งเสริม สนับสนุนให้คิดริเริ่มสร้างสรรค์ ดัดแปลง จินตนาการ และเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ไทยและสากล

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะเสริมสร้างให้ชีวิตมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ช่วยให้มี จิตใจที่งดงาม สมานใจแน่วแน่ สุขภาพกายและสุขภาพจิตมีความสมดุล เป็นรากฐานของการพัฒนา ชีวิตที่สมบูรณ์ เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษยชาติโดยส่วนตน และส่งผลต่อการยกระดับ คุณภาพชีวิตของสังคมโดยรวม

คุณภาพของผู้เรียน

เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐานในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะแล้ว ผู้เรียนจะมีสภาพจิตใจที่ งดงาม มีสุนทรียภาพ มีรสนิยม รักความสวยงาม รักความเป็นระเบียบ มีการรับรู้อย่างพินิจ พิเคราะห์ เห็นคุณค่าความสำคัญของศิลปะ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมอัน เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของคนในชาติ สามารถค้นพบศักยภาพความสนใจของตนเองอันเป็น พื้นฐานในการศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพทางศิลปะ มีจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ มีความ เชื่อมั่นพัฒนาตนเองได้ และแสดงออกได้อย่างสร้างสรรค์ มีสมาธิในการทำงาน มีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

เมื่อจบการศึกษาแต่ละช่วงชั้น ผู้เรียนจะมีคุณภาพ ดังนี้

ช่วงชั้นที่ 2 (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6)

- สร้างและนำเสนอผลงานศิลปะจากจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ การสังเกตทางศิลปะ ได้แก่ ทัศนธาตุ องค์ประกอบดนตรี องค์ประกอบนาฏศิลป์ ทักษะในการใช้เทคนิคให้ เกิดผลตามความต้องการของตนเอง และอธิบายให้ผู้อื่นรับรู้โดยใช้ศัพท์เบื้องต้นทาง ศิลปะได้

- รับรู้ทางศิลปะ ได้แก่ ทักษะธาตุ องค์ประกอบดนตรี องค์ประกอบนาฏศิลป์ ซึ่งสามารถช่วยในการวิเคราะห์งานศิลปะ และอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจความสวยงามและความไพเราะของศิลปะได้
- ระบุงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในท้องถิ่นได้ อธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจประวัติศาสตร์หรือเหตุการณ์ในปัจจุบันมีผลหรือได้รับอิทธิพลจากงานศิลปะได้
- นำความรู้ทางศิลปะสาขาต่างๆ ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และการเรียนรู้กลุ่มสาระอื่นๆ
- สนใจสร้างงานศิลปะ มีความสุขกับการทำงาน มั่นใจในการแสดงออก ยอมรับความสามารถของผู้อื่น
- ตระหนัก ชื่นชมในคุณค่าของงานศิลปะ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม มรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล

มาตรฐานการเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐาน

สาระที่ 1 : ทศนศิลป์

มาตรฐาน ศ 1.1 : สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์ วิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยคุณค่างานทัศนศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึกความคิดต่องานศิลปะอย่างอิสระ ชื่นชม และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

มาตรฐาน ศ 1.2 : เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และสากล

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น

สาระที่ 1 : ทศนศิลป์

มาตรฐาน ศ 1.1 : สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์ วิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยคุณค่างานทัศนศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดต่องานศิลปะอย่างอิสระ ชื่นชม และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น
ป. 4 – 6
1. สื่อความคิด จินตนาการ ความรู้สึก ความประทับใจ ด้วยวิธีการต่างๆอย่างมั่นใจ
2. สำรวจ ทดลองสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ คิดริเริ่มสร้างสรรค์ใช้ทัศนธาตุ โดยใช้เทคนิควิธีการใหม่ๆ ในการสร้างงานทัศนศิลป์ตามความสนใจ
3. เลือกใช้วัสดุอุปกรณ์ในการทำกิจกรรมทัศนศิลป์ได้อย่างเหมาะสมปลอดภัย และมีความรับผิดชอบ
4. แสดงออกถึงความรู้สึกในการรับรู้ความงามด้วยวิธีการต่างๆตามความสนใจ
5. แสดงความคิดเห็น อธิบายความหมายของงานทัศนศิลป์ ทัศนธาตุและความงามของศิลปะ
6. นำความรู้และวิธีการทางทัศนศิลป์ไปใช้กับกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆและชีวิตประจำวัน

มาตรฐาน ศ 1.2 : เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น
ป. 4 – 6
1. รู้ความเป็นมาและความสำคัญของศิลปะในท้องถิ่นและศิลปะไทย
2. พึงพอใจและยอมรับในภูมิปัญญาของการสร้างงานทัศนศิลป์ การสืบทอดการทำงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล

กระบวนการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ต้องการการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ตั้งแต่ผู้เรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชน ผู้เรียนต้องเรียนรู้ให้ครบถ้วนด้วยสมอง ใจ และเรียนรู้ด้วยตนเองต่อเนื่องตลอดชีวิต ด้วยการจัดการให้ผู้เรียนขวนขวายหาความรู้ เพิ่มความรับผิดชอบ กล้าแสดงออก และเน้นการทำงานเป็นกลุ่ม ผู้เรียนใช้กระบวนการคิดสร้างแบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนั้นกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะจึงเพิ่มประสบการณ์การทำงานจริงตามสถานการณ์ให้มากยิ่งขึ้นไปตามช่วงชั้นปี

ในการจัดการเรียนรู้จะเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ พัฒนาความฉลาดทางสติปัญญาและ อารมณ์ ให้เห็นคุณค่าของตนเอง เพื่อการแสดงออกอย่างอิสระ เพิ่มการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติได้จริง เพิ่มโครงการตามศักยภาพเพื่อให้ผู้เรียนมีความสุข มีเสรีภาพในการเรียนรู้และแสวงหาความรู้ ได้เองตามความต้องการ

ยุทธศาสตร์การเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

1. การเรียนรู้แบบพัฒนาความสามารถในกระบวนการคิดของผู้เรียน

เป็นยุทธศาสตร์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องมีการใช้ข้อมูลทางศิลปะกับกระบวนการคิดของตนเอง และการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ด้วยการตัดสินใจ / เลือกยุทธศาสตร์กระบวนการ / ประเมินตนเอง / วางแผนปฏิบัติงาน / ลงมือปฏิบัติงาน / ตรวจสอบและปรับปรุงผลงานอยู่เสมอ

- คิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Creative Thinking) ด้วยการสร้างแนวคิดใหม่ / แสดงหาพิจารณาทางเลือกอย่างหลากหลาย / ประยุกต์ปรับเข้าหาแนวทาง / สำรวจทางเลือกที่เหมาะสม / ตั้งข้อตกลงร่วมกัน
- คิดวิเคราะห์ (Critical Thinking) ด้วยกระบวนการตรวจสอบ / ทำให้ชัดเจน / จัดระบบ / ให้เหตุผล / วิเคราะห์ / ทำให้กระจ่างชัด / ตั้งสมมติฐาน / ทำนาย / ประเมิน / สังเคราะห์
- คิดไตร่ตรอง (Reflective Thinking) วิธีนี้จะคิดด้วยการตั้งคำถาม คำถามตนเอง / เชื่อมโยงความคิดก่อนหน้าความคาดหวังและประสบการณ์ปัจจุบันเข้าด้วยกัน / ประเมิน / วิเคราะห์ตั้งสมมติฐาน / แสวงหาพิจารณาทางเลือกที่เหมาะสม

2. การเรียนรู้แบบการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism)

เป็นยุทธศาสตร์การเรียนรู้ศิลปะด้วยการเรียนรู้โดยการปฏิบัติ เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ด้วยการปฏิบัติ ทดลอง หากเหตุผลด้วยตนเอง สัมผัสจริงด้วยตนเอง สรุปด้วยตนเอง เป็นประสบการณ์ตรง

3. การเรียนรู้แบบการประเมินด้วยตนเอง (Self Assessment)

เป็นยุทธศาสตร์การเรียนรู้ศิลปะที่มีการลำดับขั้นตอนไว้ชัดเจนโดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ประเมินตนเองหรือประเมินเพื่อนในชั้นเรียนอย่างมีเหตุมีผล

4. การเรียนรู้ด้วยการแก้ปัญหา (Problem – based Learning)

เป็นยุทธศาสตร์การเรียนรู้ศิลปะที่เน้นให้ผู้เรียนได้ศึกษาเอง หาทองแก้ปัญหาด้วยตนเอง ตั้งแต่การกำหนดปัญหาและค้นหาวิธีการแก้ปัญหาด้วยวิธี และขั้นตอนที่เหมาะสมกับผู้เรียน

5. การเรียนรู้แบบเชื่อมโยงบูรณาการความรู้สหสาขา (Multidisciplinary Approach)

เป็นยุทธศาสตร์การเรียนรู้ศิลปะที่สามารถบูรณาการการเชื่อมโยงความรู้และกระบวนการ ทั้งในกลุ่มสาระและระหว่างกลุ่มสาระ

การวัดและประเมินผล

หลักการของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง มีการติดตามประเมินผลตามมาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้และมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ซึ่งใช้เป็นเป้าหมายของการพัฒนาผู้เรียน ที่ครอบคลุมทั้งด้านความรู้ ทักษะ / กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินการเรียนรู้ของตนเอง และใช้วิธีการประเมินสภาพจริง ด้วยวิธีการประเมินผลที่หลากหลาย มีการบันทึกผลการประเมินอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาผู้เรียน ศิลปะอย่างต่อเนื่อง

ในการวัดและผลประเมินผลการเรียนรู้ศิลปะตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงจำเป็นที่ผู้สอนจะต้องวัดผลให้ครอบคลุมทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านความรู้ ทักษะ/กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม

แหล่งการเรียนรู้

แหล่งการเรียนรู้ คือ สถานที่ ปรากฏการณ์ เหตุการณ์ หรือสถานการณ์ต่างๆรวมทั้ง ความรู้ ความชำนาญ ความเชี่ยวชาญ ความคิดเห็น ความรู้สึกของบุคคลซึ่งอาจมีการถ่ายทอด หรือบันทึกไว้ในสื่อต่างๆ เช่น หนังสือเรียน ตำรา หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์อื่นๆ ด้วยธรรมชาติของกลุ่มศิลปะที่มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ รู้วิธีแสวงหาความรู้ได้ทุกเวลา ทุกโอกาส และทุกสถานที่ ประกอบกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร ทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่อย่างมากมายในปัจจุบัน ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามมาตรฐานของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะได้สะดวก รวดเร็วและมีประสิทธิภาพอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด

สรุปได้ว่า กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ สาระทัศนศิลป์ เป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้หนึ่งในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงมาจากวิชาศิลปะศึกษาที่อยู่ในกลุ่มวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัยในหลักสูตรประถมศึกษา และกลุ่มวิชาพัฒนาบุคลิกภาพในหลักสูตรมัธยมศึกษา ซึ่งเป็นหลักสูตรเดิม กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ มุ่งที่จะพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิต สังคม ลักษณะนิสัย และบุคลิกภาพที่ดีให้แก่ผู้เรียน จึงเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานทางการศึกษาที่ต้องส่งเสริมให้เด็กได้เรียนรู้ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 กำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ คุณภาพของผู้เรียน แนวทางการจัดการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ และแนวทางการจัดคุณภาพของผู้เรียนทำสาระการเรียนรู้ของหลักสูตรสถานศึกษา โดยมุ่งเน้นการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ กำหนดให้มีการจัดทำรายวิชา สหวิทยาการ และวางแนวทางการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล และแหล่งการเรียนรู้ ให้ครูผู้สอนและสถานศึกษาสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาให้แก่ผู้เรียน เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพตามความมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ สาระทัศนศิลป์ เป็นวิชาหนึ่งที่มีความสำคัญ เพราะศิลปะศึกษามีบทบาทและคุณค่าในด้านการพัฒนาผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อความสมบูรณ์แห่งชีวิตของผู้เรียนในการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีความสอดคล้องกับเป้าหมายของพุทธธรรมที่ใช้เป็นหลักในการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธเป็นอย่างดี

3. องค์ประกอบการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะศึกษา

การจัดการเรียนการสอนนับเป็นหลักสำคัญในการจัดการศึกษา เพื่อนำนักเรียนไปยังจุดประสงค์การเรียนรู้ที่ได้ตั้งไว้ ซึ่งการเรียนการสอนจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้าน ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการสอน และมีส่วนส่งเสริมให้การสอนประสบผลสำเร็จได้ จัดเป็นองค์ประกอบของการสอนทั้งสิ้นมีนักการศึกษาหลายท่านได้แสดงความหมายและองค์ประกอบ การเรียนการสอนไว้ ดังนี้

มะลิฉัตร เอื้ออนันท์ (2545) ได้กล่าวว่า การเรียนการสอนศิลปะควรคำนึงถึง องค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

1. การกำหนดวัตถุประสงค์ ต้องควบคุมการประเมินผลเพราะเรามุ่งหวังตั้งใจให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้สิ่งใด เวลาครูจะประเมินผลต้องเข้าใจว่าผู้เรียนได้รับสิ่งนั้นหรือเกิดสิ่งนั้นหรือไม่
2. เนื้อหาสาระเป็นการใช้ข้อมูล หรือจัดประสบการณ์อะไรให้กับผู้เรียนบ้าง ครูควรช่วยกันวางแผน ให้มีความสัมพันธ์ต่อเนื้ออย่างเป็นระบบ

3. กิจกรรม และกระบวนการเรียนการสอน ควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ถ่ายทอดฝีมือทางด้านศิลปะ สามารถแสดงความคิดเห็น ความรู้สึกของตนเอง และสอดแทรกการแสดงออก

4. วิธีสอน เป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้ได้ทุกระดับการศึกษา เพียงแต่ต้องวางแผนกระบวนการให้เหมาะสมกับวัยนั้นๆ และควรเหมาะสมกับเนื้อหาหรือประสบการณ์แต่ละประเภทของผู้เรียน

5. การประเมินผล มีการประเมินผลทั้งกระบวนการเรียนและการประเมินผลการเรียนรู้ซึ่งถ้าหลักสูตรนั้นให้ความสำคัญกับพฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้เรียน ในขณะที่เรียนอยู่หรือขณะที่ทำอยู่ การประเมินผลย่อมจะทำให้ผลบั่นปลายของความรู้และผลประการเดียวไม่ได้ ควรจะต้องพิจารณากระบวนการต่าง ๆ ขณะเรียนรู้ไปด้วย และควรใช้เครื่องมือผสมผสานกันมากกว่าหนึ่ง

Chapman (1987) ได้เสนอองค์ประกอบสำคัญของแผนการสอนศิลปะศึกษา ที่ผู้สอนต้องคำนึงถึง ดังนี้

1. จุดมุ่งหมาย (Goals) เป็นสิ่งที่บ่งชี้ให้เห็นว่า ผู้เรียนเรียนรู้แล้วได้อะไร การตั้งวัตถุประสงค์นั้นพิจารณาจากจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

2. วิธีการเรียนการสอน (Approaches to study) การพิจารณาการสอนที่ตรงกับจุดมุ่งหมาย และวัตถุประสงค์ให้เหมาะสมกับผู้เรียนศิลปะ

3. เนื้อหาที่น่าจะเป็น (Content possibilities) เนื้อหาการสอนศิลปะศึกษาไม่ควรยึดตายตัว แต่ควรคำนึงถึงความจริงและทักษะ ควรมีความยืดหยุ่น ซึ่งเนื้อหาที่สอนควรให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้กับแหล่งทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับที่ผู้สอนต้องการได้

4. กิจกรรมการสอน และแหล่งทรัพยากรการสอน (Teaching activities and resources) ในที่นี้หมายถึงสื่อการสอนศิลปะทั้งแบบอุปกรณ์ทั่วไปจนถึงโสตทัศนูปกรณ์ รายละเอียดในส่วนนี้ของแผนการสอนอาจจะระบุถึง กิจกรรมสาธิต การใช้คำถามแนะนำแนวทาง

5. กิจกรรมการสอน และแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ (Student activities and resources) บางครั้งแหล่งทรัพยากรของผู้เรียนและผู้สอนอาจใช้ทรัพยากรเดียวกัน แต่ทั้งนี้ผู้สอนจะต้องเตรียมแหล่งทรัพยากร ที่มากกว่าที่ผู้สอนให้แก่ผู้เรียนภายในห้องเรียน ดังนั้นผู้สอนจะต้องเขียนแผนการสอนในกิจกรรมของผู้เรียนให้ละเอียด

6. ผลผลิตที่ต้องการ (Desirable outcomes) ถ้าแผนการสอนที่วางไว้ชัดเจนเป็นขั้นตอน ผลผลิตที่วางไว้จะได้ตรงตามเป้าหมายกับวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ผู้สอนควรจัดบันทึกเพิ่มเติมเกี่ยวกับรายละเอียดที่ผู้สอนพยายามแก้ไขปัญหาในชั้นเรียน

กรมวิชาการ (2542) ให้ความหมายการจัดการเรียนการสอนว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ครูผู้สอน นักเรียน การถ่ายทอด ความรู้ ความคิด หรือแนวปฏิบัติจากครูผู้สอนไปสู่ผู้เรียนด้วยวิธีการที่เลือกสรรแล้ว

ทิตินา แซมมณี (2545) ได้ให้ความหมายของการเรียนการสอนไว้ว่า สภาพหรือลักษณะการจัดการเรียนการสอนตามหลักการ ทฤษฎี ปรัชญา แนวคิด หรือความเชื่อต่าง ๆ โดยอาศัยวิธีสอนและเทคนิคต่าง ๆ เข้ามาช่วยให้สภาพการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักการที่ยึด ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการทำให้หลักสูตรสัมฤทธิ์ผล

มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ (2545) ได้กล่าวถึงหลักขององค์ประกอบการเรียนการสอนศิลปะที่ควรคำนึงถึง ว่าประกอบด้วย 1. การกำหนดจุดประสงค์ 2. เนื้อหาสาระ 3. กิจกรรมและกระบวนการเรียนการสอน 4. วิธีสอน และ 5. การประเมินผล นอกจากนี้ยังมีนักการศึกษาอีกหลายท่าน ที่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการจัดการเรียนการสอน

นอกจากนี้ จำเนียร ศิลปวานิช(2538) กล่าวว่ากระบวนการเรียนทุกระดับจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 5 องค์ประกอบด้วยกันคือ 1. ผู้สอน 2. ผู้เรียน 3. หลักสูตร 4. สื่อการสอน 5. การวัด-ประเมินผล

และวัลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา(2530) กล่าวว่า องค์ประกอบของการเรียนการสอน เป็นปฏิสัมพันธ์ที่สอดคล้องกัน ในส่วนประกอบ 4 ส่วนคือ 1. ผู้สอน 2. ผู้เรียน 3. การจัดการเรียนการสอน และ 5. สภาพแวดล้อมทางการเรียนการสอน

ซึ่งจากประมวลองค์ประกอบการสอนข้างต้น สามารถสรุปเป็นองค์ประกอบการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับการสอนวิชาศิลปศึกษา ได้ดังนี้

1. ด้านวัตถุประสงค์การสอน
2. ด้านสาระการเรียนรู้
3. ด้านการกิจกรรมจัดการเรียนการสอน
4. ด้านสิ่งแวดล้อมทางการเรียน
5. ด้านการวัดและประเมินผล

1. วัตถุประสงค์การเรียนการสอน

ในการจัดการเรียนการสอนแต่ละครั้ง สิ่งแรกที่ต้องพิจารณาคือ จะสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดอะไร นั่นคือต้องมีและยึดจุดประสงค์ที่ชัดเจนและเหมาะสม แล้วจัดดำเนินการสอนเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์ดังกล่าวอย่างครบถ้วน ผู้สอนทุกคนจึงต้องให้ความสำคัญวัตถุประสงค์การเรียนการสอน (บุญชม ศรีสะอาด, 2537) ซึ่งผู้ให้นิยามของวัตถุประสงค์หรือจุดประสงค์การเรียนการสอนไว้ดังนี้

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2537) กล่าวว่า จุดประสงค์การเรียน คือ ความคาดหวังของการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่ต้องการพัฒนาผู้เรียน ให้เป็นไปตามเป้าหมายประสงค์ที่กำหนดไว้ ดังนั้นจุดประสงค์การเรียนจึงมีความชัดเจนกว่าจุดประสงค์ของหลักสูตรและในรายวิชา จุดประสงค์จะระบุว่า จะให้ผู้เรียนได้บรรลุถึงพฤติกรรมการเรียนรู้ในระดับใด เพื่อที่จะสามารถทำการประเมินตรวจสอบได้ว่า กระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้น เป็นไปตามเป้าหมายจริงหรือไม่ ถ้าไม่เป็นไปตามเป้าหมาย จะมีวิธีการตรวจสอบปรับแก้กระบวนการเรียนการสอน ที่ตรงจุดใดจุดหนึ่ง การเขียนจุดประสงค์การเรียนนั้น จะต้องมุ่งเน้นพฤติกรรมของผู้เรียน

สุรพันธ์ ต้นศรีวงษ์ (2538) กล่าวถึงประเภทของวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอนไว้ว่า สามารถจำแนกประเภทตามลำดับ และขอบเขตได้เป็น 2 ประเภท คือ วัตถุประสงค์ทั่วไป และ วัตถุประสงค์เฉพาะเชิงพฤติกรรม

1. วัตถุประสงค์ทั่วไป (General Objective or Educational Objective) เป็น วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้โดยให้มีแนวทางในการกำหนดลักษณะของผู้เรียนว่า เขาจะได้เรียนรู้ อะไรบ้าง จะเข้าใจและนำประโยชน์ของหลักสูตรที่เรียนไปใช้อะไรได้บ้าง จุดมุ่งหมายของการ กำหนดไว้ก็เพื่อจะได้เป็นแนวทางการจัดการศึกษาให้สอดคล้อง นโยบายและแผนการศึกษาของชาติหรือเพื่อกำหนดแนวทางอย่างกว้าง ๆ ในการเรียนการสอนแต่ละระดับการศึกษาว่าผู้เรียน ควรมีการเรียนรู้แค่ไหน

2. วัตถุประสงค์เฉพาะเชิงพฤติกรรม (Behavioral Objective) หรืออาจจะเรียกสั้น ๆ ว่า วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม เป็นวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นตัวกำหนดขึ้นเพื่อจะใช้เป็นตัวกำหนดแนวทางการจัดการเรียนการสอน และความสามารถของผู้เรียนอย่างชัดแจ้งภายหลัง จากที่ได้ผ่านกระบวนการเรียนการสอนแล้ว โดยผู้เรียนจะต้องแสดงพฤติกรรมที่ต้องวัดได้ สังเกตว่าเขามีความสามารถในเรื่องที่เขาต้องเรียนรู้พอเพียงหรือไม่ โดยการกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะเชิงพฤติกรรมนั้น จำเป็นจะต้องมีการกำหนดให้ชัดเจนว่า หลังจากจบการเรียนการสอน

แล้ว ผู้เรียนจะมีความสามารถระดับใด ต้องทำงานที่ระบุได้มากน้อยเพียงไร ดังนั้นองค์ประกอบของวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม จึงจำเป็นต้องมีองค์ประกอบที่เป็นค่าที่จะต้องวัดและประเมินได้

วัตถุประสงค์การเรียนการสอน ซึ่งนอกจากจะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ วัตถุประสงค์ทั่วไป และวัตถุประสงค์เฉพาะเชิงพฤติกรรมแล้ว ยังจำแนกตามลักษณะของการเรียนรู้ออกเป็น 3 ด้าน

1. ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) หมายถึง วัตถุประสงค์ที่ใช้เน้นความสามารถทางด้านสมรรถภาพทางสมอง การใช้ปัญญา เช่น บอก อธิบาย หรือจำแนกแยกแยะได้

2. ด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) หมายถึง วัตถุประสงค์ที่ใช้เน้นความสามารถ ทางด้านความรู้สึก อารมณ์ เจตคติ ต่อสิ่งต่าง ๆ เช่น บุคคล อุปกรณ์ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

3. ด้านจิตพิสัย (Affective Domain) หมายถึง วัตถุประสงค์ที่ใช้เน้นความสามารถทางด้านความรู้สึก อารมณ์ เจตคติ ต่อสิ่งต่าง ๆ เช่น บุคคล อุปกรณ์ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

เกษร ธิตะจารี (2542) กล่าวถึง หลักสูตรศิลปศึกษาว่า หมายถึง การกำหนดขอบข่าย และทิศทางของลักษณะวิชา ให้กับครูผู้สอนศิลปะเพื่อเป็นแนวทางในการสอนของแต่ละระดับชั้นเรียนว่า ควรเรียนอะไร มากน้อยแค่ไหน และขอบข่ายการทำกิจกรรมควรมีอะไรจึงจะสอดคล้องกับลักษณะรายวิชา ผลจากการปฏิบัติกิจกรรมจะช่วยประเมินผลความสามารถของนักเรียนและครูผู้สอนด้วย

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2529) ได้กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการสอนศิลปศึกษา ไว้ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาศิลปะนิสัยให้กับผู้เรียน เป้าหมายของการพัฒนาให้มีบุคลิกภาพและอารมณ์ที่ประณีตละเอียดอ่อน โดยผ่านกระบวนการสอนทางศิลปะ การพัฒนาคุณลักษณะผู้เรียนที่พึงประสงค์ก็คือ การมีความรู้คู่กับความดีความงามมากกว่ามีความสามารถแต่ขาดคุณธรรม

2. เพื่อตระหนักรู้เกี่ยวกับงานทัศนศิลป์ วัตถุประสงค์การสอนศิลปะเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะในการรับรู้งานทัศนศิลป์ว่า เป็นศิลปะที่สื่อความคิดความรู้สึกได้ด้วยตา เกิดความชื่นชม เสริมสร้างอารมณ์ ความพอใจในงานศิลปะนั้นได้แก่ การรับรู้ การมองเห็น ความรู้สึกสัมผัส ความคิดสร้างสรรค์ จินตนาการด้วยจิตใจที่เปี่ยมปิติต่องานศิลปะ

3. การฝึกฝนทางศิลปะ วัตถุประสงค์การสอนศิลปะเพื่อมุ่งสนับสนุนให้ผู้เรียนได้แสวงหาประสบการณ์อย่างกว้างขวางในด้านความรู้ ทักษะ การจัดการกระบวนการเรียนการสอนให้กับผู้เรียนได้ใช้วัสดุเพื่อการสำรวจ การทดลอง การแก้ปัญหา การใช้เทคนิคต่าง ๆ สร้างสรรค์และ

แสดงออกในทางศิลปะ การฝึกฝนทางศิลปะที่เหมาะสมจะเป็นพื้นฐานทำให้ผู้เรียนเกิดความชื่นชม ความสนใจ มีค่านิยม และมีทัศนคติที่ดีต่อศิลปะ

4. เพื่อตอบสนองความรู้สึกทางด้านคุณค่าและความงามที่มีอยู่ในตัวแต่ละบุคคล เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์มีความโน้มเอียงไปในเรื่องความรักสวยรักงาม ต้องการแสดงออกถึงการสร้างสรรค์ ศิลปะอยู่ในตัวมาตั้งแต่เด็ก การจัดสภาพแวดล้อมและประสบการณ์การเรียนรู้ การสอนที่น่าสนใจ การสร้างบรรยากาศที่เสริมสร้างคุณลักษณะค่านิยมทางศิลปะ เพื่อตอบสนองความต้องการเกี่ยวกับความรู้สึกด้านความงามที่มีอยู่ในแต่ละบุคคลได้มีโอกาสพัฒนาไปในทิศทางที่พึงประสงค์

5. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ แสดงความสามารถความสนใจและแสวงหาลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล การพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และปลูกฝังรสนิยมทางศิลปะที่ดี ให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันรวมทั้งใช้เวลาว่างในทางสร้างสรรค์

6. เพื่อพัฒนาการสื่อความหมายทางศิลปะวัฒนธรรมที่ดีในแต่ละบุคคล การพัฒนาผู้เรียนให้มีศิลปะนิสัย การมีบุคลิกภาพที่ดีมีจิตใจละเอียดอ่อน ประณีต มีสุนทรีย์ สามารถติดต่อสื่อสาร รู้จักแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ การดำรงชีวิตที่เรียบง่ายและมีจุดประสงค์ที่สร้างสรรค์ การจัดประสบการณ์ทางศิลปะและวัฒนธรรมให้กับผู้เรียนเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นเพราะเป็นสื่อในการบันทึกเหตุการณ์ ความเชื่อ และความนึกคิดต่าง ๆ ไว้บนผนังถ้ำ รวมทั้งประวัติศาสตร์ และวิวัฒนาการการประดิษฐ์คิดตัวอักษรได้ใช้สัญลักษณ์แทนความหมายเช่นเดียวกัน ซึ่งแสดงว่าภาษาศิลปะที่ใช้ร่วมกันคือ สุนทรีย์ภาพ หมายถึง ความรู้สึกงดงามที่ซึ่งใจและกينใจมนุษย์ ดังนั้น การพัฒนาผู้เรียนให้สามารถรับรู้สัมผัสความงามได้ จำเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และเป็นเป้าหมายสูงสุดของการจัดการศิลปะ

จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า วัตถุประสงค์หลักในวิชาศิลปะศึกษามีบทบาทและคุณค่าในด้านที่จะมุ่งพัฒนาคนเป็นสำคัญ ทั้งในด้านส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียนทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา สังคมและอารมณ์ ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ และยังมีส่วนช่วยในด้านพฤติกรรม การบำบัดปัญหาของผู้เรียน ทั้งนี้เพื่อความสมบูรณ์แห่งชีวิตของผู้เรียนในการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน

2. สารการเรียนรู้

สารการเรียนรู้ หรือเนื้อหาวิชาเป็นรายละเอียดของเรื่องที่ใช้จัดการเรียนการสอนให้บรรลุตามจุดประสงค์การเรียนรู้ ประกอบด้วย ทฤษฎี หลักการ วิธีการและแนวปฏิบัติ ทั้งนี้ต้องศึกษาความรู้จากคู่มือครูและแหล่งความรู้ต่างๆ อาจจะเขียนเฉพาะหัวข้อเรื่องเนื้อหา และนำรายละเอียดไปไว้ส่วนท้ายของแผนการสอน หรือจัดทำเป็นเอกสารประกอบการสอนก็ได้ (เตื่อนใจ อินทโกศรี, 2544) เนื้อหาสาระจึงเป็นสิ่งที่ครูควรให้ความสำคัญโดยเฉพาะเอกสารต่าง ๆ นั้น ควรเลือกให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ และผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้ ทั้งยังต้องมีความสอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล

เนื้อหาวิชา หมายถึง ข้อมูล ความรู้หรือสิ่งอันเป็นสาระซึ่งได้ถูกเลือกสรรจากวิชาต่างๆ ซึ่งเมื่อนำมาให้ผู้เรียนจะทำให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตร (ธำรง บัวศรี, 2542)

นอกจากนี้ กาเยและบริก (Gagne & Briggs, 1974) ได้ให้ความหมายของเนื้อหาวิชาว่า หมายถึง สารการเรียนรู้และประสบการณ์ในการเรียนรู้ เนื้อหาวิชาที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ แบ่งออกได้เป็นหลายลักษณะ เช่น (1) ข้อมูลที่เป็นความรู้ (2) เจตคติ (3) ทักษะ โดยให้ความเห็นถึงการเลือกเนื้อหาวิชาไว้ด้วยกัน 4 ข้อ คือ

1. เกณฑ์ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญ หมายถึง การเลือกเนื้อหาวิชาได้นั้นควรพิจารณาความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญในสาขานั้นเป็นสำคัญ
 2. เกณฑ์ความรู้เป็นหัวใจสาระ (Representative) หมายความว่า การเลือกเนื้อหาวิชาได้นั้น ควรเลือกหัวใจสาระนั้นมาก่อน ซึ่งหัวใจของสาระนั้นเป็นตัวแทนของความรู้ในเรื่องนั้นๆ ทั้งหมด
 3. เกณฑ์ความรู้ที่ช่วยกระตุ้นจินตนาการ (Arouse Imagination) หมายถึง เลือกเนื้อหาวิชาที่มีส่วนช่วยเสริมสร้างและกระตุ้นจินตนาการของผู้เรียน ซึ่งก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์
 4. เกณฑ์ความรู้ที่เป็นกระบวนการสืบสวน (Method of inquiry) หมายถึง ควรเลือกเนื้อหาวิชาที่มีส่วนช่วยส่งเสริมผู้เรียนได้นำไปพัฒนากระบวนการคิดแบบสืบสวน
- การจัดลำดับเนื้อหาเป็นกระบวนการอันสำคัญที่จะทำให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่ง ธำรง บัวศรี (2542) ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการจัดลำดับเนื้อหาไว้ดังนี้
1. ต้องนำเนื้อหาแต่ละวิชามาเรียงลำดับกันก่อน ตามความยากง่ายของเนื้อหาวิชาหรือเรียงลำดับตามความจำเป็นก่อน หลัง

2. จัดแบ่งเนื้อหาวิชาที่เรียงลำดับไว้ออกเป็นส่วนๆ โดยอาศัยโครงสร้างของหลักสูตรที่ได้เลือกไว้แล้วเป็นหลัก

3. พิจารณาดูรูปแบบของหลักสูตรที่เลือกไว้ แล้วจัดให้เหมาะสม จากนั้นจึงแบ่งหัวข้อเพื่อการเรียนการสอนในแต่ละภาคเรียนต่อไป

นอกจากนี้ สจ๊วต อุทรานันท์ (2530) ยังได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับเกณฑ์การคัดเลือกเนื้อหาวิชาที่บรรจุในหลักสูตรดังนี้

1. เกณฑ์ความสำคัญ (Criterion of Significance) คือ พิจารณาความจำเป็นพื้นฐานของการเรียนวิชานั้น ๆ เพียงใด

2. เกณฑ์ความเป็นประโยชน์ (Criterion Utility) จะนำมาใช้กับการพิจารณากิจกรรมต่างๆ ว่ามีผลต่อวิชาชีพอย่างไร

3. เกณฑ์ความสนใจ (Criterion of Learners Interests) จะใช้เกณฑ์ความสนใจของผู้เรียนเป็นเครื่องมือในการพิจารณาเลือกเนื้อหาสาระของหลักสูตร ถึงแม้ว่าความสนใจแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน แต่การใช้เกณฑ์ความสนใจของคนส่วนมากมาเป็นเครื่องพิจารณาก็พอจะทำให้สามารถกำหนดเนื้อหาสาระได้

ในวิชาศิลปศึกษาเองนั้นก็ควรให้แนวทางในการกำหนดเนื้อหาวิชาเอาไว้จากนักศิลปศึกษาหลายรูปแบบดังนี้

Chapman (1987) กล่าวถึงลักษณะเนื้อหาในการสอนศิลปศึกษา ดังต่อไปนี้

1. ด้านการแสดงออกและตอบสนองทางศิลปะ ผู้เรียนควรได้เรียนรู้วิธีต่าง ๆ เพื่อให้เกิดอุดมคติกับตนเองในการแสดงออกทางศิลปะ เพื่อใช้สื่อแสดงความมุ่งหมายในการแสดงออกของตน เพื่อรับรู้คุณลักษณะอย่างชัดเจนลึกซึ้ง เพื่อตีความหมายของสิ่งที่ตนได้รับรู้ เพื่อตัดสินใจเกี่ยวกับสัญลักษณ์ของประสบการณ์

2. ด้านความตระหนักเกี่ยวกับมรดกทางศิลปะ ผู้เรียนควรได้เรียนรู้ ศิลปินทำอะไรเกี่ยวกับการนำอุดมคติของตนใส่ลงในชิ้นงาน การแสดงออกอย่างมีคุณภาพทางทัศนศิลป์การใช้สื่อและเครื่องมือ การรับรู้และอธิบายเกี่ยวกับศิลปะ การตรวจสอบผลงานศิลปะ การตัดสินผลงานศิลปะ

3. ด้านความตระหนักเกี่ยวกับศิลปะในสังคม ผู้เรียนควรได้เรียนรู้ ประชาชนในวัฒนธรรมของตนและวัฒนธรรมอื่น ๆ ทำอย่างไรเกี่ยวกับการริเริ่มรูปแบบทางศิลปะ การแสดงออกอย่างมีคุณภาพทางทัศนศิลป์ตามความเชื่อของตน การใช้สื่อแสดงคุณค่าต่อสังคม การรับรู้รูปแบบทางทัศนศิลป์ในฐานะที่เป็นการแสดงออกทางสังคม

มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ (2545) กล่าวถึง การจัดการเรียนการสอนของ Greer (1984) โดยใช้หลักเกณฑ์พื้นฐาน (Discipline Based Art Education) ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในสหรัฐอเมริกาจนกระทั่งปัจจุบัน ประกอบด้วยเนื้อหา 4 ด้าน ดังนี้ คือ

1. สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) การสอนความซาบซึ้งในศิลปะ เป็นการส่งเสริมทัศนคติของเด็กต่อการทำงาน นำไปสู่การยอมรับในลักษณะเฉพาะของการแสดงออกในงานศิลปะ สร้างการรับรู้ในความงามเป็นบทบาทของการรับรู้ทางสุนทรียะ ซึ่งเป็นพื้นฐานของศิลปะทุก ๆ ด้าน

2. ศิลปะปฏิบัติ (Studio Art) การสอนทักษะของศิลปินในการใช้สื่อที่หลากหลาย สร้างจินตนาการ ความคิดในการวาดภาพ ระบายสีที่แสดงความรู้สึกเกี่ยวกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะเทคนิค ความคิดหรือการรับรู้ที่ได้รับได้ผ่านการทดสอบจากศิลปินมาแล้ว

3. ประวัติศาสตร์ (Art History) ผลงานศิลปะเป็นเสมือนการบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยการนำเสนอเป็นระบบสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของผลงานศิลปะ

4. ศิลปะวิจารณ์ (Art Criticism) สามารถบรรยายและตีความผลงานศิลปะ พัฒนาความสามารถในการวิพากษ์วิจารณ์สามารถแสดงเหตุผลในการเลือกและตัดสินเกี่ยวกับคุณค่าทางศิลปะ

นอกจากนี้เดวิด เฟลด์แมน (อ้างถึงในมะลิฉัตร เอื้ออานันท์, 2545) นักวิชาการในขบวนการปฏิรูปหลักสูตรแบบ DBAE ยังได้กล่าวถึงสิ่งที่ควรตระหนักถึงกระบวนการการสร้างความรู้กับผู้เรียนว่ามี 5 ประการ ดังนี้

1. ความรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องสร้างให้เกิด มิใช่สิ่งที่ได้มาจากธรรมชาติ
2. ความรู้นั้นต้องมีขั้นตอนเหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียน
3. ความรู้จะบรรลุขั้นตอรับได้ (ในสายของทัศนศิลป์) นั้น ต้องเข้าใจถึงความแตกต่างขัดแย้งในแง่ดี
4. พัฒนาการมีขั้นตอนเป็นระยะต่าง ๆ ตามลำดับของวัย
5. พัฒนาการจะเกิดขึ้นในลักษณะทั้งเดิหน้าและถอยหลัง

จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า การเรียนศิลปศึกษาเป็นการมุ่งเปิดโอกาสให้ผู้เรียน ได้ค้นคว้าและแสวงหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองอย่างอิสระ ธรรมชาติของวิชาศิลปะที่ประกอบด้วยเรื่องราวของประสบการณ์ ความคิดสร้างสรรค์ จินตนาการ อารมณ์ ความรู้สึกที่ละเอียดอ่อน ประณีต ทักษะความรู้ศิลปะนอกจากจะมีกิจกรรมหลายสาขามาประกอบกันแล้ว ยังต้องมีความยากง่ายเหมาะสมกับความสามารถและความสนใจของผู้เรียนอีกด้วย

3.การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การสอนเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งของการศึกษา เป็นกระบวนการ (Process) ในการให้ การศึกษา ซึ่งผู้สอนจัดให้แก่ นักเรียนเพื่อจะได้เรียนรู้ได้สะดวก มีนักการศึกษาบางท่านถือว่าวิธีสอน มีความสำคัญยิ่งกว่าเนื้อหาความรู้ (Content) ที่ต้องสอนจริง เพราะถ้าผู้สอนรู้จักใช้วิธีสอนที่ดีที่ เหมาะสมแล้ว ย่อมจะทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้และมีความเข้าใจในบทเรียน มีทักษะ และความ ขำนาญในวิชาที่เรียน มีทัศนคติ (Attitude) ที่ดีต่อสิ่งที่เรียนรู้ มีความสามารถนำสิ่งต่างๆไปใช้ได้ ทั้ง ยังสามารถนำความรู้ไปแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวันและนำความรู้ไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมได้ ต่อไปวิธีสอน จึงถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้ความมุ่งหมายของการ ศึกษา หรือจุดประสงค์ของการศึกษาบรรลุผลขึ้นได้

คลาร์คและสตาร์ (Clark and Star) ได้ให้ความหมายของวิธีสอนว่า หมายถึง วิธีการที่ครู จัดกิจกรรมการเรียนการสอนรวมทั้งการใช้เทคนิคการสอน เนื้อหาวิชา และสื่อสารการสอนเพื่อให้ บรรลุถึงจุดประสงค์ของการสอน (อ้างถึงใน กาญจนา เกียรติประวัติ, 2524)

กาญจนา คุณานุรักษ์ (2527) ได้เสนอการจัดแบ่งแนวทางในการสอนปัจจุบันออกเป็น 2 แนวทาง ประกอบด้วย

1. การสอนแบบยึดครูเป็นศูนย์กลาง (Teacher –Centeric Pattern)

เป็นการสอนที่ครูเป็นผู้มีบทบาทมากที่สุดในการดำเนินกิจกรรม ครูจะเป็นผู้วางแผนและ ดำเนินการสอนไปตามความต้องการของตน การสอนส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นเนื้อหาวิชาเป็นสำคัญ การสอนในลักษณะนี้นักเรียนจะเกิดการเรียนรู้ได้ดีถ้าครูมีทักษะในการสอนดี เป็นที่น่าสนใจและ สามารถเสนอบทเรียนหรืออธิบายเนื้อหาให้นักเรียนเกิดความคิด ความเข้าใจหรือติดตามได้โดย ตลอด แนวการสอนในแนวนี้มีผลดีในการถ่ายทอดความรู้ ความสามารถและค่านิยมให้แก่ นักเรียน โดยตรง พร้อมกับสามารถควบคุมพฤติกรรมกรรมการแสดงออกของนักเรียนให้เป็นไปตามความ ต้องการได้ แต่มีผลเสียหลายประการ เช่น เป็นการปิดกั้นการแสดงออกด้านความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ ไม่ส่งเสริมพัฒนาการตามความถนัดและความสามารถของเด็ก จำกัดขอบเขตความรู้ ขาดความสนุกสนานเพลิดเพลิน วิธีการสอนที่จัดอยู่ในแนวการสอนนี้ได้แก่ การสอนโดยวิธีบรรยาย การสาธิต การตั้งคำถาม หรือการกำหนดกิจกรรมให้นักเรียนทำ

2. สอนแบบยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง (Student – Centeric Patter)

เป็นการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนมีบทบาทในการทำกิจกรรมมาก ผู้เรียนจะมีประสบการณ์ตรง และสามารถแสวงหาวิธีการเรียนที่เหมาะสมกับตนเองได้ การสอนแบบนี้ยึดถือหลักความพร้อม ความสนใจ ความต้องการ ความแตกต่างระหว่างบุคคลและการลงมือกระทำ หรือการมีส่วนร่วม

อย่างแท้จริงของผู้เรียนเป็นหลัก ส่วนครูผู้สอนจะคอยให้ข้อมูล คำแนะนำช่วยเหลือ อำนวยความสะดวก กระตุ้น เสริมแรง และช่วยสรุปให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้อย่างถูกต้อง กระจำชัด รวดเร็ว และง่ายขึ้น แนวทางการสอนแบบนี้มีผลที่ได้ส่งเสริมความคิดและพัฒนาการของเด็กตามวัยและความสนใจ มีบรรยากาศที่ดีสร้างความรู้สึกรับผิดชอบให้แก่ นักเรียน แต่อาจมีผลเสียบ้างถ้าครูปล่อยปละละเลยมากเกินไป วิธีการสอนที่จัดอยู่ในแนวการสอนนี้ได้แก่ การสอนโดยวิธีทดลอง แบบห้องปฏิบัติการ แบบโครงการ แบบรายบุคคล แบบอภิปรายกลุ่มและแบบสัมมนา

สรุปได้ว่าการสอนศิลปศึกษาจะมีอยู่สองแนวกว้างๆด้วยกัน คือ แนวทางการสอนศิลปศึกษาที่ยึดครูเป็นศูนย์กลาง และแนวการสอนที่ยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งในแนวทางแรกมีทั้งการสาธิตขั้นตอนการทำงานเพื่อให้หลักการในการทำงานและการกำหนดให้ทำงานด้วยวิธีการต่างๆ ในแนวทางที่สองเป็นการให้อิสระในการทำงานศิลปะแต่มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน การสอนศิลปศึกษาที่กำหนดจุดประสงค์ไว้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 นั้น จึงมีความเหมาะสมกับแนวทางที่สองเพราะเด็กจะมีโอกาสในการสร้างสรรค์ในการทำงานอิสระ รู้จักแก้ปัญหา และได้สัมผัสกับสภาพความเป็นจริง

ชวลิต ดาบแก้ว และสุดาวดี เหมทานนท์ (2525) กล่าวว่า การสอนศิลปะในโรงเรียนประถมศึกษา นั้นมีด้วยกันหลายวิธี แต่ข้อสำคัญในการสอนควรยึดหลัก 3 ประการ คือ

1. สอนให้เด็กเกิดการสร้างสรรค์ (Creative)
2. สอนตามศูนย์สนใจของเด็ก (Interest)
3. สอนให้สัมพันธ์กับวิชาอื่น (Correlated)

การสอนให้เกิดความคิดสร้างสรรค์นั้น ครูต้องคอยส่งเสริมให้เด็กได้แสดงออกตามความพอใจและอย่างอิสระ บทบาทของครูคือ เลือกกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย ความต้องการ ความพร้อมทางร่างกายและอารมณ์ของเด็ก เลือกวัสดุอุปกรณ์ให้เหมาะสมกับความพร้อมหรือวุฒิภาวะของเด็ก เลือกเรื่องราว (Subject Matter) ที่มีลักษณะกระตุ้นให้เด็กสนใจและมีส่วนสัมพันธ์กับประสบการณ์ชีวิตของเด็ก

สอนตามศูนย์สนใจของเด็ก คือ สอนให้เด็กได้แสดงความคิดเห็นตามทัศนะของเด็กเอง ซึ่งเด็กแสดงออกเป็นรูปภาพ รูปปั้น รูปสลัก ฯลฯ โดยมีความเป็นอิสระ ครูต้องจัดวางโครงการกำหนดกิจกรรมโดยคำนึงถึงความสนใจของเด็กหรือให้เด็กได้มีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมตามที่ตนสนใจสอนให้สัมพันธ์กับวิชาอื่น ซึ่งเด็กจะมีความสนใจแต่ละวิชาไม่เหมือนกัน ครูอาจเลือกเรื่องราวจากวิชาที่เด็กสนใจมาร่วมจัดกิจกรรมในวิชาศิลปศึกษา หรืออาจใช้วิชาศิลปศึกษาที่เป็นวิชาที่เด็กสนใจมาเป็นตัวนำบทเรียนในวิชาอื่นที่เด็กไม่ค่อยสนใจนัก เป็นต้น

จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่าหลักสำคัญในการสอนศิลปะให้กับเด็กนั้น ครูผู้สอนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพยายามส่งเสริมให้เด็กสามารถให้เด็กสามารถรวมประสบการณ์ด้านต่างๆเข้าด้วยกันให้กลายเป็นประสบการณ์ในทางสร้างสรรค์ ซึ่งประสบการณ์ดังกล่าวเป็นหัวใจในการแสดงออกทางศิลปะสำหรับเด็ก การนำเอาประสบการณ์หลายๆด้านมารวมกันจนกลายเป็นประสบการณ์ใหม่นี้เป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างงานทางศิลปะ เพราะจะเป็นวิธีการที่ช่วยให้เด็กได้เจริญงอกงามไปตามธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงการเจริญเติบโตควบคู่กันไปทุกๆด้าน ทั้งทางร่างกาย ทางสติปัญญา ทางอารมณ์ และทางสังคมได้อย่างพร้อมๆกัน

4. สิ่งแวดล้อมทางการเรียน

สิ่งแวดล้อมทางการเรียน หรือ สภาพแวดล้อมทางการศึกษา (Education environment) มีความสำคัญต่อระบบการเรียนการสอน เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้และสนองต่อความต้องการของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี นักการศึกษาได้ให้ความหมายของคำว่าบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมทางการเรียนได้ตามทัศนะ ดังนี้

อาภรณ์ ใจเที่ยง (2537) กล่าวว่าบรรยากาศการเรียนการสอน เป็นสภาพแวดล้อมในชั้นเรียนที่มีผลต่อการเรียนการสอน การใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา ตลอดจนความมีระเบียบวินัยของผู้เรียนในชั้นเรียนโดยสภาพแวดล้อมทางการเรียนการสอนมีด้วยกัน 2 ด้าน ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ หรือบรรยากาศทางวัตถุ ได้แก่ สภาพแวดล้อมรอบตัวนักเรียนในห้องเรียน เป็นการจัดเตรียมห้องเรียนให้พร้อมต่อการสอนในแต่ละครั้ง ตลอดจนการตกแต่งห้องเรียนให้สวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมไปถึงการจัดที่นั่งเรียน การจัดมุมเสริมการเรียนรู้ การจัดป้ายนิเทศ อุปกรณ์ต่างๆ สภาพต่างๆที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่มีผลต่อการเรียนการสอน เช่น มีอากาศถ่ายเทได้

2. สภาพแวดล้อมทางสังคม หรือบรรยากาศทางจิตวิทยา ได้แก่ ปฏิสัมพันธ์ หรือความสัมพันธ์หรือการปฏิบัติต่อกันระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพของผู้สอน พฤติกรรมการสอนของผู้สอน และพฤติกรรมการเรียนของผู้เรียน รวมถึงการสร้างให้ผู้เรียนเกิดความสนใจในการเรียน ปราศจากความกลัว และวิตกกังวล สร้างความสนใจให้ผู้เรียน ร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนด้วยความสุข

สรุปได้ว่า ประเภทของสิ่งแวดล้อมทางการเรียนแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือบรรยากาศทางวัตถุ ซึ่งได้แก่ ห้องเรียนคือ ขนาดและรูปร่างของห้อง ห้องปฏิบัติงาน อากาศภายในห้องเรียน และสิ่งแวดล้อมทางสังคม หรือบรรยากาศทางจิตวิทยา

ประกอบไปด้วย บรรยากาศการเรียนการสอน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับเพื่อนร่วมชั้นเรียน ผู้สอนกับผู้เรียน ผู้สอนกับผู้ร่วมงาน ตลอดจนรวมถึงบรรยากาศทางด้านการบริหาร

สิ่งแวดล้อมทางการเรียนการสอนในวิชาศิลปะศึกษานั้น มีความสำคัญที่จะช่วยเอื้ออำนวยให้เกิดการตอบสนองในการเรียนรู้ของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี นักวิชาการได้เสนอแนะความเห็นถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่มีผลในการเรียนการสอนวิชาศิลปะ และหลักการในการจัดสภาพแวดล้อมในวิชาศิลปะศึกษาไว้ ดังนี้

ชะลอ พงษ์สามารถ (2526) กล่าวว่า ในด้านของสภาพแวดล้อมทางกายภาพของการเรียนการสอนศิลปะ โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมภายในห้องปฏิบัติงานศิลปะ ควรเป็นห้องเรียนที่แยกเป็นเอกเทศ ต้องกว้างขวาง เพื่อการเคลื่อนไหวคล่องตัวของผู้เรียน และมีความแตกต่างจากห้องเรียนธรรมดา

ชวลิต ดาบแก้ว และ สุชาวดี เหมทานนท์ (2525) กล่าวถึง การจัดห้องเรียนรวมถึงห้องเรียนปฏิบัติงานศิลปะ ควรคำนึงถึงหลักใหญ่ๆ ดังนี้

1. ขนาดและสภาพห้องเรียน ต้องมีขนาดพอเหมาะกับความจํานวนนักเรียนที่จะทำการเรียนการสอน และทำกิจกรรมได้สะดวก และแสงสว่างเพียงพอทั่วทั้งห้องเรียน อีกประการหนึ่ง คือ การถ่ายเทอากาศ ควรมีประตูหน้าต่างหลายๆ เพื่อให้อากาศภายในห้องเย็นสบายไม่อึดอัด
2. วัสดุอุปกรณ์ในห้องเรียน เครื่องใช้ต่างๆควรประกอบด้วย โต๊ะ เก้าอี้ ขาหยั่งเขียนภาพ ชั้นตู้ อ่างล้างมือ บอร์ด กระดาษทราย หน้จําลอง กระเป่าหนัง วัสดุสิ้นเปลือง เช่น กระดาษ สี พู่กัน สีโปสเตอร์ ดินน้ำมัน กาว มีด กรรไกร พร้อมตู้เก็บเครื่องมือ
3. การจัดโต๊ะเรียนในลักษณะของกิจกรรมในการเรียนการสอน เช่น จัดโต๊ะนักเรียนเป็นกลุ่ม เพื่อให้นักเรียนหันไปหน้าชั้นแบบครูเป็นศูนย์การเรียน เหมาะกับการเรียนแบบบรรยายแบบสาธิต การจัดโต๊ะเรียนที่เหมาะสมกับการเรียนการสอนศิลปะศึกษา คือการจัดโต๊ะเรียนเป็นกลุ่ม เพื่อให้นักเรียนสามารถปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันและปฏิบัติงานได้
4. การจัดห้องเรียนประจำวิชา หรือเฉพาะวิชา คือห้องเรียนวิชาใดวิชาหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น ห้องเรียนศิลปะ
5. การจัดบรรยากาศในห้องเรียนให้เด็กได้มีอิสระในการแสดงออก ไม่ควรมีระเบียบมากนักภายในห้อง บุคลิกภาพของครูมีความสำคัญต่อพฤติกรรมการแสดงออกของนักเรียน ซึ่งเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมในสังคมการเรียนการสอน

จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมทางการเรียนการสอน มีความสำคัญต่อระบบการเรียนการสอน ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนตลอดจนสามารถที่จะช่วยสร้างเด็กให้เติบโตเป็น

ผู้ใหญ่มิให้มีลักษณะที่ต้องการได้ ด้วยเหตุนี้จึงควรจัดห้องเรียนและจัดบรรยากาศในห้องเรียนให้มีชีวิตชีวา เพราะหากสิ่งแวดล้อมที่ทำให้ผู้เรียนพอใจ สนใจ ย่อมทำให้ผู้เรียนมีทักษะและเจตคติที่ดีต่อการเรียน ต้องการที่จะรับรู้เนื้อหาในการเรียน ดังนั้น ถ้าครูผู้สอนรู้จักจัดสิ่งแวดล้อมในห้องเรียนให้ดีแล้ว ผู้เรียนก็จะมีเจตคติที่ดีต่อครู ต่อโรงเรียน รักครู ของโรงเรียนซึ่งจะเป็นผลดีต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วย

5. การวัดและประเมินผล

เมื่อผ่านขบวนการเรียนรู้จากขั้นตอนต่าง ๆ มาเป็นลำดับแล้วนั้น การที่จะทราบได้ว่าผู้สอนจะทราบได้ว่าการสอนของตนนั้นเป็นเช่นไร ผู้เรียนได้เรียนรู้สิ่งใดได้อย่างไรนั้น ต้องเกิดจากขบวนการวัดผลและประเมินผล ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งเพราะจะสะท้อนให้เห็นถึงขบวนการเรียนการสอนที่ผ่านมาของผู้สอนเป็นอย่างดี

การประเมินผล (Evaluation) หมายถึง การนำเอาข้อมูลทั้งหลายที่ได้จากการวัดผลมาใช้ในการตัดสินใจ โดยการหาข้อสรุป ตัดสินประเมินค่าหรือตีราคาโดยเปรียบเทียบกับข้อมูลอื่น ๆ หรือเกณฑ์ที่ตั้งไว้ (ภักตรา นิคมานนท์, 2538)

การวัดและประเมินผลการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ให้ผู้สอนใช้พัฒนาคุณภาพผู้เรียน เพราะจะช่วยให้ได้ข้อมูลสารสนเทศที่แสดงพัฒนาการ ความก้าวหน้าและความสำเร็จทางการเรียนของผู้เรียน รวมทั้งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาและการเรียนรู้อย่างเต็มศักยภาพ (กรมวิชาการ, 2545)

จุดประสงค์เฉพาะของการเรียนศิลปศึกษาในระดับประถมศึกษาชั้นไม่ได้เน้นที่ความรู้ความเข้าใจแต่เป็นการเน้นให้ผู้เรียนมีความสมบูรณ์แบบในการดำรงชีวิตมากขึ้น ซึ่งนอกจากจะส่งเสริมในการพัฒนาด้านต่างๆที่จะทำให้เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์แล้ว ยังช่วยปลูกฝังค่านิยม รสนิยมที่ดี สุนทรียภาพและการนำประโยชน์ของความงามมาใช้ให้ตนเองมีความสุขตามอัตภาพ (สุลักษณ์ ศรีบุรี, 2530) การประเมินผลศิลปศึกษาจะเป็นการตรวจสอบว่า การแสดงออกทางศิลปะของนักเรียนได้พัฒนาไปในระดับที่น่าพอใจหรือไม่ เพียงใด โดยครูเป็นผู้กำหนดเกณฑ์และเงื่อนไขที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่กำหนด แต่ครูผู้สอนพึงตระหนักว่าการประเมินผลทางศิลปศึกษานั้นจะเป็นเรื่องของการช่วยให้เด็กมีพัฒนาการทางศิลปะต่อไปมากกว่าการทำให้เด็กเกิดความท้อแท้ เบื่อหน่าย เป็นการช่วยให้เด็กมีชีวิตชีวาและเจริญเติบโตอย่างมีความสุข มากกว่าการประเมินว่าเด็กเป็นศิลปินหรือเป็นช่างเพียงใด การให้คะแนนผลงานแต่ละชิ้นเป็นเพียงผลของการประเมินเท่านั้น แต่ไม่ใช่เป็นความมุ่งหมายที่สำคัญ เพราะความมุ่งหมายที่แท้จริงของการ

ประเมินผล คือ การทำให้ขอบข่ายของการศึกษามีความสมบูรณ์โดยผ่านกิจกรรมศิลปศึกษา (ประเทิน มหาจันทร์, 2531)

โลเวนเฟลด์ (Lowenfeld, 1982) ได้เสนอเกณฑ์เกี่ยวกับการวัดผลทางศิลปศึกษา ซึ่งมุ่งเน้นที่จะวัดพัฒนาการของผู้เรียนในด้านต่างๆ ไว้ดังนี้

1. พัฒนาการทางกาย (Physical Growth) มีความสามารถใช้เครื่องมือ เครื่องใช้อย่างคล่องแคล่ว มีความแม่นยำ แน่นนอน การปฏิบัติงานเป็นการแสดงออกที่สามารถวัดผลได้จากทักษะ การใช้เทคนิคต่างๆและจากงานที่สำเร็จ
2. พัฒนาการทางอารมณ์ (Emotion Growth) มีความสามารถในการปฏิบัติงาน เพลิดเพลินในการทำงานโดยอิสระ แสดงถึงสุขภาพจิตและอารมณ์ที่ดี
3. พัฒนาการทางสังคม (Social Growth) มีความสามารถในการทำงานด้วยตนเองและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
4. พัฒนาการทางสติปัญญา (Intellectual Growth) มีความสามารถในการแสดงออกแก้ปัญหาได้อย่างฉลาด ถูกต้อง ทำกิจกรรมสำเร็จด้วยดีอย่างมีหลักการและความรู้
5. พัฒนาการทางสุนทรียภาพ (Aesthetic Growth) มีความเข้าใจในงานศิลปะ เข้าใจในความงามและธรรมชาติ สามารถแสดงข้อคิดเห็น บรรยาย วิเคราะห์ได้โดยใช้หลักการศิลปะได้อย่างเหมาะสม
6. พัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์ (Creative Growth) มีความสามารถในการแก้ปัญหา เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง ริเริ่ม วางแผนงานได้อย่างอิสระ ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น แสดงความคิดก้าวหน้าอย่างเชื่อมั่นในตนเอง
7. พัฒนาการทางการรับรู้ (Perception Growth) มีความสนใจในการแสดงออก บรรยาย อภิปราย เข้าใจ และแสดงความรู้ได้อย่างมั่นใจ

และผดุง อารีรัตน์, 2529 (อ้างในรัตนา รักสกุลพานิชย์, 2537) ได้กล่าวถึงรายละเอียดของเกณฑ์การประเมินผลงานศิลปะดังต่อไปนี้

1. เนื้อหาสาระในงานศิลปะ เช่น แนวความคิดทางศิลปะ ความคิดสร้างสรรค์ประโยชน์แห่งความคิดทางศิลปะ
2. การแสดงออก เช่น การเลือกรูปแบบศิลปะ การเลือกเทคนิคที่เหมาะสม
3. กาลเทศะที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะ เช่น ความเหมาะสมระหว่างศิลปะกับเวลาสร้างงานศิลปะ ความเป็นต้นแบบ ความเป็นไปได้ของแนวคิดศิลปะในอนาคต

นอกจากนี้ ยังมีการวัดผลทางศิลปศึกษาของ ชะลอ พงษ์สามารถ (2526) กล่าวว่า การวัดผลทางศิลปศึกษามีจุดมุ่งหมายเพื่อวัดระดับความเจริญงอกงามที่เกิดขึ้นจากการเรียนและประกอบกิจกรรมทางศิลปะ ซึ่งวิธีการที่จะประเมินผลการเรียนทางศิลปะมีหลายวิธี เช่น

1. สังเกต เป็นวิธีการวัดผลโดยครูศิลปะที่ทำการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียน แล้วจดบันทึกพฤติกรรมที่สังเกตได้ สำหรับเป็นข้อมูลในการปรับปรุงการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา
2. การสัมภาษณ์ เป็นการสนทนากันอย่างมีจุดมุ่งหมาย ย่อมทำให้พบข้อเท็จจริงบางประการได้ เช่น บุคลิกภาพ ท่วงทีวาจา ทักษะคติ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าจากคำพูดของผู้เรียนโดยตรง
3. การตรวจผลงาน เป็นการวัดผลงานที่ผู้เรียนทำสำเร็จแล้ว ช่วยทำให้ครูได้ทราบความก้าวหน้าของผู้เรียนในด้านต่าง ๆ เช่น การแก้ปัญหาและความคิดสร้างสรรค์

จึงกล่าวสรุปได้ว่า การวัดผลและประเมินผล เป็นกระบวนการที่ให้ผู้สอนใช้พัฒนาคุณภาพผู้เรียนเพราะจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาการและการเรียนรู้อย่างเต็มตามศักยภาพ ในการประเมินผลศิลปศึกษานั้นครูผู้สอนจะต้องมีความเข้าใจในจุดมุ่งหมายของวิชาศิลปศึกษา โดยเน้นการวัดระดับความเจริญงอกงามที่เกิดขึ้นจากการเรียนและประกอบกิจกรรมทางศิลปะ

4. พัฒนาการทางศิลปะของเด็กในระดับในระดับประถมศึกษา

ในส่วนของพัฒนาการ และการแสดงออกทางศิลปะของเด็กในระดับประถมศึกษาตอนปลาย (ช่วงอายุ 9-11 ปี) นั้น มีการสนใจศึกษาค้นคว้ากันอย่างกว้างขวางในช่วงเวลาหลายปีที่ผ่านมา โดยได้มีการศึกษาและรวบรวมแนวทฤษฎีในการแสดงออกทางศิลปะของเด็กในช่วงอายุ 9-11 ปี ในด้านบทบาท และขั้นตอนกระบวนการในการทำงาน จากนักวิจัยหลายท่าน โดยผู้วิจัยได้ทำการสรุปประเด็นสำคัญไว้ดังนี้

ตามทฤษฎีพัฒนาการทางด้านศิลปะของเด็กของ โลเวนเฟลด์ และบริตเตน (Lowenfeld and Brittain, 1987) เด็กในช่วงอายุ 9-11 ปี เด็กจะอยู่ในขั้นพัฒนาการขั้นที่ 4 คือ ขั้นรวมกลุ่ม (The Gang age) หมายถึงเด็กในวัยนี้เริ่มมีการรวมกลุ่มกับเพื่อนเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ มาเป็นการวาดที่มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์ การวาดรูปคนเริ่มเหมือนจริงมากขึ้น แต่ยังคงวาดภาพตามที่มีมองเห็น รูปคนเริ่มแสดงความแตกต่างระหว่างเพศ โดยมีผู้ชายสวมกางเกง และผู้หญิงสวมกระโปรง เครื่องแต่งกายจะมีรอยพับรอยย่นหรือลวดลายภาพคนมีลักษณะแข็งกระด้างไม่แสดงอาการเคลื่อนไหวเพราะเด็ก ๆ ไม่รู้จักการสังเกตรายละเอียดมีการเปลี่ยนแปลงการใช้เส้นฐานมา

เป็นเส้นราบที่แสดงถึงการใช้ช่องไฟที่เหมือนจริงมากขึ้น เด็กจะเปลี่ยนแปลงการวาดโดยมีต้นไม้ขึ้นจากพื้นดินท้องฟ้าแผ่ลงมาถึงด้านล่าง แต่เด็กยังไม่มีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความลึก เขาจะวาดต้นไม้ให้แผ่คลุมขึ้นไปบนท้องฟ้า แสดงให้เห็นว่าเด็กเริ่มเข้าใจความเหลื่อมล้ำกันของวัตถุ และจะพัฒนาไปสู่การวาดภาพ 3 มิติ เด็กจะเริ่มใช้สีสัมพันธ์กับสีของวัตถุมากขึ้น แต่ยังไม่มีความพร้อมในเรื่องการใช้สีกับบรรยากาศ เช่น การใช้สีแสดงระยะใกล้ไกล การใช้สีในที่มืดและสว่าง ฯลฯ และในช่วงนี้เด็กจะเริ่มออกแบบเครื่องแต่งกาย และวัสดุเครื่องใช้บางอย่างแต่ยังไม่เข้าใจการออกแบบที่แท้จริง

วิลลัตส์ (Willats, 1977) ได้ทำการศึกษา พัฒนาการทางด้านความคิดรวบยอดทางการวาดภาพ 3 มิติของเด็กอายุ 5-17 ปี (Concept of the dimension in space) ซึ่งได้พบว่าเด็กจะเริ่มมีพัฒนาการเมื่อมีอายุได้ 9-11 ปี และเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 9 ปีจะไม่สามารถที่จะวาดภาพที่มีการบังกัน โดยการละ(เว้น) ในส่วนที่มองไม่เห็นได้ (HLE: Hidden line Elimination) เด็กจะสามารถวาดภาพที่มีการบังกันหรือการทับซ้อนได้บ้าง และสามารถเรียนรู้ได้เร็วขึ้นตามลำดับอายุ และการได้รับการสอนจากครู และเด็กจะสามารถวาดภาพทับซ้อนได้อย่างสมบูรณ์เต็มที่เมื่ออายุได้ 10-11 ปี สอดคล้องกับเพียเจต์ ได้กล่าวถึงเด็กในวัย 9-11 ปี ว่าเป็นช่วงของพัฒนาการของการใช้ความคิดเชิงรูปธรรม (Concrete Operation Period) และสติปัญญาของเด็กนั้นจะพัฒนาถึงขั้นสามารถใช้ความคิดได้อย่างมีเหตุผล รู้จักแก้ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมได้เข้าใจในเรื่องความคงตัวของสิ่งต่างๆ (บงกชพันธ์ ทองงาม, 2539) จากการศึกษาพัฒนาการรับรู้ทางสายตา และพัฒนาการในการวาดภาพของเด็กวัยนี้ที่สามารถรับรู้ และถ่ายทอดภาพจากมุมมองตามที่ตนเองเห็นจริง และถ่ายทอดมาเป็นภาพ 3 มิติได้ ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนของพัฒนาการในการวาดภาพจากการวาดสิ่งที่ตนรู้ไปสู่การวาดตามสิ่งที่ตนเห็น และทำให้เราเห็นถึงความสามารถในการแก้ปัญหาในการถ่ายทอดมุมมองออกมาเป็นภาพวาดของเด็ก โดยเฉพาะในการแสดงออกในการวาดภาพเกี่ยวกับความลึก ซึ่งข้อมูลดังกล่าวข้างต้นนี้ ทำให้เห็นว่าความสามารถทางด้านมิติสัมพันธ์ของเด็กจะพัฒนาขึ้นนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับช่วงวัยเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับการได้รับการชี้แนะ การสอนที่ถูกทางด้วย

ประเทิน มหาพันธ์ (2531) ได้กล่าวถึงพัฒนาการทางศิลปะของเด็กในระดับอายุ 9-11 ปี ว่าเมื่อร่างกายของเด็กเติบโตขึ้นควบคู่กับพัฒนาการด้านต่างๆ พัฒนาการด้านศิลปะของเด็กจะก้าวหน้าขึ้นเช่นกัน จากลักษณะเฉพาะของศิลปะที่เน้นในแง่ของความเหมือนจริงตามธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของประสบการณ์ และสิ่งแวดล้อมที่เด็กได้พบเห็นในชีวิตประจำวัน เด็กจะเริ่มควบคุมรูปแบบที่แสดงออกในงานศิลปะ มีการจัดภาพจัดรูปทรงให้สมบูรณ์ขึ้น เพิ่มเติมรายละเอียดมากขึ้น มีการตรวจตราความแม่นยำความเที่ยงตรงมากขึ้น กล่าวโดยสรุป คือ เด็กใน

วัยนี้มีความพิถีพิถันทางด้านศิลปะ เน้นด้านรูปแบบมากกว่าเน้นการแสดงออก ศิลปะของเด็กวัยนี้ โดยเฉพาะการวาดภาพส่วนใหญ่มักมีลักษณะแข็งกระด้าง ไม่มีชีวิตชีวา ไม่มีความอ่อนไหว อาจเป็นเพราะเด็กไม่ได้แสดงออกตามอารมณ์และความรู้สึก แต่คอยระมัดระวังให้เหมือนจริง ใช้เวลาในการวาดภาพมากขึ้น เด็กอาจลากเส้นใหม่และลบตลอดเวลา ถ้าเป็นงานปั้นเด็กอาจปั้นแล้ว เปลี่ยนแบบ ปั้นใหม่อยู่เสมอ เป็นต้น เด็กมีการวางแผนการทำงานล่วงหน้า และขณะทำงานจะมีการแก้ไขปรับปรุง เพิ่มเติมให้ได้ผลงานที่มีคุณภาพตามเกณฑ์ที่เด็กกำหนดไว้ตั้งแต่แรก เด็กจึงมีการประเมินผลงาน และตัดสินใจระหว่างการทำงานตลอดเวลา ปัจจัยสำคัญทางสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เด็กสร้างงานศิลปะเหมือนจริง หรือเหมือนธรรมชาติ ได้แก่ สังคมซึ่งหมายถึง ครู อาจารย์ บิดา มารดา และเพื่อนๆ ของเด็ก เพราะถ้าเด็กในวัยนี้สร้างงานไม่เหมือนจริงตามธรรมชาติก็จะได้รับคำตำหนิจากผู้ใหญ่หรือเพื่อนๆ ของเด็ก แม้งานนั้นจะเป็นงานที่มาจากจินตนาการของเด็กก็ตามที่เด็กจึงพยายามฝึกทักษะการวาดภาพเอาใจผู้ใหญ่มากขึ้น เปลี่ยนจากการแสดงออกแนวอิสระมาเป็นการแสดงออกแบบเหมือนจริง โดยอาศัยการพบเห็นภาพประกอบจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น นิตยสาร วารสาร ตำรา ภาพโฆษณา โทรทัศน์ ภาพยนตร์ ฯลฯ ทั้งภาพถ่าย และภาพวาดเป็นประสบการณ์สร้างสมเพื่อฝึกทักษะของตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2539) ได้เสนอพัฒนาการทางด้านศิลปะของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาในชวอายุ 9-10 ปีและชวอายุ 11-12 ปี มีลักษณะดังนี้

ชวอายุ 9-10 ปี (ชั้นประถมปีที่ 3 และปีที่ 4)

เด็กวัยนี้มีพัฒนาการมากขึ้นในด้านความคล่องตัว การใช้มือ และสายตาให้ประสานสัมพันธ์ การเรียนรู้ มีความรับผิดชอบ การทำงานเป็นระเบียบ มีการวางแผนงาน การทำงานร่วมกับเพื่อนๆ มีจินตนาการที่เป็นเรื่องเป็นราวมากขึ้น

ชวอายุ 11-12 ปี (ชั้นประถมปีที่ 5 และปีที่ 6)

พัฒนาการของเด็กในชวนี้ เป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ และทางร่างกายเข้าสู่วัยรุ่น มีความรับผิดชอบในตนเองมากขึ้น มีชวความสนใจยาวขึ้น เด็กหญิงมีพัฒนาการด้านต่างๆ เร็วกว่าเด็กผู้ชาย การแสดงออกทางด้านศิลปะจะแสดงออกในรูปแบบที่เหมือนจริง โดยนำสภาพแวดล้อมรอบตัวมาสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ สนใจการวาดภาพที่แสดงแสงเงา เป็นภาพ 3 มิติแต่ยังใช้วิธีการลอกเลียนแบบอยู่บ้าง

สรุปได้ว่า เด็กในวัยนี้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสรีระและทางด้านอารมณ์ มีการพัฒนาการวาดภาพ โดยจะวาดสิ่งที่เห็นรอบตัว พยายามวาดภาพให้เหมือนจริงยิ่งขึ้น และเพื่อนจะเข้ามามีอิทธิพลต่อการวาดภาพ อีกทั้งยังมีการทำงานเป็นกลุ่ม การจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษานั้นจึงคำนึงถึงความเหมาะสมกับความเจริญเติบโตและพัฒนาการของผู้เรียน

5. การถ่ายทอดศิลปะไทยในอดีต

การถ่ายทอดวิชาช่างศิลปะของไทยมีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวซึ่งมีรากฐานมาจากช่างศิลปะไทยในสมัยโบราณ จำแนกได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มแรกได้แก่ช่างที่เป็นพระสงฆ์ และกลุ่มที่สองคือช่างที่เป็นคฤหัสถ์ สำหรับช่างที่เป็นพระสงฆ์นั้นกล่าวได้ว่า เป็นผู้มืทธิพลในการสร้างสรรค์ศิลปะไทย ทั้งด้านความคิด รูปแบบ ตลอดจนวิธีการสร้างสรรค์ รวมถึงการอบรมวิชาช่างต่าง ๆ ให้แก่คนพื้นบ้าน ให้มีความรู้ความสามารถเป็นช่างต่าง ๆ อย่างแพร่หลายต่อไป (จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์, 2542)

สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ (2543 : 111-115) ทำวิจัยเรื่อง "ความคิดและภูมิปัญญาไทยด้านการศึกษา" พบว่า แนวความคิดและภูมิปัญญาของครูไทยมีลักษณะดังนี้

1. วัด บ้าน เป็นแหล่งวิทยาการที่เด็กได้รับการอบรม เจ้านาย พระสงฆ์ ผู้รู้ในศิลปะวิทยาการด้านต่าง ๆ ทำหน้าที่เป็นครูสอน กุลบุตรทั้งหลายจึงได้เรียนรู้จากแบบอย่างที่คุณปฏิบัติ ได้อยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ เป็นแหล่งวิทยาการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต
2. ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในกระบวนการเรียนการสอน ครูมีเจตคติต่อตนเองว่าเป็นผู้รู้และผู้ให้ ส่วนศิษย์มีเจตคติต่อตนเองว่าเป็นผู้รับความรู้ และเป็นความเมตตาอย่างยิ่งที่ครูได้ให้ความรู้แก่ตน ศิษย์จึงบูชายกย่องครูและถือเป็นหนี้บุญคุณต้องมีความกตัญญูรู้คุณเป็นอย่างดี
3. ด้านสาระและกระบวนการเรียนรู้ พบว่าการสั่งสอนของคนไทยมีลักษณะ 5 ประการ

เป็นการบ่มเพาะซึมซับลักษณะนิสัย

เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมและศิลปะด้านต่าง ๆ

ให้วิชาความรู้และฝึกปฏิบัติจนชำนาญ

เป็นการอบรมกริยามารยาท

เป็นกระบวนการสร้างเสริมคุณธรรมและพัฒนาจิตใจ

เมื่อพิจารณาการสอนต่าง ๆ พบว่าการศึกษาของไทยแต่เดิม มิได้เป็นการสอนหนังสือเท่านั้น แต่เป็นการสอนคนไปพร้อม ๆ กันด้วย

4. หนังสือเรียนวิชาต่าง ๆ พบว่า วิธีการแต่งมีการเสนอเนื้อหาเป็นคำประพันธ์ ตั้งใจทบทวนปัญหาโดยใช้ธรรมชาติแวดล้อม เป็นสื่อให้ผู้เรียนได้คิดตามไป พร้อมกับการที่ครูอธิบายและฝึกปฏิบัติควบคู่กัน นอกจากนี้ยังมีการอิงหลักธรรมะของพุทธศาสนา

5. แนวทางการศึกษา ที่ยังคงคุณค่าอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่

การผสมผสานเนื้อหาสาระ การฝึกปฏิบัติ และวัฒนธรรม คุณธรรมใน
การสอน

เน้นให้ความสำคัญและคุณค่าของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ประเพณีและ
พิธีกรรมในท้องถิ่น

การเชื่อมโยงระหว่างวิชาการ วิชาชีพ และศีลธรรมจรรยา

การฝึกฝนและสนใจผู้เรียนเป็นรายบุคคล

การลงโทษทางกายและการลงโทษทางใจ ต้องใช้วิธี "ทำเมื่อจำเป็น" ซึ่ง
โทษให้เห็น เยือกเย็นกรุณา"

ปลูกฝังนิสัยและเจตคติที่ดีในการทำงาน

6. อุดมการณ์การสอนของไทย ในการถ่ายทอดความรู้ของไทย ครูไทยมีวิธีการสอนที่ทำให้
การสอนดำเนินไปได้ ซึ่งนับเป็นอูบายอันหลักแหลม โดยเฉพาะอูบายการปลูกฝังคุณธรรมควบคู่
กับการให้ความรู้ การปลูกฝังคุณธรรมและอาชีพเป็นสิ่งที่มีความสำคัญแต่อดีต ซึ่งระหว่างการศึกษา
ครูผู้สอนถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องอบรมนิสัยในด้านคุณธรรมอันเป็นแบบอย่างที่ดีในอาชีพนั้น ๆ โดย
การใช้แบบอย่างไม่ว่าจะเป็นคุณธรรมในทางอุดมคติ หรือชีวิตประจำวัน หรือในหน้าที่การทำงาน
การเป็นแบบอย่างจึงสำคัญมากในการปลูกฝังอาชีพ และคุณธรรมของคนไทย ครูเป็นต้นแบบทำ
ให้ดู ลูกศิษย์ฝึกทำตาม เมื่อทำได้แล้วจึงทำตามของตนเองต่อไป การสืบเนื่องของคุณธรรมและ
อาชีพจึงเป็นไปโดยต่อเนื่อง

7. ผลการถ่ายทอดความรู้ตามวิธีการสอนแบบไทย การถ่ายทอดความรู้ที่เกิดขึ้นตาม
บริบทของไทย เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้เกิดความงอกงามด้านต่าง ๆ ของผู้เรียนตาม
กระบวนการสอนในบริบทของไทย คือ

- การสั่งสอน คำว่าสั่งสอน และพร่ำสอนนี้แสดงถึงเมื่อเริ่มต้นศึกษาเล่าเรียน ครูจะ
เริ่ม"สั่ง"ก่อน แล้วจึง"สอน" กล่าวคือ ครูจะบอกสิ่งที่ควรทำ คือ องค์ความรู้ที่หมายถึงทางทฤษฎี
และทางปฏิบัติ จนเกิดความเข้าใจในคุณค่าขององค์ความรู้

- การฝึกฝน เมื่อศิษย์รู้จักวิธีการเรียนและรู้จักควบคุมตนทั้งทางกาย วาจา ใจแล้ว
ครูจะใช้วิธีฝึกครั้งแล้วครั้งเล่าจนชำนาญ

- การอบรม เมื่อครูได้สั่งสอนและฝึกฝนจนศิษย์มีความชำนาญดีแล้ว ครูยังใช้วิธี
"อบรม" เพื่อเพิ่มพูนคุณธรรมและปลูกฝังความดีงามในจิตใจของศิษย์

- บ่มนิสัย คำนี้ช่วยย้ำว่าครูไทยมิใช่สอนแต่ตัวหนังสือ และวิชาชีพ แต่สอนให้ศิษย์เป็นคนเต็มคน การอบรมบ่มนิสัยจึงมิใช่เพียงแต่การฝึกอบรมคุณธรรมเท่านั้น หากยังคลุมไปถึง การควบคุมความประพฤติ และกริยาท่าทางของเด็กอีกด้วย

สรุปได้ว่า การถ่ายทอดความรู้ในบริบทของการสอนวิชาชีพของไทยในอดีต เป็นกระบวนการหล่อหลอมให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง มีทักษะความชำนาญในการสร้างสรรค์ผลงาน และมีความมุ่งมั่นทางจิตใจ คือ มีคุณธรรม จริยธรรม มีทัศนคติที่ดีต่อวิชา ความรู้จนตระหนักถึงความสำคัญเห็นคุณค่าที่จะสืบทอดให้คงอยู่ต่อไป

ตอนที่ 3 แนวคิดและทฤษฎีการจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการพุทธธรรม

1. ความหมายของการบูรณาการตามหลักพุทธศาสตร์

ตามหลักพระพุทธศาสนามักมองสรรพสิ่งในหลายมิติ หลักพุทธธรรมมีลักษณะบูรณาการ 2 ทางคือ สามารถรวบรวมส่วนย่อยไปสู่องค์รวม และสามารถจำแนกองค์รวมไปสู่ส่วนย่อย โดยมีองค์ประกอบย่อยมากมาย ได้แก่ องค์ประกอบร่วมที่เป็นแกนและองค์ประกอบย่อยที่แตกต่างกันไปตามหน้าที่หรือคุณประโยชน์ขององค์ประกอบเหล่านั้น อย่างไรก็ตามทุกองค์ประกอบจะมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืนสมดุลและนำไปสู่การสร้างสรรค์ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2544)

พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต (2536) ได้นิยามคำว่าบูรณาการคือ การทำให้หน่วยย่อยๆ ทั้งหลายที่สัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกัน เข้ามาร่วมทำหน้าที่ประสานกลมกลืนเป็นองค์รวมหนึ่งเดียวที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ในตัว หลักสำคัญของการบูรณาการมี 3 อย่างคือ

1. มีหน่วยย่อย องค์ประกอบ ชิ้นส่วน อวัยวะ หรือ ชั้น ระดับ แ่ง ด้าน ที่จะเอามาประมวลเข้าด้วยกัน
2. หน่วยย่อยเหล่านั้นมีความสัมพันธ์ เชื่อมโยง อิงอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจมีลักษณะยืดหยุ่น ปรับตัวได้ มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา
3. เมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้วจะเกิดความครบถ้วนเต็มบริบูรณ์ โดยมีความประสานกลมกลืนเกิดภาวะที่พอดีหรือสมดุลแล้ว องค์รวมนั้นก็มิชีวิตชีวา ดำรงอยู่และดำเนินไปด้วยดีต้นเป็นภาวะของการบูรณาการ

บูรณาการตามนัยแห่งพุทธธรรมจึงเป็นองค์รวมของความหลากหลาย จำแนกได้หลายมิติ ในความเป็นหนึ่งเดียว

สุมน อมรวิวัฒน์ (2533) ได้อธิบายเรื่องบูรณาการไว้ว่าหมายถึง 1) ความสมบูรณ์ 2) ความเต็ม 3) ความพอดี 4) ความสมดุล 5) ความผสมกลมกลืน 6) มีสัดส่วนพอเหมาะ 7) สมอง วัตถุประสงค์ และ 8) เป็นเอกภาพ

ลาโรซ บัควี (2526) ได้อธิบายความหมายของบูรณาการว่าหมายถึง การมีสมดุล หรือ การมีความสมบูรณ์ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นและพึงประสงค์ยิ่งในชีวิตของมนุษย์ทุกคน นอกจากนี้ยังได้อธิบายความหมายของบูรณาการบนฐานความสัมพันธ์สอดคล้องระหว่างพุทธธรรมกับชีวิต ชีวิตที่สมบูรณ์ย่อมมีทุกข์น้อย (ปัญหาน้อย) ชีวิตที่ไม่มีความสมบูรณ์ย่อมมีทุกข์มาก

นอกจากนี้สุมน อมรวิวัฒน์ (2533) ยังได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับบูรณาการไว้ดังนี้

1. บูรณาการเป็นสภาวะและเทคนิควิธีไม่ใช่รูปแบบ
 2. บูรณาการเกิดขึ้นได้โดยการปฏิบัติ การกระทำ
 3. บูรณาการมิใช่เป็นเพียงการเชื่อมโยง แต่เป็นการผสมกลมกลืนกันได้อย่างได้สัดส่วนสมดุลและนำไปใช้อย่างได้ผล บูรณาการจึงมุ่งผลการปฏิบัติมากกว่ารูปแบบ
 4. บูรณาการเป็นกระบวนการเต็มรูป มีหลักการองค์ประกอบ จุดเริ่มต้น ภาพรวม วิธีการและผลที่เกิดขึ้นเป็นองค์ของบูรณาการคือ ภาพรวม (The whole) ส่วนประกอบ (The part) หลักการ (principle) กระบวนการ (process) วิธีการ (methodology) และผลที่เกิดขึ้น (outcome)
- สรุปว่า การบูรณาการตามหลักพุทธศาสตร์ คือ ความสัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกัน เข้ามาร่วมทำหน้าที่ประสานกลมกลืนเป็นองค์รวมหนึ่งเดียวที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ในตัว สร้างให้เกิดความพอดี เป็นการผสมกลมกลืนกันได้อย่างได้สัดส่วนสมดุลและนำไปใช้อย่างได้ผล

2. หลักการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ

การเรียนการสอนแบบบูรณาการ(Integration) คือ การจัดการเรียนรู้โดยใช้ความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในศาสตร์หรือวิชาต่างๆมากกว่า 1 วิชาขึ้นไป เพื่อแก้ปัญหา หรือแสวงหาความรู้ ความเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทำให้ผู้เรียนได้ประยุกต์ใช้ความคิด ประสบการณ์ ความสามารถ และทักษะต่างๆในเวลาเดียวกัน ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจในลักษณะองค์รวม ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้ง เนื่องจากเป็นการเรียนรู้ที่มีสภาพใกล้เคียงกับชีวิตจริง การเรียนการสอนแบบบูรณาการ มีหลายลักษณะขึ้นอยู่กับสิ่งที่ใช้ในการพิจารณา ถ้าพิจารณาเนื้อหาวิชาที่บูรณาการ แบ่งได้เป็นบูรณาการเป็นวิชา กับบูรณาการระหว่างวิชา ถ้าพิจารณาสำหรับการบูรณาการระหว่างวิชานั้น แบ่งได้ 4 ลักษณะ คือ การสอนบูรณาการแบบสอดแทรก แบบคู่ขนาน แบบรายวิชาและแบบข้ามวิชา

2.1 รูปแบบของการบูรณาการ

การเรียนการสอนแบบบูรณาการมี 2 ลักษณะ คือ การบูรณาการภายในวิชา และการบูรณาการระหว่างวิชา

การบูรณาการภายในวิชา เป็นการเชื่อมโยงการสอนระหว่างเนื้อหาวิชาในกลุ่มประสบการณ์หรือรายวิชาเดียวกันเข้าด้วยกัน ซึ่งโดยปกติครูผู้สอนในวิชาต่างๆ จะปฏิบัติอยู่แล้ว

การบูรณาการระหว่างวิชา จะมี 4 รูปแบบ คือ

1. การสอนบูรณาการแบบสอดแทรก (Infusion) เป็นการสอนในลักษณะที่ครูผู้สอนในวิชาหนึ่งสอดแทรกเนื้อหาวิชาอื่นๆ ในการสอนของตน
2. การสอนบูรณาการแบบคู่ขนาน (Parallel instruction) เป็นการสอนโดยครูตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมาวางแผนการสอนร่วมกันโดยมุ่งสอนหัวข้อหรือความคิดรวบยอดหรือปัญหาเดียวกัน แต่สอนต่างวิชากัน และต่างคนต่างสอน
3. การสอนบูรณาการแบบสหวิทยาการ (Multidisciplinary instruction) เป็นการสอนลักษณะเดียวกับการสอนบูรณาการแบบคู่ขนาน แต่มีการมอบหมายงานหรือโครงการร่วมกัน
4. การสอนบูรณาการแบบข้ามวิชา หรือสอนเป็นคณะ (Trans disciplinary instruction) เป็นการสอนที่ครูผู้สอนวิชาต่างๆ ร่วมกันสอนเป็นคณะ หรือเป็นทีม มีการวางแผน ปรึกษาหารือร่วมกันโดยกำหนดหัวข้อหรือความคิดรวบยอด หรือปัญหาาร่วมกัน แล้วร่วมกันสอนนักเรียนกลุ่มเดียวกัน

2.2 ขั้นตอนการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ

1. กำหนดเรื่องที่จะสอน โดยการศึกษาหลักสูตรและวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ของเนื้อหาที่ตีความเกี่ยวข้องกัน เพื่อนำมากำหนดเป็นหัวข้อหรือปัญหา หรือความคิดรวบยอดในการสอน
2. กำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ โดยการศึกษาจุดประสงค์ของวิชาหลักและวิชารองที่จะนำมาบูรณาการ และกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ในการสอนสำหรับหัวเรื่งนั้นๆ เพื่อการวัดและประเมินผล
3. กำหนดเนื้อหาย่อย เป็นการกำหนดเนื้อหาหรือหัวข้อย่อยๆ สำหรับการเรียนการสอนให้สนองจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้

4. วางแผนการสอน เป็นการกำหนดรายละเอียดของการสอนตั้งแต่ต้นจนจบ โดยการเขียนแผนการสอน ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญเช่นเดียวกับแผนการสอนทั่วไป คือสาระสำคัญ จุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน การวัดการประเมินผล

5. ปฏิบัติการสอน เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่กำหนดไว้ในแผนการสอน ความสอดคล้องสัมพันธ์กันของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ผลสำเร็จของการสอนตามจุดประสงค์ ฯลฯ โดยการบันทึกจุดเด่นจุดด้อยไว้สำหรับการปรับปรุงหรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

6. ประเมินปรับปรุง และพัฒนาการสอน เป็นการนำผลที่ได้บันทึก รวบรวมไว้ในขณะปฏิบัติการสอน มาวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงและพัฒนาแผนการสอนแบบบูรณาการให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3. หลักการจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการพุทธธรรม

พุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตที่แท้จริง และฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ตู พัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มุ่งชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับ ยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมกับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2546)

พุทธทาสภิกขุ (อ้างถึงใน วิไล ตั้งจิตสมคิด 2539) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การศึกษาเพื่อมนุษย์จะมีโอกาสได้สิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้โดยการทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์

คำว่า "ศึกษา" เป็นคำภาษาสันสกฤต ตรงกับคำว่า "สิกขา" ในภาษาบาลี ซึ่งแปลว่า การเห็นด้วยตนเอง การประจักษ์ด้วยตนเอง สิกขา จึงเป็นการเรียนเพื่อให้เกิดความเข้าใจจากภายใน คำว่า สิกขา แจกออกไปได้ 3 อย่าง คือ ศิลสิกขา สมานสิกขาและปัญญาสิกขา ทั้งหมดเป็นการศึกษา ศิล สมานิ ปัญญาด้วยตนเอง เป็นเรื่องการกระทำ จิตใจและความรู้ภายในของแต่ละคน

สุมน อมรวิวัฒน์ (2542) ได้กล่าวถึงหลักการเรียนรู้ตามแนวพุทธ ดังนี้

หลักที่หนึ่ง พระพุทธศาสนามองมนุษย์ทั้งในฐานะที่เป็นเอกัตบุคคล (as individual) และในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น (กาลปัญญาณมิตร)

การจัดกระบวนการเรียนรู้ต้องสร้างจังหวะแก่ผู้เรียนแต่ละคน ในเวลาเดียวกันก็ต้องเน้นกิจกรรมที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียน ได้ทำงานเป็นกลุ่ม และฝึกทักษะทางสังคมเพื่อความเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่มด้วย

หลักที่สอง มนุษย์เป็นเวไนยสัตว์ หรือเวไนยบุคคล สามารถได้รับการสั่งสอน ฝึกฝนและอบรมบ่มนิสัยได้ กระบวนการพัฒนามนุษย์มุ่งเน้นที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มุ่งทำความเข้าใจในธรรมชาติและความเจริญเติบโตของมนุษย์ทั้งทางกายและทางจิต สามารถฝึกอบรมได้ทั้งโดยตนเองและโดยสิ่งแวดล้อม (ปรโตโมละ) กระบวนการเรียนรู้จึงมีจุดเริ่มต้นที่บุคคล มีขั้นตอนการดำเนินการที่สัมพันธ์สอดคล้อง มุ่งเน้นให้บุคคลคือ หลักของการพัฒนาตน ได้แก่ ศิล สมาธิ ปัญญา

หลักที่สาม มนุษย์มีภาวะทางสติปัญญาแต่กำเนิด (เสชาตักปัญญา) และแม้ว่ามนุษย์จะมีความแตกต่างกัน ก็จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ (โยคปัญญา)

กระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดปัญญานั้น เน้นการฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่องยาวนาน แต่มนุษย์ก็เรียนรู้ได้ไม่เท่ากัน เนื่องจากความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังนั้นพระพุทธองค์จึงได้วางหลักการเรียนรู้โดยคำนึงถึง ความพร้อม ความสามารถ ความถนัด ความสนใจของผู้เรียนและให้กำลังใจแก่ผู้เรียน โดยเน้นเรื่องวิริยะ คือ ความเพียรในการฝึกฝนตนเอง

หลักที่สี่ พระพุทธศาสนอธิบายหลักการเรียนรู้ของมนุษย์ว่าเกิดขึ้นในวิถีชีวิตทั้งชีวิตที่มีลักษณะเป็นองค์รวมของรูป (กายภาพ : กาย-วาจา) กับนาม (จิตภาวะ) ซึ่งเป็นการเรียนรู้ไปตามความเจริญเติบโต (พัฒนาการ) ของชีวิต

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้นำมาอธิบายวิธีการเรียนการสอนด้วยกระบวนการซึมซับ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนารูปกับนามรวมกันเป็นชีวิต หรือขั้นห้า การเรียนการสอนจึงเป็นการพัฒนามนุษย์ด้านพฤติกรรม ความรู้สึก การรับรู้ การคิดพิจารณาและความรู้แจ้ง ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนต้องใช้สติและปัญญากำกับการฝึกอบรมโดยตลอด การเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการผสมผสานทั้งกายและจิต และต้องพัฒนาทั้ง 2 ด้านไปพร้อมกัน

หลักที่ห้า การเรียนรู้ของมนุษย์มีแกนหลัก 3 แกน คือ

1. การฝึกฝนตนเองเรื่องศีล (self-training in morality)
2. การฝึกฝนตนเองเรื่องสมาธิ (self-training in mentality or concentration)
3. การฝึกฝนตนเองเรื่องปัญญา (self-training in wisdom)

ไตรสิกขา คือ การฝึกหัดอบรมกาย วาจา และจิตของมนุษย์ ให้สามารถค้นพบและควบคุมตนเอง เรียนรู้พัฒนาตนเองโดยใช้ปัญญาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและเกิดประโยชน์แก่

ผู้อื่น ตามหลักการศึกษาศาสตร์ 3 ประการ คือ ศิล สมาธิ ปัญญา ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)(2536) ได้อธิบายหลักไตรสิกขาในแง่ของการพัฒนามนุษย์ไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่า

“...ไตรสิกขา เป็นระบบการฝึกอบรมจากภายนอกเข้าไปหาภายใน จากส่วนที่หยาบเข้าไปหาส่วนที่ละเอียด และจากส่วนที่ง่ายกว่าเข้าไปหาส่วนที่ยากกว่าและลึกซึ้งกว่า ... เมื่อฝึกชั้นละเอียดภายในคือขั้นจิตและปัญญาแล้ว ผลก็ส่งกลับออกมาช่วยในการดำเนินชีวิตด้านนอก เช่น มีความประพฤติสุจริต มั่นคง มีศีลที่เป็นไปโดยปกติธรรมดาของตนเอง ไม่ต้องฝืนใจ หรือตั้งใจควบคุมรักษา คิดแก้ปัญหา และทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ โดยนัยที่กล่าวแล้ว เมื่อฝึกตลอดระบบสิกขาแล้ว ระบบชีวิตทั้งหมดก็กลายเป็นระบบของมรรค สอดคล้องกันหมดทั้งภายนอกภายใน ...”

หลักที่หก การพัฒนาปัญญา

จุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ การเกิดปัญญา ซึ่งต้องพัฒนาโดยการแสวงหาความรู้ (สุดมยปัญญา) การฝึกฝนด้วยการค้นคิด (จินตมยปัญญา) และการฝึกฝนตนเอง (ภาวนามยปัญญา)

การเรียนรู้ตามหลักพุทธศาสตร์จึงต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์เชิงมโนธรรมและวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม เน้นวิธีการเรียนรู้ การค้นพบด้วยตนเอง การประเมินตนเองและปรับปรุงแก้ไขผลแห่งการปฏิบัตินั้นเป็นเงื่อนไข โดยมีครูเป็นกัลยาณมิตรคอยชี้แนะแนวทาง ช่วยสร้างบรรยากาศทางวิชาการและสิ่งแวดล้อมที่มีสุนทรียภาพ

โดยที่ฐานของการเรียนรู้อยู่ที่ธรรมชาติและลักษณะของชีวิตของมนุษย์ การปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ส่วนปัจจัยของการเรียนรู้นั้นได้แก่ วิธีการแห่งศรัทธาและวิธีการแห่งปัญญา

พระธรรมปิฎก (ประยุต ปยุตโต)(2543) ได้กล่าวไว้ว่า กระบวนการศึกษานวพุทธมีสัมมาทิฐิเป็นแกนนำของการศึกษา และมีปัจจัยภายนอก (วิธีการแห่งศรัทธา) และปัจจัยภายใน (วิธีการแห่งปัญญา) เป็นปัจจัยเสริมสร้างสัมมาทิฐิ

ตัวแท้ของการศึกษา คือ การพัฒนาคนโดยมีการพัฒนาปัญญาเป็นแกนกลาง เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปภายในบุคคล ซึ่งมีสัมมาทิฐิ หรือการรู้ การเข้าใจ การคิดเห็นดังามถูกต้องตามความจริง เป็นแกนนำของการศึกษา

ปัจจัยภายนอก (วิธีแห่งการศรัทธา) ที่เรียกว่า ปรโตโมสะ แปลว่า เสียงจากผู้อื่น หรือเสียงบอกจากผู้อื่น ได้แก่ การรับการถ่ายทอดหรืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยทางสังคมที่ช่วยแนะนำในทางที่ถูกต้องดีงาม ให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และสามารถช่วยนำไปสู่ปัจจัยภายใน (วิธีการแห่งปัญญา) เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หมายถึง การคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น หมายถึง การคิดอย่างมีระเบียบ หรือคิดตาม

แนวทางปัญญา คือ การรู้จักมอง การรู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะที่แท้จริงโดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัยสืบค้น และสืบสาวให้ตลอดสาย เพื่อแยกแยะสิ่งเหล่านั้นให้เห็นตามสภาวะ แห่งเหตุ และปัจจัยโดยไม่มีต้นหาอุปาทาน ทำให้เกิดความตั้งงามและแก้ปัญหาได้

นอกจากปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการแล้ว ยังมีองค์ประกอบแทรกที่มาจากช่วยหนุนอีก 5 ตัว ซึ่งอยู่ในกระบวนการฝึกขั้นก่อนที่จะเข้าสู่มรรคด้วย จึงรวมมี 7 ตัว คือ (พระเทพเวที : ประยุทธ์ ประยุตโต, 2536)

1. กัลยาณมิตตตา (ความมีกัลยาณมิตร) ได้แก่ ปรโตโฆสะที่ดี ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก

2. ศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) คือ ความเป็นผู้มีวินัย หรือชีวิตที่มีระเบียบ หรือมีพฤติกรรมความเคยชินที่ดี ซึ่งเกิดจากการใช้วินัยมาฝึกให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี ด้วยการจัดระเบียบชีวิต และจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้มีสภาพซึ่งเอื้อโอกาสต่อการที่จะดำเนินการพัฒนาต่อไป

3. ฉันทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ) คือ มีแรงจูงใจที่ถูกต้อง ได้แก่ ความใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ต้องการเข้าถึงความจริง และทำสิ่งทั้งหลายให้ตั้งงามเป็นเลิศ ซึ่งเข้ามาทำหน้าที่แทนต้นหา

4. อุตตสัมปทา (ความทำให้ตนถึงพร้อม) คือ การทำตนให้ถึงความสมบูรณ์แห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ โดยมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

5. ทิฐุสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยหลักการแห่งความเชื่อถือ) คือ เชื่อถือในหลักการแห่งเหตุผลหรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อมองอะไรก็มองตามเหตุปัจจัย ซึ่งทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้น เพราะเป็นผู้ที่คิดหาเหตุผลอยู่ตลอดเวลา

6. อปฺปมาทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท) คือ ความกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา มีสติ ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่พลาดโอกาส โดยเฉพาะความมีจิตสำนึกตระหนักในความเปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้เห็นคุณค่าของกาลเวลา และรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ตลอดจนทำงานและพัฒนาชีวิตแข่งกับเวลา

7. โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ) การรู้จักมนสิการ หรือรู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง ไม่มองอะไรข้ามๆ พรวๆ คลุมๆ แต่รู้จักคิดสืบสาวหาเหตุปัจจัยแยกแยะให้เห็นองค์ประกอบ จับแง่ดีมาใช้ประโยชน์ได้ และรู้จักโยงให้เห็นองค์รวมหรือสร้างองค์ความรู้ ความคิดใหม่ได้ ทำให้เกิดปัญญาที่เข้าถึงความจริง ได้ประโยชน์ และทำการสำเร็จสนองความใฝ่รู้ และใฝ่สร้างสรรค์ได้โดยสมบูรณ์

องค์ประกอบหรือปัจจัยฝึกทั้ง 7 ตัว รวมเรียกว่า นุพนิมิตของมรรค เป็นเครื่องหมายบ่งบอกล่วงหน้าถึงการมาของมรรค เป็นจุดเริ่มที่จะเข้าสู่มรรค คือวิถีชีวิตที่ติงามของผู้มีการศึกษา โดยปัจจัยตัวแรก คือ กัลป์ญาณมิตร เป็นตัวช่วยชักนำหรือกระตุ้นให้เกิดปัจจัยตัวอื่น

ปัจจัยข้อที่ 1 คือ ความมีกัลญาณมิตรเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างมาก รัฐหรือสังคมมีหน้าที่จัดสรรและเตรียมบุคลากรที่จะทำหน้าที่เป็นกัลป์ญาณมิตร ที่มีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการของการศึกษา สามารถทำหน้าที่ของกัลป์ญาณมิตรได้ดี ที่สำคัญ การที่กัลป์ญาณมิตรจะเข้าไปช่วยบุคคลอื่นเพื่อนำเขาเข้าสู่ไตรสิกขานั้น กัลป์ญาณมิตรต้องรู้จักบุคคลนั้นๆว่ามีลักษณะอย่างไร ต้องรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล เพื่อที่จะได้ประยุกต์กระบวนการไตรสิกขาให้เหมาะกับบุคคลนั้นๆ

กระบวนการการศึกษาแนวพุทธศาสตร์ เป็นการศึกษาที่พัฒนาปัญญาเป็นแกนหลัก โดยใช้สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) เป็นแกนนำของการศึกษา และมีปัจจัยภายนอกซึ่งได้แก่ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมและปัจจัยทางสังคม ช่วยแนะนำในสิ่งที่ถูกต้องติงาม โดยมีปัญญาซึ่งเป็นปัจจัยภายใน เป็นเครื่องมือในการคิดพิจารณาเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง

เมื่อมีสัมมาทิฐิเป็นแกนนำและเป็นฐานแล้ว กระบวนการแห่งการศึกษาภายในตัวบุคคลก็ดำเนินไปได้ กระบวนการนี้แบ่งเป็น 3 ขั้นตอนใหญ่ๆ เรียกว่า ไตรสิกขา (สิกขา หรือ หลักการศึกษา 3 ประการ) สิกขาในพระพุทธศาสนา แปลว่า การศึกษา การสำเนียง การฝึก ฝึกปรี้อ ฝึกอบรม ได้แก่ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับการฝึกอบรมกาย วาจา จิตใจและปัญญา ให้เจริญองงามยิ่งขึ้นไปจนถึงบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ การหลุดพ้นหรือนิพพาน ความหมายของสิกขา สาระ และวิธีการ มีดังนี้

1. อธิศีลสิกขา คือ การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัยให้มีสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ
2. อธิจิตสิกขา คือ การฝึกอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมสุขภาพจิต และ การรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนการสมาธิ
3. อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์

อธิศีลสิกขา มีสาระเกี่ยวกับการดำรงตนด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูลท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างสรรค์ รักษาให้เอื้ออำนวยแก่การมีชีวิตที่ติงามร่วมกันเป็นพื้นฐานที่ดี สำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา ศีล จึงกินความถึงการจัดสรรสภาพแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคมที่ปิดกั้นโอกาสในการทำชั่วและส่งเสริมโอกาสในการทำความดี การจัดระเบียบชีวิตและ

สังคมโดยวางกฎเกณฑ์ กฎข้อบังคับ บทบัญญัติต่างๆ เพื่อควบคุมความประพฤติของบุคคล พระพุทธศาสนาเรียกว่า วินัย ตัวอย่างวินัยที่สร้างเสริมศีลสำหรับสังคมวงกว้างได้แก่ ระบบการปกครองทั้งบวร บพบัญญัติ และตุลาการ ระบบเศรษฐกิจ ระเบียบแบบแผนทางขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม มาตรการเกี่ยวกับการงานอาชีพ เป็นต้น

อธิจิตสิกขา สาระคือ การพัฒนาคุณภาพจิต หรือ การปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูง ซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงามและพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด เป้าหมายหลักคือ การนำเพ็ญกรรมฐานแบบสมถะวิธี เพื่อชักจูงจิตของคนให้สงบ ให้มีจิตใจยึดมั่น และมั่นคงในคุณธรรม ระวังให้ฝึกฝนและมีวินัย อุดสาหกรรมในการสร้างความดีงามยิ่งขึ้นไป ตลอดจนอุปนิสัยต่างๆ ที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพจิต เช่น การมีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจอันสงบ รมรื่น ชักจูงความคิดในทางดีงาม การสร้างบรรยากาศในสถานที่ต่างๆ ให้ประกอบด้วยความเมตตา กรุณา ชวนให้อยากทำความดี

อธิปัญญาสิกขา สาระคือ การมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือเท่าทันธรรมชาติของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่างๆ ด้วยปัญญา คือ รู้จักวางใจ วางท่าที และปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ในทางที่เป็นไปเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มีจิตใจผ่องใส ไร้ทุกข์ มีอิสระเสรี สดชื่น เบิกบาน การศึกษาอธิปัญญาในชั้นสูงและเคร่งครัด ก็คือ การนำเพ็ญวิปัสสนาภาวนา ซึ่งต้องใช้สมาธิจากการปฏิบัติด้วยสมถะวิธีเข้าช่วย แต่การพัฒนาปัญญาในมุมกว้าง เรื่องของปัญญา ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนที่อาศัยกัลยาณมิตร โดยเฉพาะครูอาจารย์ผู้สอน ยังเป็นกัลยาณมิตรที่สามารถสร้างศรัทธาและสามารถชี้แนะให้ผู้เรียนเป็นคนรู้จักคิดเองได้ อย่างน้อยทำให้มีความเห็นชอบตามครรลองธรรม ถ้าสามารถทำได้ ยิ่งกว่านั้น ก็ให้เขารู้จักมองโลกและชีวิตอย่างรู้เท่าทันความจริงที่จะวางใจ วางท่าทีที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นผู้มีการศึกษานิตที่ขัดเกลากิเลสและแก้ทุกข์ได้ สามารถทำประโยชน์แก่ผู้อื่นพร้อมกับที่ตนเองมีจิตใจเป็นสุข

ซึ่งการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม ตามหลักไตรสิกขานี้มีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ ดี เก่ง มีความสุข โดยคุณภาพของนักเรียนที่ได้เรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา (ฝ่ายตำราโรงเรียนรุ่งอรุณ, 2549) คือ

1. เป็นคนมีความสุข

- มีอัธยาศัยดี ยิ้มแย้มแจ่มใส วาจาสร้างสรรค์
- รู้จักฟัง รู้จักให้ ร่วมแรงร่วมใจกับหมู่คณะ
- ดูแลเอาใจใส่ตนเองทั้งกายและใจ ไม่ให้เป็นภาระแก่ผู้อื่นอย่างเหมาะสม

2. เป็นคนเก่ง

- มีท่าทีการเรียนรู้ด้วยการคิดเชื่อมโยงสาระวิชากับตนเองอย่างเป็นองค์รวม
- รับรู้สัจจะของสรรพสิ่งในธรรมชาติด้วยความเป็นปกติและเข้าถึงความจริงได้ง่าย

3. เป็นคนดี

- รู้จักตนเองด้านอารมณ์และความคิด
- รู้จักกำกับตนเองให้มีวินัยการเรียนรู้
- การมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อชีวิต

กระบวนการศึกษาแนวพุทธหรือสิกขา คือ การมีสัมมาทิฐิเป็นแกนนำ โดยฝึกปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ซึ่งได้แก่ ศีลสิกขา เป็นการฝึกเกี่ยวกับการดำรงชีวิต อธิจิตสิกขาเป็นการพัฒนาจิตให้มีคุณธรรม มีอุตสาหะในการสร้างความคิด และอธิปัญญาสิกขา เป็นการฝึกให้รู้จักคิดและเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริงของโลกและชีวิต การศึกษาที่เกิดจากศีล สมาธิ ปัญญา จึงเป็นการศึกษาที่สามารถทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ของโลกและชีวิต สามารถทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมด้วยจิตที่เป็นสุข

หลักการศึกษทั้ง 3 ประการนี้ จัดวางขึ้นไว้โดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่า วิธีแก้ปัญหาของอารยชนเป็นพื้นฐาน วิธีแก้ปัญหาแบบอารยชนนี้ เรียกตามคำบาลีว่า อริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ ที่ทำให้เป็นอริยชน อริยมรรคนี้มีองค์ประกอบที่เป็นเนื้อหาหรือรายละเอียดของการปฏิบัติ 8 ประการคือ

1. สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วยการมี ความคิดเห็น แนวความคิด ความเชื่อถือ ทัศนคติ ค่านิยมต่างๆที่ดีงาม ถูกต้อง มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยสอดคล้องกับความเป็นจริง หรือตรงตามภาวะ

2. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วยการมี ความคิด ความดำริตริตrongหรือคิดการต่างๆที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่เศร้าหมองขุ่นมัว เป็นไปในทางสร้างสรรค์ประโยชน์สุข เช่น คิดในทางเสียสละ หวังดี มีไมตรี ช่วยเหลือเกื้อกูล มีความคิดที่บริสุทธิ์ อิงสัจจะ อิงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความเห็นแก่ตัว หรือความเคียดแค้นชิงชัง มุ่งร้ายคิดทำลาย

3. สัมมาวาจา (วาจาชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วย การพูด หรือการแสดงออกทางวาจาที่ สุจริต ไม่ทำร้ายผู้อื่น ไม่โกหก หลอกลวง ไม่ส่อเสียด ไม่ให้ร้ายป้ายสี ไม่หยาบคาย ไม่เหลวไหล ไม่เพ้อเจ้อเลื่อนลอย มีความสุภาพ นิ่มนวลชวนให้เกิดไมตรี สามัคคีกัน ใช้ถ้อยคำที่มีเหตุผล เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ก่อประโยชน์

4. สัมมากำมัมมัตตะ (กระทำชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วย การกระทำที่ดีงาม สุจริต เป็นไปในทางสร้างสรรค์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียน หรือทำร้ายกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีงาม ทำให้อยู่ร่วมกันด้วยดี สังคมสงบสุข เป็นการกระทำต่างๆที่ไม่เกี่ยวข้อง หรือไม่ไปเพื่อการทำลายชีวิตร่างกาย การทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น การล่วงละเมิดสิทธิในคุ้มครอง หรือของรักของหวงของผู้อื่น

5. สัมมาอาชีวะะ (อาชีพชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วย การประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น

6. สัมมาวายะมะ (พยายามชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วย การเพียรพยายามในทางที่ดีงาม ขอบธรรม คือ เพียรหลีกเลี่ยงป้องกันสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรส่งเสริมพัฒนาสิ่งดีงามหรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้เพิ่มพูนเจริญงอกงามยิ่งขึ้น

7. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วย การมีสติกำกับตัว คุมใจไว้ให้อยู่กับสิ่งเกี่ยวข้อง ต้องทำในเวลานั้นๆ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน ระลึกได้ถึงสิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เกี่ยวข้องเป็นประโยชน์ หรือธรรมที่ต้องใช้ในเวลานั้นๆ เวลานั้นๆ ไม่หลงเลื่อนลอย ไม่ละเลยหรือปล่อยตัวเผอเรอ โดยเฉพาะสติที่กำกับทันต่อพฤติกรรมของร่างกาย ความรู้สึก สภาพจิตใจ และความนึกคิดของตน ไม่ปล่อยให้อารมณ์ที่เข้ายวนหรือยั่วยุ จุดกระชากให้หลุดหลงเลื่อนลอยไปเสีย

8. สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วย ความมีจิตตั้งมั่น จิตใจดำเนินอยู่ในกิจในงานหรือในสิ่งที่กำหนด (อารมณ์) ได้สม่ำเสมอ แน่วแน่เป็นอันหนึ่งอันเดียว สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว ผ่อนคลาย ไม่เครียดกระด้าง เข้มแข็ง เองาน ไม่หุดห่อห่อแท้ พร้อมทั้งจะใช้งานทางปัญญาอย่างได้ผลดี

มรรคมืองค์ 8 ประการอันประเสริฐ โดย

สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเป็นพวกที่เรียกว่า ปัญญา

สัมมาวาจา สัมมากำมัมมัตตะ สัมมาอาชีวะะ จัดเป็นประเภทที่เรียกว่า ศีล

สัมมาวายะมะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเป็นหมวดที่เรียกว่า สมาธิ

มรรคมืองค์ 8 ประการนี้ จัดเป็นประเภทได้สาม เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเรียกว่า ไตรสิกขา

ปฏิบัติด้วยสิกขา แล้ววัดผลด้วยภาวนา 4 ภาวนา ใช้ในกรณีของการตรวจสอบ เป็นการวัดผลเพื่อดูว่าด้านต่างๆของการพัฒนาชีวิต คนนั้นได้รับการพัฒนาครบถ้วนหรือไม่ ส่วนสิกขาใช้กับกระบวนการฝึก

สำหรับไตรสิกขา ศีล จะคลุมความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางวัตถุหรือทางกายภาพ และทางสังคม รวมไว้ในข้อเดียวกัน แต่เมื่อจัดเป็นภาวนา แยกออกเป็น 2 ข้อ คือเอาเรื่องความ

สัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ในสังคมไว้ในข้อศีลภาวนา ส่วนเรื่องของความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในโลกวัตถุแยกไปเป็นกายภาวนา

ภาวนา แปลว่า การเจริญ การอบรม การทำให้มีให้เป็นขึ้น หมายถึง การทำจิตใจให้สงบ และทำปัญญาให้เกิดขึ้น ด้วยการฝึกฝนอบรมจิตไปตามแบบที่ท่านกำหนดไว้ ซึ่งเรียกชื่อไปต่างๆ เช่น การบำเพ็ญกรรมฐาน การทำสมาธิ การเจริญภาวนา การเจริญจิตภาวนา (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548) แบ่งเป็น หลักภาวนา 2 หมายถึง การเจริญ, การทำให้เกิดให้มีขึ้น, การฝึกอบรมจิตใจ (mental development)

1. สมถภาวนา (การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ, การฝึกสมาธิ : tranquillity development)
2. วิปัสสนาภาวนา (การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง, การเจริญปัญญา : insight development)

ส่วนหลักภาวนา 4 พระธรรมปิฎก (ประยุทธ ปยุตโต)(2543) ได้กล่าวไว้ว่า ในพระไตรปิฎก ได้แสดงหลักภาวนา 4 ในรูปที่เป็นคุณบท ของบุคคล จึงเป็น ภาวิตกาย ภาวิตศีล ภาวิตจิต ภาวิตปัญญา (ผู้ได้เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาแล้ว) บุคคลที่มีคุณสมบัติชุดนี้ครบถ้วนย่อมเป็น พระอรหันต์

หลักภาวนา 4 นิยมใช้ในการวัดผลของการศึกษาหรือการพัฒนาบุคคล รูปศัพท์จึงเป็นคำ แสดงคุณสมบัติของบุคคล คือ จากกายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนาและปัญญาภาวนา เปลี่ยนเป็น

1. ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว (มีกายภาวนา) คือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี เริ่มแต่รู้จักบริโภคปัจจัย 4 รู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการเสพหรือใช้สอยวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนเทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่เป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิต (กินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น ดูแลเป็น พังเป็น ฯลฯ)

2. ภาวิตศีล มีศีลที่พัฒนาแล้ว (มีศีลภาวนา) คือ มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ดำรงตนอยู่ในวินัย และอาชีพที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข(เสวนา – คบหาเป็น สังคมเป็น พุดเป็น สื่อสารเป็น ทำเป็น)

3. ภาวิตจิต มีจิตที่พัฒนาแล้ว (มีจิตภาวนา) คือ มีจิตใจที่ฝึกอบรมดีแล้ว สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต คือ ประกอบด้วยคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้ออาทร มีมุทิตา ความเคารพอ่อนน้อม ความกตัญญูกตเวที เป็นต้น สมบูรณ์ด้วย สมรรถภาพจิต คือ มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง มีความเพียรพยายาม มีอุตสาหวิริยะ รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และสมบูรณ์ด้วย

สุขภาพจิต คือ มีจิตใจที่ร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอิ่ม ผ่องใส และสงบสุข ตั้งจิตเป็น วางใจเป็น ทำใจเป็น

4.ภาวิตปัญญา คือ มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว (มีปัญญาภาวนา) คือ รู้จักคิดรู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆได้ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจ เหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง หรือตามที่มันเป็น ปราศจากอคติและแรงจูงใจเคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต เข้าถึง อิศรภาพ ปลอดภัยปราศจากปัญหา (คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ดับทุกข์เป็น)

ผู้มีภาวนาครบทั้ง 4 อย่างนี้ เป็นภาวิตทั้ง 4 ด้านนี้แล้วโดยสมบูรณ์เรียกว่า "ภาวิตตะ" แปลว่าผู้พัฒนาตนแล้ว ได้แก่ พระอรหันต์เป็นอเสขะ คือผู้จบการศึกษาแล้ว ไม่ต้องศึกษาอีกต่อไป สอดคล้องกับตัวชี้วัดด้านผลผลิตของโรงเรียนวิถีพุทธ(กระทรวงศึกษาธิการ,2546) กล่าวคือ ตัวชี้วัดด้านผลผลิต กำหนดเฉพาะผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน กำหนดโดยวิเคราะห์จากหลักภาวนา 4 คือ มีองค์ประกอบด้านกาย ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นผลที่ผู้เรียนควรได้รับจากการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา การกำหนดปัจจัยด้านนี้ เพื่อส่งเสริมให้สถานศึกษามีเป้าหมายในการพัฒนา ผู้เรียนอย่างชัดเจน

มาตรฐานด้านผลผลิตที่ต้องการให้เกิด คือ "ผู้เรียนได้รับการพัฒนาเป็นผู้มีคุณลักษณะ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น (ภาวนา 4) ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและมีความสุข"

องค์ประกอบหลัก : พัฒนาศีล จิต และปัญญา อย่างบูรณาการ(ภาวนา 4)

กาย(กายภาพ)

1. บริโภคใช้สอยปัจจัย 4 ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม ได้คุณค่าแท้
2. การดูแลร่างกายและการแต่งกายสะอาดเรียบร้อย
3. ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม

ศีล(สังคม)

1. มี ศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต
2. มีวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา
3. สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต

จิต (จิตใจ/อารมณ์)

1. มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ

2. มีจิตใจเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปันต่อกัน
3. ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ อดทนขยันหมั่นเพียร
4. มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริง เบิกบาน

ปัญญา

1. มีศรัทธาและความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย
2. รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์
3. ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์พัฒนางานอยู่เสมอ
4. รู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา

จากรายละเอียดข้างต้นสรุปได้ว่า กระบวน การจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการพุทธธรรมนั้น มีหลักธรรมสำคัญ คือหลักไตรสิกขา และหลักภาวนา 4 โดยมุ่งเน้นในเรื่องความเป็นระเบียบเรียบร้อย รู้จักบริโภคอาหารอย่างคู้มค่า (กาย) มีวินัย ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ ตรงต่อเวลา (สังคม) มีเมตตา กรุณา มีสติ มีสมาธิ (จิต / อารมณ์) และรู้จักบาปบุญคุณโทษ ใฝ่รู้ใฝ่เรียน แก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้อง (ปัญญา) บูรณาการเข้ากับชีวิต ความเป็นอยู่ที่แท้จริง เพื่อพัฒนาชีวิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ซึ่งสามารถแสดงความสอดคล้องของหลักไตรสิกขา และหลักภาวนา 4 ได้ดังนี้

หลักไตรสิกขา กระบวนการพัฒนาบุคคล	หลักภาวนา 4 เกณฑ์ในการวัดและประเมินผล
อริศีลสิกขา : การฝึกอบรมพฤติกรรม	ภาวิตกาย : มีกายที่พัฒนาแล้ว ภาวิตศีล : มีศีลที่พัฒนาแล้ว
อริจิตสิกขา : การฝึกอบรมจิต	ภาวิตจิต : มีจิตที่พัฒนาแล้ว
ปัญญาสิกขา : การฝึกอบรมปัญญา	ภาวิตปัญญา : มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว

ตารางที่ 1 ตารางแสดงความสอดคล้องของหลักไตรสิกขาและหลักภาวนา 4

นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการ (2546) ได้เสนอ หลักการจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ว่า ประกอบด้วย

1. บูรณาการพุทธธรรม สู่การจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ เพื่อนำสู่การเรียนรู้ เข้าใจ ความจริง
2. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

3. ประสานความร่วมมือ วัด/ คณะสงฆ์ และชุมชน ในการจัดการเรียนรู้
หลักธรรมสำคัญสู่การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

1. ไตรสิกขา
2. กัลยาณมิตตตา
3. ปรัตติโยสละ และ โยนิโสมนสิการ

หลักทำเนวการจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย

1. หลักสูตรสถานศึกษา

1.1 สอดแทรก เพิ่มเติม พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน

1.2 เพิ่มเติม คุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

1.3 ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ

1.4 สอดแทรก ความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่น ๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการในวิถีชีวิต และบูรณาการไตรสิกขาเข้าในชีวิตประจำวัน

2. ผู้สอน

2.1 เป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ให้ทำดู อยู่ให้เห็น” อย่างสม่ำเสมอ

2.2 เป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน มีเมตตาธรรม ความอ่อนโยน อดทน อดกลั้นและสร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

3. กระบวนการเรียนรู้

3.1 พัฒนาผู้เรียน รอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ ทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตภาวนา) ปัญญา (ปัญญาภาวนา)

3.2 จัดโอกาสส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้อง กับวิถีชีวิต(กิน อยู่ ดู ฟัง)

3.3 สร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแสงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา

3.4 เน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าแท้ของสรรพสิ่ง

กิจกรรมนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธ

หลักการ

กระบวนการพัฒนาผู้เรียน คือ การจัดกิจกรรมอย่างหลากหลาย ต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิด มีการฝึกปฏิบัติเสมอ ๆ ทั้งด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน ไปพร้อม ๆ กัน

หลักคิด

การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ คือ กระบวนการพัฒนา การเรียนรู้ทั้งในด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อความเจริญงอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งการกิน อยู่ ดู ฟัง ในชีวิตประจำวันที่มีสติสัมปชัญญะคอยกำกับ เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนจนเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคม และสิ่งแวดล้อมให้เจริญสืบต่อไป และเนื่องจากพุทธศาสนามีหลักการพัฒนาว่ามนุษย์ทุกคนมี

ศักยภาพที่จะฝึกฝนและพัฒนาได้ ประกอบกับวิเคราะห์ผู้เรียนว่ามีสติปัญญา อุปนิสัย ความพร้อม และภูมิหลังที่แตกต่างกัน การพัฒนาจึงเน้นที่ตัวผู้เรียนแต่ละคนเป็นสำคัญ

หลักทำ

ในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถิพุทธนั้น ครูและผู้บริหารสามารถจัดพัฒนาได้ตามหลักการ หลักคิดข้างต้น โดยให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน ในที่นี้ขอเสนอแนะการจัดกิจกรรมไว้เป็นแนวทาง 4 ลักษณะ คือ

1. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร
2. กิจกรรมประจำวันวัน / ประจำสัปดาห์
3. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
4. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ

การจัดลักษณะทางกายภาพโรงเรียนวิถิพุทธ

หลักการ

จากความสำคัญของสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาและแนวทางในการจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อมของสถานศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด โดยสามารถสรุปเป็นหลักการในการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพของโรงเรียนวิถิพุทธได้ ดังนี้

1. บรรยากาศสงบเงียบ เรียบง่าย
2. ใกล้ชิดกับธรรมชาติ รมรื่น
3. ใกล้ชิดกับชุมชน
4. สะอาด มีระเบียบ
5. ทันสมัย มีการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ
6. เป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ และคุณธรรม

หลักคิด

โรงเรียนหรือสถานศึกษาเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญต่อการเรียนรู้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้มาก เหตุการณ์ในพระพุทธศาสนาหลายตอนเน้นถึงความสำคัญของสถานที่และบรรยากาศเช่น (1) ทรงเจริญอานาปานสติกรรมฐานเมื่อมีพระชนมายุ 7 พรรษา ณ ใต้ต้นหว้าในบรรยากาศที่เงียบสงบ (2) ทรงเลือกสถานที่ที่ใกล้ชิดธรรมชาติและชุมชนสำหรับบำเพ็ญเพียร (3) เมื่อตรัสรู้แล้วทรงเปลี่ยนสถานที่จากที่ตรัสรู้ไปประทับใต้ต้นไทรและต้นอื่น ๆ (4) ทรงกำหนดเรื่องความสะอาด ความมีระเบียบไว้ในพระวินัยปิฎกว่าด้วย

เสนาสนวัตตราและเสนาสนะชั้นฐกะ (5) ทรงกำหนดความเหมาะสม สะดวกสบายของสภาพแวดล้อม 7 ประการ คือ สัปปายะ 7

แนวทางการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2539–2550 : โรงเรียนในอุดมคติ ได้กำหนดให้มีบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนอย่างมีความสุข คือมุ่งเน้นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ปลูกฝังเรื่องความสะอาด ความมีวินัย รวมทั้งการจัดโรงเรียนให้มีความร่มรื่น มีต้นไม้ มีแหล่งน้ำ บ่อน้ำ ไร่ฝุ่น ไร่เมล็ดภาวะ ปลอดภัยและไม่มีมูมอับ

หลักทำ

โรงเรียนวิถิพุทธ มีลักษณะทางกายภาพที่เป็นธรรมชาติ ร่มรื่น สวยงาม สะอาด เป็นระเบียบ ปลอดภัย ให้ความรู้สึกที่ผ่อนคลาย สบายกาย สบายใจ มีศูนย์รวมศรัทธาของครู นักเรียน และบุคคลในชุมชน คือมีพระพุทธรูปที่เด่นชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย มีสวนพุทธธรรมประกอบด้วยต้นไม้สำคัญในพระพุทธศาสนา มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม มีอาคารสถานที่ที่สะอาดเป็นระเบียบและเพียงพอต่อการใช้สอย มีแปลงเกษตร โรงฝึกงานที่เหมาะสมต่อการฝึกฝนคุณธรรมเพื่อประกอบสัมมาอาชีพะ มีห้องจริยธรรม ห้องสมุดพระพุทธศาสนา ทุกห้องเรียนมีพระพุทธรูปเพื่อให้นักเรียนได้เห็นและระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ

บรรยากาศในห้องเรียนมีความสงบ สะอาด ครูและนักเรียน มีความสำรวมตนอยู่เสมอ สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนทันสมัยและครบครัน ทั้งสื่อที่เกิดจากภูมิปัญญาของครู นักเรียนและชุมชนตลอดจนสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ปลูกฝังคุณลักษณะใฝ่รู้ ใฝ่เรียน และความรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก โรงเรียนต้องมีความใกล้ชิดธรรมชาติ ชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความสะอาด มีระเบียบเรียบร้อยของโรงเรียนวิถิพุทธ จะต้องเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของนักเรียนทุกคน โดยครูสร้างบรรยากาศของความรักความสามัคคี และความรับผิดชอบ

การพัฒนาบุคลากร และคุณลักษณะ บุคลากรโรงเรียนวิถิพุทธ

หลักการ

ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรมีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนในระบบไตรสิกขา ทั้งในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน บุคลากรทุกคนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา มีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้พุทธธรรมเป็นอย่างดี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถิพุทธ และเป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่ "สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่นให้เห็น" พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้เป็นอย่างดี

หลักคิด

การพัฒนาบุคลากรของโรงเรียนควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบวิธีการหลากหลาย เหมาะสมกับลักษณะและเงื่อนไขของโรงเรียน แนวทางสำคัญหนึ่งในการพัฒนาบุคลากร คือการปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ผู้บริหารควรเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเอง และการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

หลักทำ

แนวทางการจัดพัฒนาบุคลากร เช่น

1. วิเคราะห์สภาพธรรม และลักษณะของบุคลากร
2. ค้นหาบุคลากรแนวร่วมหรือแกนนำ
3. วางแผนพัฒนาบุคลากร โดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร

เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร

4. จัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นความสำเร็จ ทั้งกิจกรรมรูปธรรม และกิจกรรมพัฒนาจิต

5. ให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างได้

การเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถิปุทธ และชุมชน

หลักการ

โรงเรียนวิถิปุทธกับชุมชนซึ่งประกอบด้วยบ้าน วัด และสถาบันอื่นๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เกื้อกูลร่วมมือกันและกันในการพัฒนานักเรียน และพัฒนาชุมชน สังคมในวิถีแห่งพุทธธรรม เพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

หลักคิด

โรงเรียนวิถิปุทธเพียรพัฒนาตน มีผลการพัฒนานักเรียนเป็นที่ยอมรับศรัทธาของชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียน จัดระดมสรรพกำลังลักษณะต่างๆ อย่างหลากหลายในการพัฒนางานทุกด้านของโรงเรียนโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนานักเรียน

โรงเรียนวิถิปุทธ บริการวิชาการ อาคารสถานที่ ร่วมมือสนับสนุนกับชุมชน ในการพัฒนาภูมิธรรม ภูมิปัญญา คุณธรรมจริยธรรม และกิจกรรมสัมมาอาชีพะต่างๆ เป็นต้น แก่ชุมชนสังคม ด้วยเมตตาธรรมและด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญอกงามและสันติสุข

หลักทำ

โรงเรียนอาจพิจารณากำหนดและดำเนินงานตามวิสัยทัศน์ และแผนปฏิบัติการของโรงเรียน ซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นวิถีพุทธอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจนทั้งในด้านการบริหารจัดการ ด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านบุคลิกภาพและคุณธรรมของครู อาจารย์ นักเรียนและบุคลากรของโรงเรียนจนเป็นภาพที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ผู้บริหารมีคุณธรรม มีการบริหารจัดการโดยใช้หลักเมตตาธรรม ครูมีความเป็นกัลยาณมิตร นักเรียนมีกริยาวาจาสุภาพ มีน้ำใจ มีคุณธรรม เป็นลักษณะเด่นที่บุคคลทั่วไปเห็นได้ชัดเจน พร้อมๆ กันโรงเรียนวิถีพุทธมีลักษณะเปิดกว้างสู่ชุมชนและสังคม พร้อมทั้งจะรับฟังความคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ และพร้อมให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนสังคมด้วยความเกื้อกูลกันและกันอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมเสนอแนะเกื้อกูลสัมพันธ์

1. โรงเรียน บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันตามประเพณี เช่น กิจกรรมหล่อเทียนพรรษา การทอดกฐินทอดผ้าป่า กิจกรรมวันพ่อวันแม่ ฯลฯ
2. โรงเรียนนำนักเรียนร่วมกิจกรรมของวัดและชุมชน เช่น กิจกรรมทำความสะอาดวัด ซึ่งอาจจัดในชั่วโมงกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอื่น ๆ เช่น นำอาหารไปเลี้ยงคนชราที่บ้านพักคนชรา หรือบ้านเด็กกำพร้า ฯลฯ
3. โรงเรียนต้องเป็นโรงเรียนของชุมชนโดยเปิดโรงเรียนต้อนรับผู้ปกครอง และชุมชนตลอดเวลา (Open House) เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็นและมีส่วนร่วมในภารกิจต่าง ๆ เช่น ดูแลความสะอาดของโรงอาหาร ดำเนินการเชิญภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาช่วยโรงเรียนในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น
4. เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนใช้บริการได้ในวันหยุด รวมทั้งสนามกีฬา หอประชุม ฯลฯ
5. เป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านวิชาการ วิชาชีพ เช่น จัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในเรื่องอาชีพพิเศษต่าง ๆ จัดร้านค้าของโรงเรียนเพื่อให้ผู้ปกครองนำผลิตผลทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาขาย โดยนักเรียนเป็นผู้ดูแลกิจการ
6. ร่วมกับวัดในชุมชนจัดการเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมทางด้านศาสนาต่างๆ เช่น เชิญพระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนา เชิญวิทยากรมาให้ความรู้แก่เยาวชนในเรื่องต่าง ๆ ในวันหยุด จัดทัศนศึกษาทางธรรม เป็นต้น

7. จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน บ้าน วัด ชุมชน เช่น จัดการแข่งขันกีฬา จัดกิจกรรมปัจฉิมนิเทศโดยเชิญผู้ปกครองมาร่วมนำอาหารมารับประทานร่วมกัน จัดค่ายครอบครัว

8. เสริมความเข้มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น การเยี่ยมบ้านนักเรียน ช่วยเหลือนักเรียนแก้ไขปัญหาค่ายครอบครัว ฯลฯ

9. ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดทำหนังสือพิมพ์โรงเรียน วารสาร เผยแพร่แก่ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า ชุมชน ฯลฯ

10. ยกย่องเชิดชูเกียรติของผู้กระทำความดีทั้ง ครู อาจารย์ นักเรียน บุคลากรของโรงเรียนและบุคคลในชุมชน เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไป เพื่อให้วิถีพุทธเป็นวิถีชีวิตของคนทั้งชุมชน

สรุปได้ว่าการจัดการศึกษาโดยบูรณาการพุทธธรรม เป็นการจัดการการศึกษาที่สามารถพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม ซึ่งหลักธรรมสำคัญที่ใช้ในด้านกระบวนการ คือ หลักไตรสิกขา โดยเริ่มต้นที่การฝึกให้เกิดสัมมาทิฐิ คือการเห็นชอบ เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งดีงาม ถูกต้อง แล้วก็ฝึกปฏิบัติไปในหนทางที่ถูกต้องนั้น ด้วยหลักอริยมรรคมีองค์ 8 หลัก โดยใช้กระบวนการไตรสิกขา เป็นข้อปฏิบัติสำหรับการฝึกอบรมกาย วาจา ใจและปัญญาให้เจริญงอกงาม ส่วนในการวัดและประเมินผลใช้หลักธรรม ภาวนา 4 เป็นการวัดผลเพื่อดูว่าด้านต่างๆของการพัฒนาชีวิตคนนั้นได้รับการพัฒนาครบถ้วนหรือไม่ โดยสามารถสังเคราะห์เป็นหลักในการจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการพุทธธรรมได้ดังนี้

หลักไตรสิกขา ใช้บูรณาการในองค์ประกอบด้านกระบวนการในการพัฒนาผู้เรียน	หลักภavana 4 ใช้เป็นเกณฑ์ในการวัดและประเมินผล
อธิศีลสิกขา : การฝึกอบรมพฤติกรรม 1. พัฒนาผู้เรียนให้สามารถพึ่งตนเอง เลี้ยงชีพด้วยความสุจริต 2. พัฒนาผู้เรียนให้มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา 3. พัฒนาผู้เรียนให้สามารถใช้ปัจจัย4 อย่างเหมาะสม ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม	ภาวิตกาย : มีกายที่พัฒนาแล้ว 1. ผู้เรียนสามารถพึ่งตนเอง เลี้ยงชีพด้วยความสุจริต ภาวิตศีล : มีศีลที่พัฒนาแล้ว 1. ผู้เรียนมีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา 2. ผู้เรียนสามารถใช้ปัจจัย4 อย่างเหมาะสม ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม
อธิจิตสิกขา : การฝึกอบรมจิต 1. พัฒนาผู้เรียนให้มีสมาธิ มีสติ มีความมุ่งมั่น ตั้งใจในการทำงาน 2. พัฒนาผู้เรียนให้มีความเป็นกัลยาณมิตร รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาต่อกัน 3. พัฒนาผู้เรียนให้มีสุขภาพจิตที่ดี และมีความสุข	ภาวิตจิต : มีจิตที่พัฒนาแล้ว 1. ผู้เรียนมีสมาธิ มีสติ มีความมุ่งมั่น ตั้งใจในการทำงาน 2. ผู้เรียนมีความเป็นกัลยาณมิตร รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาต่อกัน 3. ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดี และมีความสุข
ปัญญาสิกขา : การฝึกอบรมปัญญา 1. พัฒนาผู้เรียนให้รู้จักคิดแก้ปัญหาชีวิต และการทำงานด้วยสติปัญญา 2. พัฒนาผู้เรียนให้มีความใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ 3. พัฒนาผู้เรียนให้สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน	ภาวิตปัญญา : มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว 1. ผู้เรียนรู้จักคิดแก้ปัญหาชีวิต และการทำงานด้วยสติปัญญา 2. ผู้เรียนมีความใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ 3. ผู้เรียน สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวัน

ตารางที่ 2 ตารางแสดงหลักในการจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการพุทธธรรม

4. ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม ของนักเรียนในระดับในระดับประถมศึกษาตอนปลาย (ช่วงชั้นที่2)

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมที่เกี่ยวข้องในการวิจัยนี้ขอนำมากล่าว 2 ทฤษฎีที่สำคัญ ดังนี้

1. ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียร์เจต์ (Piaget) (อ้างถึงใน ดวงเดือน พันธุม นาวิน,2520) โดยเพียร์เจต์เป็นผู้ริเริ่มศึกษาพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กและมีความคิดว่า พัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับความฉลาดในการรับรู้กฎเกณฑ์และลักษณะต่าง ๆ ทางสังคม ดังนั้นพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลจึงขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาของ บุคคลนั้น และได้แบ่งขั้นของพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ออกเป็น 3 ขั้น ดังนี้

1.1 ขั้นก่อนจริยธรรม พัฒนาการขั้นนี้เริ่มตั้งแต่เกิดจนถึง 2 ขวบ เด็กในวัยนี้ยังไม่มีความสามารถในการรับรู้สิ่งแวดลอมอย่างละเอียด แต่มีความต้องการทางกาย ซึ่งต้องการที่จะ ได้รับการตอบสนองโดยไม่คำนึงถึงกาลเทศะใด ๆ ทั้งนี้ เมื่อผู้เรียนเริ่มมีความสามารถก็จะเริ่ม เรียนรู้สภาพแวดลอมและบทบาทของตนเองต่อบุคคลอื่น

1.2 ขั้นยึดคำสั่ง พัฒนาการขั้นนี้อยู่ในช่วง 2-8 ปี เด็กจะมีความเกรงกลัวผู้ใหญ่ และ เห็นว่าคำสั่งของผู้ใหญ่เป็นประกาศิตที่ตนต้องทำตาม

1.3 ขั้นยึดหลักแห่งตน พัฒนาการขั้นนี้จะอยู่ในช่วง 8- 10 ปี เพียร์เจต์เชื่อว่าเกิดจาก พัฒนาการทางสติปัญญาและจากประสบการณ์ในการมีบทบาทในกลุ่มเพื่อนด้วยกัน ความเกรง กลัวอำนาจภายนอกจะเป็นหลักภายในจิตใจของเด็กเกี่ยวกับความยุติธรรม ซึ่งหมายถึงการ แลกเปลี่ยนกันและความเท่าเทียมกันของบุคคลบางคน พัฒนาการอาจหยุดชะงักในขั้นที่ 2 เนื่องจากการบังคับอย่างผิดปกติของผู้เลี้ยงดูหรือสังคม หรือเกิดจากขาดประสบการณ์ในหมู่ เพื่อนก็ได้

2. ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg) ได้ศึกษาพัฒนาการทาง จริยธรรมโดยอาศัยทฤษฎีของเพียร์เจต์เป็นพื้นฐาน กลุ่มตัวอย่างเป็นทั้งเด็กวัยรุ่นและผู้ใหญ่ การศึกษาใช้ทั้งวิธีสัมภาษณ์และการเขียนตอบ โคลเบอร์กได้จัดลำดับเหตุผลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่าง เป็น 6 พวก แล้วนำมาทำการตรวจสอบหลายครั้ง จึงสรุปว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคล มี 6 ขั้น ขั้นของพัฒนาการทางจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับอายุและพัฒนาการทางสติปัญญา โคลเบอร์กกำหนดขั้นของจริยธรรมโดยถือจากกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ว่าอยู่ในระดับอายุนี้ให้ผลมี ลักษณะแบบนี้ แต่ละขั้นจะแทนระบบความคิดซึ่งได้จากส่วนใหญ่ว่ามีกระบวนการคิดทาง จริยธรรมอย่างไร แต่ละขั้นยังเป็นส่วนหนึ่งของขั้นที่สูงขึ้นไป ขั้นที่สูงกว่าจะแสดงถึงความเข้าใจ

ที่เหนือกว่า มีการรับรู้ที่กว้างขวาง ลึกซึ้งเป็นนามธรรมมากกว่า การแก้ปัญหาที่มีหลักเกณฑ์มีเหตุผลมากกว่า

โดยโคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976) ได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ออกเป็น 3 ระดับ 6 ชั้น คือ

ระดับที่ 1 ระดับก่อนมีจริยธรรมของตนเอง (Preconventional Level) ระดับนี้บุคคลจะเลือกตัดสินใจกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดแก่ผู้อื่น มักพบในเด็กอายุ 2-10 ปี ในระดับนี้แบ่งเป็น 2 ชั้น

ชั้นที่ 1 การเชื่อฟังเพื่อหลบหลีกการลงโทษ

ชั้นที่ 2 การแสวงหารางวัลและการแลกเปลี่ยน

ระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์ (Conventional Level) ระดับนี้ บุคคลจะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มย่อยของตน ทำตามกฎหมายหรือทำตามกฎเกณฑ์ของศาสนา รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา แสดงบทบาททางสังคมได้ มักพบในช่วงอายุ 10-16 ปี ระดับนี้แบ่งเป็น 2 ชั้น

ชั้นที่ 3 การทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ คล้อยตามผู้อื่นโดยเฉพาะเพื่อน

ชั้นที่ 4 การทำตามกฎเกณฑ์ของสังคม บุคคลจะรู้บทบาท และหน้าที่ของคนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม

ระดับที่ 3 ชั้นที่ทำตามคำมั่นสัญญา (Post Conventional Level) ระดับนี้บุคคลจะเห็นความสำคัญของคนหมู่มาก เคารพในสิทธิของผู้อื่น ควบคุมบังคับใจตนเองได้ พบในช่วงอายุ 16 ปีขึ้นไป ระดับนี้แบ่งเป็น 2 ชั้น

ชั้นที่ 5 การมีเหตุผลและเคารพตนเองใช้สัญญาสังคมเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

ชั้นที่ 6 การยึดอุดมคติสากล ทำความดีเพื่อความดี มีจิตใจกว้างขวาง

สรุปได้ว่าทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของทั้งเพียร์เจตต์และโคลเบอร์กต่างมีความสอดคล้องกันว่า จริยธรรมในตัวบุคคลสามารถพัฒนาให้เกิดขึ้นได้ พัฒนาการทางจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับอายุและสติปัญญา การพัฒนาจะเป็นไปตามลำดับ ซึ่งจะพัฒนาจากขั้นต่ำไปจนถึงขั้นที่สูงกว่า จากหลักการทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมดังกล่าว จะเห็นได้ว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษา 4-6 (ช่วงชั้นที่ 2) ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยอยู่ในระดับขั้นยึดหลักแห่งตนตามทฤษฎีของเพียร์เจตต์ และระดับก่อนมีจริยธรรมของตนเอง (Preconventional Level) และ ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์ (Conventional Level) ตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก

ตอนที่4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

บุษบา มธุรสสกุล (2546) ทำวิจัยเรื่อง "การศึกษาแนวทางการบูรณาการหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะในโรงเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร" งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวทางการบูรณาการหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะในโรงเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ ครูศิลปศึกษา จำนวน 168 คน และผู้เชี่ยวชาญทางด้านหลักสูตรและนักวิชาการศิลปศึกษา จำนวน 12 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ครูศิลปศึกษามีความคิดเห็นด้วยมากที่สุดกับการบูรณาการหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ในด้านจุดมุ่งหมาย การบูรณาการหลักสูตร ด้านคุณลักษณะการบูรณาการหลักสูตร ด้านขั้นตอนการบูรณาการหลักสูตร และครูศิลปศึกษามีความคิดเห็นด้วยมากในด้านรูปแบบการบูรณาการหลักสูตร ผู้เชี่ยวชาญทางด้านหลักสูตรและนักวิชาการศิลปศึกษา ให้ความคิดเห็นในแต่ละด้านสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ 1. ด้านจุดมุ่งหมายการบูรณาการหลักสูตร ควรใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน มาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะเป็นแนวทางในการกำหนดจุดมุ่งหมาย 2. ด้านคุณลักษณะการบูรณาการหลักสูตร ควรจัดกระบวนการเรียนรู้โดยให้ความรู้แก่ผู้เรียนตามความถนัด ความสนใจ เชื่อมโยงบูรณาการสาระการเรียนรู้ และสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ให้ผู้เรียนนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ 3. ด้านรูปแบบการบูรณาการหลักสูตร รูปแบบการบูรณาการหลักสูตรทุกรูปแบบมีความสอดคล้องที่จะนำมาใช้กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ 4. ด้านขั้นตอนการบูรณาการหลักสูตร ขั้นตอนการบูรณาการหลักสูตรมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการบูรณาการหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ และควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะโครงการ

ณัฐยา ทิพรัตน์(2543) ทำวิจัยเรื่อง "การศึกษาการจัดการเรียนการสอนการศึกษากิจการศึกษากิจการศึกษารเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น"หนังตะลุง" ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดสงขลา" งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความคิดเห็นของครูผู้สอนและปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา โดยการใช้ภูมิปัญญา

ญาท้องถิ่นในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ประชากรที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย ครูผู้สอน ศิลปศึกษาจำนวน 84 คน และปราชญ์ชาวบ้านจำนวน 6 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ วิเคราะห์ด้านเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1. ครูผู้สอนวิชา ศิลปศึกษาส่วนใหญ่เห็นด้วยมากในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา โดยการใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น "หนังตะลุง" ทั้ง 6 ด้าน คือ การเตรียมการสอน การกำหนดวัตถุประสงค์ การ เลือกวิธีและเทคนิค การสอน การใช้สื่อการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล การสอนซ่อม เสริม มาจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน โดยเน้นการสอนทางด้านการแสดงหนังตะลุงและการ แกะรูปหนังตะลุง 2. สถานที่ใช้ในการเรียนการสอนเน้นการสอนที่ โรงเรียนมากกว่าที่บ้าน วิธีการ สอนควรเน้นการสอนแบบสาธิต การวัดและประเมินผลโดยการสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียน ผู้เรียน ควรสามารถนำความรู้ไปปฏิบัติเองได้ 3. ผลจากการสังเกตการสอนของครูและปราชญ์ชาวบ้านใน โรงเรียน พบว่า ใช้วิธีการสอนแบบบรรยายสลับการสอนแบบสาธิต และแบ่งกลุ่มปฏิบัติงาน โดย ครูผู้สอนควรเรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน และนำปราชญ์ชาวบ้านมาถ่ายทอด ความรู้ให้นักเรียน โดยตรง การสอนจะเปิดสอนในคาบชุมนุม (กิจกรรมซ่อมเสริม)และเปิดเป็นวิชาเลือกให้นักเรียนที่ สนใจ ส่วนใหญ่จะเป็นนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมากกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย สถานที่ทำการสอนส่วนใหญ่ใช้ห้องเรียนที่อยู่ภายในอาคารเรียน ครูและปราชญ์ชาวบ้านสอนเรื่อง ของการแสดงและการแกะรูปหนังตะลุง สอนในเนื้อหาที่เห็นว่าสำคัญ และการสังเกตการแสดง หนังตะลุงจากการแสดงสดและเทปบันทึกการแสดง ลำดับขั้นตอนวิธีการแสดงไม่แตกต่างกัน แต่ จะต่างกันที่บรรยากาศ การชมได้ทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลังการแสดง การแกะรูปหนังตะลุงไม่ยาก จนเกินไป ผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้ 4.ครูศิลปศึกษาและปราชญ์ชาวบ้านได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ศิลปะพื้นบ้านทางด้านหนังตะลุงเป็นศิลปะที่ควรอนุรักษ์และสืบทอด ควรมีการนำเข้าสู่กระบวนการ การจัดการศึกษาในโรงเรียนต่างๆ อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ระดับประถม-อุดมศึกษาโดยให้มีการ เรียนการสอน ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติและเป็นการสอนให้เห็นคุณค่าศิลปะพื้นฐานทางด้ านหนังตะลุง เพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้ ชื่นชม และมีความตระหนักในคุณค่าอันนำไปสู่การอนุ รักษ์และสืบทอดต่อไป

ณริศรา พฤกษ์วัน (2547) ทำวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระ การเรียนรู้ศิลปะ เรื่อง เครื่องปั้นดินเผา โดยการใช้ DISCIPLINE-BASED ART EDUCATION เป็นฐาน ในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดสุโขทัย งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เรื่องเครื่องปั้นดินเผา โดยการใช้ DISCIPLINE-BASED ART EDUCATION เป็นฐาน ในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดสุโขทัย

กลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา 171 คน และช่างผู้ผลิตงานเครื่องปั้นดินเผา 16 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามแบบ สัมภาษณ์ และแบบสังเกตประกอบการวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วน เบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เรื่องเครื่องปั้นดินเผา โดยใช้ DISCIPLINE-BASED ART EDUCATION เป็นฐาน ในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดสุโขทัยมีความสอดคล้องกับความต้องการของสถาน ศึกษาและชุมชน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและ ผู้ผลิตงานเครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้าน เห็นด้วยเป็นอย่างมากกับแนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะเรื่อง เครื่องปั้นดินเผา สรุปสาระสำคัญทางด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1.การกำหนดวัตถุประสงค์ : ผู้เรียนควรได้ รับการส่งเสริมให้มีความรัก ภูมิใจ และเห็นความสำคัญของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ อันนำไปสู่การ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้านสุโขทัย 2.การกำหนดเนื้อหาสาระ : ผู้เรียน ควรเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้านในอดีต และเครื่องปั้นดินเผา สุโขทัยในปัจจุบัน 3.การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ : ผู้เรียนควรได้ไปทัศนศึกษาในแหล่งผลิต เครื่องปั้นดินเผาในชุมชน 4.การประเมินผล : ผู้เรียนสามารถอธิบายประวัติที่มาของชุมชนเครื่อง ปั้นดินเผาของตน และทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่เอื้ออำนวยความสะดวกในการผลิตงานเครื่อง ปั้นดินเผา 5.สื่อและแหล่งการเรียนรู้ : ผู้เรียนได้เรียนรู้จากโบราณวัตถุ โบราณสถานในชุมชน เช่น แหล่งเตาเผาโบราณ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาให้ความสำคัญกับ แนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ของเครื่องปั้นดินเผาเป็นแกนนำสู่องค์ ความรู้ทางสุนทรียศาสตร์ ศิลปะปฏิบัติ ศิลปวิจารณ์และ ชุมชนที่ตนอาศัยอยู่

โสธรารักษ์ ชูรักญาติ (2546) ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาการดำเนินงานการจัดหลักสูตรของ โรงเรียนวิถียุทธ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินงานและปัญหาการดำเนินงานการจัด หลักสูตรของโรงเรียนวิถียุทธ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ สถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่เป็นผู้ริเริ่มในการในการจัดการศึกษาแนวพุทธ ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาฝ่ายวิชาการ ครูหัวหน้ากลุ่มสาระ ครูผู้สอนและครูหัวหน้ากิจกรรมพัฒนา ผู้เรียน เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และแบบศึกษาเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์เนื้อหา แจกแจงความถี่และหาค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า 1. ด้านการเตรียมการ จัดหลักสูตร โรงเรียนวิถียุทธมีการจัดหาที่ปรึกษา จัดหาแหล่งศึกษา จัดหาเอกสารข้อมูล การ จัดเตรียมบุคลากร การเตรียมคณะกรรมการสถานศึกษา การเตรียมนักเรียน การเตรียมผู้ปกครอง และชุมชน การกำหนดธรรมนูญสถานศึกษาและการจัดแผนปฏิบัติการ ไม่พบปัญหาในการ เตรียมการจัดหลักสูตร 2. ด้านการดำเนินงานจัดหลักสูตร โรงเรียนวิถียุทธมีการจัดหลักสูตร

สถานศึกษาโดยการเพิ่มเติมพุทธธรรมเป็นจุดเน้นในชีวิตประจำวัน มีการจัดหน่วยการเรียนรู้ โดยการบูรณาการพุทธธรรมในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ การจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ เน้นการนำพุทธธรรมมาเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้ การปฏิบัติหรือการเชื่อมโยงการเรียนรู้ทุกสถานศึกษา มีการจัดสิ่งแวดล้อมของสถานศึกษาที่ชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ เน้นคณะสงฆ์และชุมชนในการจัดการเรียนรู้ ที่พัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) การปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง มีการนิเทศ ติดตามอย่างสม่ำเสมอ และมีการสนับสนุนทรัพยากรโดยการจัดหาข้อมูลทางวิชาการ เพื่อเป็นประโยชน์ในการจัดการเรียนรู้ ไม่พบปัญหาในการดำเนินงานการจัดหลักสูตร 3. ด้านการติดตามประเมินผลการจัดหลักสูตร โรงเรียนวิถีพุทธมีการดำเนินการติดตามประเมินผลการจัดหลักสูตร โดยการสอบถามจากรองผู้บริหารสถานศึกษา ฝ่ายวิชาการและครูหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ศึกษา จากแผนปฏิบัติการของสถานศึกษาและสังเกตจากการปฏิบัติงานของครูผู้สอน มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานการจัดหลักสูตรตลอดทั้งปีการศึกษา และมีการเผยแพร่ผลการดำเนินงานการจัดหลักสูตร โดยการจัดนิทรรศการเผยแพร่ผลการดำเนินงาน และจัดตั้งองค์กรความร่วมมือทางการเป็นผู้นำการจัดการศึกษาแนวพุทธไม่พบปัญหาในการติดตามประเมินผลการจัดหลักสูตร

มณฑกาญจน์ ทองโย (2549) ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้ ศึกษาเอกสารคู่มือ ผลงานวิจัย การสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอน การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม เพื่อสร้างรูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลของการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสรุปได้ดังนี้ ด้านโครงสร้างการบริหารงาน ได้แก่การ กำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารอย่างชัดเจน สามารถปรับปรุงโครงสร้างขององค์กรให้สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนที่เปลี่ยนไป ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารและคณะกรรมการสถานศึกษา คณะครูนักเรียน ผู้ปกครอง พระสงฆ์ องค์การทางราชการและองค์กรในชุมชน ด้านบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา องค์การทางราชการและองค์กรในชุมชน ร่วมกันรับผิดชอบในการดูแลเยาวชนให้ประพฤติตนเป็นคนดี ด้านกระบวนการดำเนินงาน มีการสรุปและรายงานผลการดำเนินงานตามโครงการอย่างสม่ำเสมอ ด้านผลสำเร็จที่คาดว่าจะได้รับ โดยการสร้างเยาวชนให้มีขันติ มีความอดทน อดกลั้น มีวิริยะอุตสาหะ รู้จักการให้และทำกิจกรรมต่าง ๆ เป็นหมู่คณะได้

ณัฐวุฒิ อรุณพานิช (2548) ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. เพื่อศึกษาสภาพการ

ดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 2. เพื่อศึกษาปัญหาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 3. เพื่อศึกษาแนวทางพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 ประชากรที่ใช้ศึกษา ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียนในโครงการวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 จำนวน 24 คน โดยศึกษาจากประชากรทั้งหมด และครูผู้สอนในโรงเรียนในโครงการวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กำแพงเพชร เขต 1 จำนวน 191คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถาม มาตรฐานประมาณค่าและแบบสัมภาษณ์ สถิติที่ใช้คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย 1. สภาพการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 ทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธ ด้านการจัดวิถิพุทธสู่การเรียนรู้ด้านกิจกรรมเสนอแนะและพัฒนา ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียน และด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถิพุทธ ในภาพรวมพบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก 2. ปัญหาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 ทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธ ด้านการจัดวิถิพุทธสู่การเรียนรู้ด้านกิจกรรมเสนอแนะและพัฒนา ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถิพุทธ และด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถิพุทธ ในภาพรวมพบว่า มีปัญหา อยู่ในระดับปานกลาง 3. แนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 มีดังนี้ 1. ระดมความคิดจากทุกฝ่าย สํารวจ วิเคราะห์ภารกิจ สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก เพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนา การศึกษาตามแนวทางโรงเรียนวิถิพุทธ 2. ผู้บริหาร ครู บุคลากรและกรรมการสถานศึกษา ร่วมกัน กำหนด วิสัยทัศน์ แนวทางดำเนินการพันธกิจ และเป้าหมายของสถานศึกษาตามแนวทางการ ดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธอย่างชัดเจนตามสภาพและความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น 3. จัดทำแผนปฏิบัติการ/โครงการ เพื่อเป็นเครื่องมือในการบริหารงานตามแนวทางการดำเนินงาน โรงเรียนวิถิพุทธ ทั้งแผนระยะสั้นและระยะยาว 4. กำหนดหลักสูตรสถานศึกษาตามแนวทาง โรงเรียนวิถิพุทธ โดยเน้นหลักไตรสิกขา ให้สอดคล้องกับนโยบายกระทรวงศึกษาธิการและ หลักสูตร แกนกลาง 5. พัฒนาบุคลากรให้เข้าใจหลักการและแนวทางดำเนินงานตามแนวทาง โรงเรียนวิถิ พุทธ ตลอดจนการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน 6. จัดการเรียนการสอนและกิจกรรมทาง พุทธศาสนาโดยเชิญพระสงฆ์หรือผู้ที่มีความรู้ทางพุทธศาสนาในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร 7. จัด กิจกรรมประจำวันอย่างหลากหลาย ต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต โดยเน้น ให้ผู้เรียนรู้จักคิด ฝึกปฏิบัติจน เป็นนิสัย ทั้งด้านความประพฤติ สมာธิ และปัญญาให้เกิดการพัฒนาทั้ง 3 ด้านไปพร้อมๆ กัน 8. มี

การจัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึกและศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำ 9. มีการจัดกิจกรรมเนื่องโอกาสวันสำคัญทางพุทธศาสนาทั้งในโรงเรียน และในชุมชน 10. การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บริหาร ครูและบุคลากรในโรงเรียนตามแนวทางวิถีพุทธ 11. วางแผนพัฒนาบุคลากรโดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร 12. พัฒนาบุคลากรให้เข้าใจหลักแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ตลอดจนการปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน 13. เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษาตามแนวทางวิถีพุทธในทุกด้าน โดยเฉพาะการพัฒนานักเรียน 14. จัดประชุมเพื่อสร้างความตระหนักและความเข้าใจแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ให้เกิดกับผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้ทราบวัตถุประสงค์และแนวทางปฏิบัติ ที่มีผลต่อพฤติกรรมอันพึงประสงค์ของนักเรียน 15. สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทาง พุทธศาสนาและวันตามประเพณี

ณัฐฤกิตต์ ศรีสันต์ (2548) ทำวิจัยเรื่อง ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษา ปัญหา และแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามแนวการดำเนินงาน 5 ด้าน 1.ด้านศักยภาพ สภาพแวดล้อม 2. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต 3.ด้านการเรียนการสอน 4.ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ 5.ด้านการบริหารจัดการ และเปรียบเทียบ ปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามสถานภาพในการดำรงตำแหน่ง ขนาดของโรงเรียน และวุฒิการศึกษา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหาร และผู้ช่วยผู้บริหารฝ่ายวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 322 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม ปัญหาในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ และแนวทางการพัฒนาการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที การวิเคราะห์ความแปรปรวน ความถี่ ค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า 1.ปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยรวมและรายด้าน ทั้ง 5 ด้าน พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง 2.เปรียบเทียบปัญหาในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามสถานภาพการดำรงตำแหน่ง โดยรวมและรายด้าน พบว่า แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 3.เปรียบเทียบปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามขนาดของโรงเรียน โดยรวมและรายด้าน พบว่า แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 4.เปรียบเทียบปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามวุฒิการศึกษา โดยรวมและรายด้าน พบว่า แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 5.แนวทางการพัฒนา การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า โรงเรียนวิถีพุทธจะ

ประสบความสำเร็จต้องพัฒนาที่ตัวบุคคลากร คือ ครูก่อน ครูต้องเป็นครูวิถีพุทธจริงๆ วิถีพุทธเป็นเรื่องของจิตใจเป็นนามธรรม ไม่ใช่รูปธรรม ถ้าไม่พัฒนามุคละกร คือครูก่อน ก็จะต้องพัฒนาไปพร้อมๆกัน กับเด็กนักเรียน เรื่องที่ถามมาทั้งหมด เป็นส่วนประกอบเท่านั้น คนใช้ไม่เป็นก็ไม่เห็นคุณค่า ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ การวัดวิถีพุทธต้องวัดที่คุณค่าของคน

ปิยะมาศ ยินดีสุข (2548) ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาเพื่อพัฒนาสภาวะของนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการในการจัดการการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนสัมมาสิกขาสันตือโสภ และโรงเรียนมัธยมวัดบึงทองหลาง โดยผู้วิจัยศึกษาหลักการแนวคิดทางพุทธศาสนาเพื่อนำไปสู่การจัดการศึกษาแนวพุทธ วิธีการจัดการเรียนการสอนผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษา ตลอดจนปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ ด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า การจัดการศึกษาของโรงเรียนสิกขาสันตือโสภ เน้นการพัฒนาด้านคุณธรรมศีลธรรมผ่านการเรียนรู้ร่วมกันของโรงเรียนวัดและชุมชน จากการประกอบกิจกรรมต่างๆในชีวิตประจำวันแลกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมประจำปีของชาวอโศก นักเรียนที่ผ่านการศึกษารูปแบบของชาวอโศกจะได้รับการฝึกหัดและพัฒนาด้านศีลธรรม คุณธรรมและงานวิชาชีพเพื่อให้สามารถช่วยเหลือและเลี้ยงตนเองได้ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ทั้งผู้ปกครองและนักเรียนรวมทั้งบุคลากรทางการศึกษามีความพึงพอใจในการจัดการศึกษาของชาวอโศก เพราะเป็นการจัดการศึกษาที่สร้างและพัฒนาให้ผู้เรียนมีความเห็นที่ถูกต้องในเรื่องต่างๆของชีวิตตามแนวทางของพระพุทธศาสนา (สัมมาทิฐิ) โดยมีบุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียน วัดและชุมชนเป็นแบบอย่างที่ดีในการเรียนรู้และพัฒนา แต่จากการศึกษาพบว่า สิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาก็คือ การขาดแคลนบุคลากรทางการศึกษาที่จะมาทำหน้าที่ในการดูแลนักเรียนอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และการที่ชุมชนและสังคมภายนอกชุมชนที่มีรูปแบบพัฒนาตามแนวคิดการพัฒนากระแสหลัก ให้ความสนใจในวิถีชีวิตและการศึกษาของชาวอโศก ก็มีส่วนทำให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนลดลง การนำวิถีพุทธเข้าสู่โรงเรียนมัธยมวัดบึงทองหลาง เป็นการเริ่มต้นของการนำพุทธศาสนาเข้าสู่โรงเรียนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของไทย โดยเริ่มจากการให้บุคลากรในโรงเรียนเกิดความเข้าใจและเห็นคุณค่าของวิถีพุทธ วิถีธรรมที่มีความสำคัญ เพราะมีส่วนช่วยในการพัฒนา ป้องกัน ตลอดจนแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของนักเรียนในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ ด้วยการบูรณาการพุทธธรรมเข้าสู่การเรียนรู้ทุกด้านของโรงเรียน โดยมีสถาบันทางศาสนาให้ความร่วมมือและช่วยเหลือในการฝึกอบรมนักเรียน นักเรียนจึงได้เรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมอันดีงามของไทยมากขึ้น จากการเข้าร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนาและการพัฒนาตนเองเพื่อให้เกิดการพัฒนาด้านศีล สมาธิ ปัญญา ตามแนวทางพุทธ

ศาสนา แต่สิ่งที่ยังเป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาก็คือ การสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมพื้นฐานของพุทธศาสนา ให้ซึมซับลงสู่ตัวครู ต้องใช้เวลา เพราะแนวคิดและการปฏิบัติในพุทธศาสนาซึ่งมีมิติทั้งในด้านกว้างและด้านลึก จึงต้องอาศัยบุคลากรที่มีความเข้าใจในพุทธศาสนา และการศึกษาเป็นอย่างดี สามารถนำพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการศึกษาได้อย่างกลมกลืน ซึ่งในทางปฏิบัติ โรงเรียนวิถียุทธศึกษาแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถที่จะมาดูแลและให้ความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด

นายจรัล เพชรดี (2550) ทำวิจัยเรื่อง การดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถียุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชุมพร เขต 2 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถียุทธสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชุมพร เขต 2 โดยจำแนกการดำเนินงาน 5 ด้าน คือ 1) ด้านกายภาพ 2) ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต 3) ด้านการเรียนการสอน 4) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ 5) ด้านบริหารจัดการ กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียนและครูผู้สอน จำนวน 253 คน เครื่องมือในการวิจัยเป็นแบบสอบถามมาตรฐานค่า 5 ระดับ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าสถิติพื้นฐานได้แก่ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบสมมติฐาน โดยการทดสอบค่าที (t-test) ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS/FW ผลการวิจัยพบว่า 1. การดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถียุทธสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชุมพร เขต 2 โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก 2. เปรียบเทียบระดับการดำเนินงานตามตำแหน่งหน้าที่ปฏิบัติงานระหว่างผู้อำนวยการโรงเรียนและครูผู้สอนไม่แตกต่างกันแต่ระดับการดำเนินงานด้านกิจกรรมพื้นฐาน วิถีชีวิตและด้านการเรียนการสอนแตกต่างกัน

นายไพรัช สู่แสนสุข (2539) ทำวิจัยเรื่อง หลักการและกระบวนการของการเรียนรู้และการสอนตามหลักพุทธศาสตร์ การวิเคราะห์พระไตรปิฎก โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อวิเคราะห์หลักการและกระบวนการของการเรียนรู้ของมนุษย์ และเพื่อวิเคราะห์หลักการและกระบวนการของการสอนตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสารตามวิธีวิจัยเชิงพรรณนา เอกสารหลักที่ศึกษา คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ การเรียนรู้ คือ การเกิดประสบการณ์จากการเกิดผัสสะทางทวาร 6 ซึ่งมีวิญญาณเกิดขึ้นทำหน้าที่หลักในการรู้สิ่งถูกรู้ต่างๆ (ปรมาตถธรรม 4 และบัญญัติธรรม) กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นอธิบายได้ด้วยกระบวนการเกิดผัสสะและวิถีจิต ผลการเรียนรู้โดยตรงคือการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจ การเกิดการเรียนรู้จะเกิดทีละขณะ แต่เกิดอย่างรวดเร็วและซับซ้อนอย่างมาก โดยมีกระบวนการทางมทวารเป็นใหญ่ในการเรียนรู้ ทั้งนี้ การเกิดการเรียนรู้เกิดได้หลายระดับ โดยระดับสูงสุดคือการมีปัญญารู้สิ่งต่างๆได้ถูกต้องตามความเป็นจริง (เกิดวิชชา) ทำให้สามารถจัดการแก้ปัญหาใดๆได้ การเรียนรู้เป็นไปได้ด้วยดีถ้าผู้เรียนตั้งใจ มีศรัทธา เพียรพยายาม มีสติ สมาธิ และปัญญาเป็น

พื้นฐาน โดยแต่ละบุคคลมีวิธีการเรียนรู้ได้แตกต่างกัน ตามความแตกต่างของบุคคล สิ่งแวดล้อมที่ดี เช่นที่มีความเป็นสัปปะยะต่อการภาวนาจะส่งผลดีต่อการเรียนรู้โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมที่เป็นกัลยาณมิตร ส่วนการประเมินผล ผู้เรียนตรวจสอบและประเมินตนเองมีโอกาสประเมินได้ตรงตามความเป็นจริง ถ้ามีระบบวิธีการที่ดี เพราะเป็นการตรวจสอบผลการเรียนรู้โดยตรงซึ่งอยู่ที่ภายในจิตใจ ส่วนการที่ผู้อื่นตรวจสอบและประเมินให้เกิดจากการตรวจสอบทางอ้อม การสอนเป็นการจัดกิจกรรมอย่างมีขั้นตอนเพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้ถูกต้องตามความเป็นจริง เพื่อให้มีการแสดงพฤติกรรมทางกาย วาจาได้เหมาะสม องค์ประกอบการสอนที่สำคัญกำหนดได้ 7 อย่าง คือ 1. ผู้สอนซึ่งมีบทบาทชี้แนะผู้เรียน ผู้สอนที่ดีควรมีพื้นฐานความรู้ที่ดี มีศรัทธาต่อการสอน มีเมตตา มุ่งให้ประโยชน์ผู้เรียน สอนตามลำดับ สอนอย่างมีเหตุผล 2. ผู้เรียนที่ดีควรมีความพากเพียร ศรัทธา และตั้งใจเรียน อย่างไรก็ตามผู้เรียนแต่ละคนจะแตกต่างกัน 3. ความมุ่งหมายการสอนเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในปัจจุบัน ภายหน้า และประโยชน์สูงสุด ทั้งส่วนด้านร่างกาย ศิล จิตใจ และด้านปัญญา 4. เนื้อหาจำเป็นต้องมีการคัดเลือกและจัดให้สอดคล้องกับความมุ่งหมาย พุทธศาสตร์ สามารถสรุปขอบเขตเนื้อหาทั้งหมดลงในอริยสัจ 4 ได้ 5. บริบทแวดล้อมต้องการความเป็นกัลยาณมิตร และส่วนที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางวัตถุจำเป็นต้องจัดการด้วยหลักสันโดษและการรู้ประมาณในการบริโภค 6. กระบวนการสอนควรจัดเป็นไปโดยลำดับ มีเหตุผล ยึดหยุ่น หลากหลาย โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง 7. การประเมินผลยึดความมุ่งหมายเป็นเกณฑ์ โดยควรจะสนับสนุนให้ผู้เรียนประเมินตนเอง นอกจากหลักการสอนทั่วไปที่จัดอธิบายตามองค์ประกอบดังกล่าวแล้ว ยังสามารถกำหนดหลักการสอนอื่นได้อีก คือ 1) หลักการสอนวินัย ที่เน้นสอนแนววิธีการอยู่ร่วมกัน และ 2) หลักการสอนปฏิบัติภาวนา ที่เน้นสอนแนวการฝึกปฏิบัติพัฒนาสมาธิและปัญญา

นายพราม อินพรม (2543) ทำวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ปรัชญาพลศึกษาตามแนวพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาพลศึกษาตามแนวพุทธศาสนา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร ตามวิธีวิจัยเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า ปรัชญาพลศึกษามีลักษณะและทิศทางเป็นไปในแนวเดียวกันกับหลักการของพุทธศาสนา กล่าวคือ พุทธศาสนาต้องการพัฒนาคนให้เจริญ โดยพัฒนากาย พัฒนาศีล พัฒนาจิต และพัฒนาปัญญา เช่นเดียวกับพลศึกษาที่มีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาบุคคลทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ในด้านแนวนโยบายหรือหลักสูตรพลศึกษามีความสอดคล้องกับไตรสิกขาทางพุทธศาสนา กล่าวคือ การกำหนดกิจกรรมต่างๆ ในเนื้อหาหลักสูตรพลศึกษาก็เพื่อให้บรรลุความมุ่งหมายทางด้านร่างกาย และพัฒนาทางด้านสังคม สอดคล้องกับการพัฒนาศีลในหลักไตรสิกขา กิจกรรมที่พัฒนาด้านจิตใจทางพลศึกษา สอดคล้องกับการพัฒนาสมาธิในหลักไตรสิกขา และ

กิจกรรมที่พัฒนาด้านสติปัญญาทางพลศึกษา สอดคล้องกับการพัฒนาปัญญาในหลักไตรสิกขา ในด้านการสอนพลศึกษามีความสอดคล้องกับพุทธศาสนาในด้านต่างๆ ได้แก่ คุณสมบัตินักสอน ต้องมีบุคลิกภาพที่ดีและมีคุณธรรม หลักทั่วไปในการสอน ผู้สอนต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ความพร้อมของผู้เรียน ให้ผู้เรียนและผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ส่วนหลักในการสอน นั้นความมุ่งหมายต้องครอบคลุมทั้งทางกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา ในหัวข้อบริบทแวดล้อม นั้น ความเป็นกัลยาณมิตรของกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องและบรรยากาศที่ดี จะช่วยให้การเรียนการสอนเป็นไปด้วยดี ส่วนการประเมินผลนั้นประเมินตามความมุ่งหมายคือทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและสติปัญญา

ดลพัฒน์ ยศธร (2542) ทำวิจัยเรื่อง การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ตามแนวพุทธศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อ 1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์นัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวคิดทางการศึกษา และตามแนวพุทธศาสตร์ 2. นำนัยสำคัญของแนวคิดดังกล่าวมาพัฒนา แล้วนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์ งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ใช้ในการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์ เพื่อนำเสนอรูปแบบการศึกษา อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยผู้วิจัยใช้องค์ความรู้ทางพุทธศาสตร์เพื่อให้บรรลุผลในการพัฒนา และเอกสารที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดขององค์การสหประชาชาติ แนวคิดขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (องค์การยูเนสโก) ศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) รวมทั้งศึกษาเอกสารข้อมูลอื่นๆทางพระพุทธศาสนา พร้อมกับสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางพุทธศาสตร์ จำนวน 2 ท่าน เมื่อวิเคราะห์สาระสำคัญของแนวคิดทั้งหมดแล้ว ผู้วิจัยได้จัดเสวนาวิชาการในหมู่ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบและวิเคราะห์รูปแบบการศึกษาที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น จากนั้น นำเสนอนักวิชาการและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อตรวจสอบความเป็นไปได้ และความเหมาะสมในการนำไปปฏิบัติ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบของการศึกษานี้คือ การพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ที่เป็นการพัฒนาที่ถูกต้อง (สัมมาพัฒนา) และการพัฒนาที่ได้สมดุล (สมพัฒนา) จะนำไปสู่ผลสำเร็จในการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ด้วยการศึกษาแบบไตรสิกขา ที่พัฒนาคนทั้งด้านพฤติกรรม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา ซึ่งการศึกษาเช่นนี้ต้องศึกษาทั้งเนื้อหา (ปริยัติ) การลงมือปฏิบัติ (ปฏิบัติ) เพื่อให้เข้าใจปฏิจลสัมปบาท คือ กฏแห่งธรรมชาติหรือกฎของชีวิต อันจะนำไปสู่ผลสำเร็จ (ปฏิเวธ) ขณะเดียวกันก็ศึกษาวิชาการอื่นๆ (วิชาการทางโลก) ไปด้วย นอกจากนั้น ในกระบวนการเรียนการสอนต้องประกอบไปด้วยความเป็นกัลยาณมิตรระหว่างผู้สอนและผู้เรียนด้วย

นิตดา ธรรมวงศ์ผล (2542) ทำวิจัยเรื่อง ผลของการสอนแบบไตรสิกขาที่มีต่อการคิดแบบโยนิโสมนสิการและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่อง หลักธรรม ในรายวิชา ส 0412 พระพุทธศาสนา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสีกัน (วัดมนานันท์อุปถัมภ์) กรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องหลักธรรม ในรายวิชา ส 0412 พระพุทธศาสนา ของนักเรียนที่เรียนโดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบบรรยาย 2. เปรียบเทียบการคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ในโยนิโสมนสิการของ นักเรียนที่เรียนโดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบบรรยาย กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ของโรงเรียนสีกัน (วัดมนานันท์อุปถัมภ์) กรุงเทพมหานคร จำนวน 78 คน เครื่องมือการวิจัยประกอบด้วย (1) แผนการสอนแบบไตรสิกขาและการคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ จำนวน 7 แผนการสอน แผนการสอนละ 2 คาบ รวม 14 คาบ (2) แผนการสอนแบบบรรยายและการคิดแบบอรรถสัมพันธ์ จำนวน 7 แผนการสอน แผนการสอนละ 2 คาบ รวม 14 คาบ (3)แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (4) แบบทดสอบวัดการคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ ผลการวิจัยพบว่า 1. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนโดยการสอนแบบไตรสิกขาส่งผลต่อการสอนแบบบรรยายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 2.ผลการคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ในโยนิโสมนสิการ ของนักเรียนที่เรียนโดยการสอนแบบไตรสิกขาส่งผลต่อการสอนแบบบรรยายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

มาลินี แก้วเงิน (2542) ทำวิจัยเรื่อง การสร้างแบบฝึกกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะการคิดแบบโยนิโสมนสิการ เรื่อง หลักธรรมในรายวิชา ส 048 พระพุทธศาสนาสำหรับนักเรียนระดับนาฏศิลป์ชั้นกลางปีที่ 1 วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี จังหวัดลพบุรี การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. สร้างแบบฝึกกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะการคิดแบบโยนิโสมนสิการ 2. เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่อง หลักธรรม ที่ใช้วิธีสอนโดยการใช้แบบฝึกกิจกรรมกับการใช้วิธีสอนแบบปกติ 3. เปรียบเทียบทักษะการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียนที่สอนโดยการใช้แบบฝึกกิจกรรม กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนระดับนาฏศิลป์ชั้นกลางปีที่ 1 วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี จำนวน 44คน จำนวน 2 ห้องเรียนๆละ 22 คน จากจำนวนนักเรียนระดับนาฏศิลป์ชั้นกลางปีที่ 1 ทั้งหมดที่ศึกษาในวิทยาลัยนาฏศิลป์ที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ภาคกลาง จำนวน 530 คน เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แผนการสอนที่ใช้วิธีสอนโดยการใช้แบบฝึกกิจกรรม รายวิชา ส 048 พระพุทธศาสนา เรื่อง หลักธรรม แผนการสอนที่ใช้วิธีสอนแบบปกติ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนและหลังเรียนแบบคู่ขนาน ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมีความเชื่อมั่น 0.87 กับ 0.81 และ แบบวัดทักษะการคิดแบบโยนิโสมนสิการมีความเชื่อมั่น 0.72 ผลการวิจัยพบว่า 1. นักเรียนที่ครูใช้วิธีสอนโดยการใช้แบบฝึกกิจกรรม มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่านักเรียนที่สอนโดยการใช้วิธีสอนแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 2.นักเรียนที่ครูใช้วิธีสอนโดยการใช้แบบฝึกกิจกรรม มีผลสัมฤทธิ์

ทางการพัฒนาทักษะการคิดแบบโยนิโสมนสิการหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อาลัย พรหมชนะ(2541) ทำวิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการคิดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ในการเรียนวิชา ส 0411 พระพุทธศาสนา เรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยวิธีสอนตามแนวโยนิโสมนสิการ โดยการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1. เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่างก่อนการทดลองและหลัง การทดลองโดยวิธีสอนตามแนวโยนิโสมนสิการ 2. เพื่อเปรียบเทียบทักษะการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ระหว่างก่อนการทดลองและหลังการทดลอง โดยวิธีสอนตามแนวโยนิโสมนสิการ กลุ่มตัวอย่างคือนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่5 โรงเรียนพนมทวนชินูปถัมภ์ จังหวัดกาญจนบุรี ภาคเรียนที่2 ปีการศึกษา 2540 จำนวน 45 คน ซึ่งได้มาโดยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง ระยะเวลาที่ใช้ในการทดลองจำนวน 15 คาบ คาบละ 50 นาที เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยแผนการสอนตามแนวโยนิโสมนสิการ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และแบบวัดทักษะการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ผลการวิจัยพบว่า 1. นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหลังการทดลองสูง กว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 2. นักเรียนมีทักษะการคิดแบบโยนิโสมนสิการ หลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

รัสมิ์จันทร์ ศรีรัตน์(2544) ทำวิจัยเรื่อง ผลการสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสังข์ที่มีต่อการคิดแก้ปัญหาและผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียน เรื่องพุทธธรรม ในรายวิชา พระพุทธศาสนา ของ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน ปีการศึกษา 2544 การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1.เปรียบเทียบความสามารถในการคิดแก้ปัญหาของนักเรียนที่เรียนวิชาพระพุทธศาสนาด้วยวิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสังข์ก่อนการทดลองและหลังการทดลอง 2. เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนวิชาพระพุทธศาสนาด้วยวิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสังข์ก่อนการทดลองและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างคือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน จำนวน 47 คน เครื่องมือการวิจัยประกอบด้วย (1) แผนการสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสังข์ จำนวน 5 แผนการสอน รวม 14 คาบ (2) แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (3) แบบทดสอบวัดความสามารถการคิดแก้ปัญหาผลการวิจัยพบว่า 1. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนโดยวิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสังข์หลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 2. ความสามารถการคิดแก้ปัญหาหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา (2546) ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนแบบบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์ โดยอิงแนวคิดการเรียนรู้ การหยั่งรู้ด้วยตนเอง มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. เสนอแนวคิดการเรียนรู้แบบบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์จากการหยั่งรู้ด้วยตนเอง 2. เพื่อศึกษาและค้นคว้าเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้รวมทั้งเอกสารในต่างประเทศที่มีการนำเอาแนวคิดการเรียนรู้แบบบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์ไปใช้ 3. เพื่อวิจัยแบบ ex post facto ในโรงเรียนสัตยาไส เพื่อหาสาเหตุที่ทำให้นักเรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง 4. เพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนแบบบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์ 5. เพื่อทดสอบและปรับปรุงรูปแบบการเรียนการสอนแบบบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์ 6. เพื่อศึกษาผลของการวิจัย ผลของการวิจัย พบว่า การศึกษาและค้นคว้าเอกสารพบว่า ต่างประเทศได้ให้การยอมรับแนวคิดการเรียนรู้แบบบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์มีใช้เพียงแต่ในประเทศไทยเท่านั้น ในหลายประเทศทั่วโลกพบว่า มีหลักฐานการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและพฤติกรรมของผู้เรียน ครู และผู้ปกครอง ซึ่งเกิดขึ้นจากการมีคุณค่าความเป็นมนุษย์ 5 ประการ ได้แก่ ความจริง ความประพฤติดชอบ ความสงบสุข ความรัก และ อหิงสา การวิจัยแบบ ex post facto ในโรงเรียนสัตยาไส พบว่า สาเหตุที่ทำให้นักเรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมมาจาก การสวดมนต์ภาวนา นั่งสมาธิทุกวัน ได้แรงบันดาลใจจากครู เพื่อนๆ ในโรงเรียนและบรรยากาศของโรงเรียน จากการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ต่างๆ พบว่ามีแนวคิดที่ใกล้เคียงกับแนวคิดการเรียนรู้แบบบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์และการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้พัฒนารูปแบบการเรียนการสอนแบบบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์ขึ้นมา ซึ่งรูปแบบดังกล่าวประกอบด้วย ทฤษฎีและแนวคิดของรูปแบบ วัตถุประสงค์ และกระบวนการการเรียนการสอนที่สำคัญ คือ 1. การสวดมนต์นั่งสมาธิแบบใช้แสงสว่าง 2. การสอนโดยสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้เรียน 3. การสร้างบรรยากาศที่ดีโดยครูต้องต้องเป็นตัวอย่างที่ดี 4. การดึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ออกมาจากภายในตัวผู้เรียน (Educare) 5. การบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์ในรายวิชาและกิจกรรมต่างๆ 6. การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Collaborative Learning) นอกจากนี้รูปแบบยังให้รายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทที่จำเป็นสำหรับผู้บริหาร ผู้ปกครอง ชุมชนและรัฐ ในการพัฒนาเด็กด้วย ผู้วิจัยได้นำเสนอรูปแบบการเรียนการสอนแบบบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์ ต่อครูและอาจารย์ในต่างประเทศ เช่น ประเทศคาซัคสถาน จีน อินโดนีเซียและหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับของครูและอาจารย์ พร้อมกันนั้นได้มีการทดลองรูปแบบนี้กับนักเรียนระดับประถมศึกษาและนิสิตในระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย ซึ่งพบว่าสามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์

เอมอร กฤษณะรังสรรค์ (2537) ทำวิจัยเรื่อง ผลการฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขาต่อความรับผิดชอบในหน้าที่ของนักศึกษาวิชาชีพครู สถาบันราชภัฏ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของการ

ฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขา ที่มีต่อการพัฒนาความรับผิดชอบในหน้าที่ของนักศึกษาวิชาชีพครู สถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาเขตกรณ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จำนวน 35 คน โดยวิธีสุ่มอย่างง่าย กลุ่มทดลองได้รับการฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขา ในระยะทดลองเป็นเวลา 8 สัปดาห์ ในขณะที่กลุ่มควบคุมได้รับการฝึกอบรมในระยะทดลองเป็นเวลา 8 สัปดาห์ ในขณะที่กลุ่มควบคุมได้รับการฝึกอบรมโดยใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะของครูที่ดี การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการโดย การบันทึกจำนวนช่วงเวลาการเกิดพฤติกรรมการรับผิดชอบในหน้าที่ในชั้นเรียน จากการสังเกตนักศึกษาแต่ละคน ในระหว่างระยะเส้นฐาน ระยะทดลอง และระยะติดตามผล และให้นักศึกษาตอบแบบวัดความรับผิดชอบในหน้าที่และแบบวัดศีล สมาธิ ปัญญา ก่อนการทดลอง ระหว่างการทดลอง และหลังการทดลองสามสัปดาห์ ผู้วิจัยได้ทำการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยร้อยละของจำนวนช่วงเวลาการเกิดพฤติกรรมการรับผิดชอบในหน้าที่ ด้วยการทดสอบค่าที และทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยคะแนนความรับผิดชอบในหน้าที่ และค่าเฉลี่ยคะแนนศีล สมาธิ ปัญญา ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม โดยวิเคราะห์ความแปรปรวนสองทางแบบวัดซ้ำ ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษากลุ่มทดลองมีความรับผิดชอบในหน้าที่สูงกว่านักศึกษากลุ่มควบคุมทั้ง พฤติกรรม ความรับผิดชอบในหน้าที่ในชั้นเรียน ที่ได้จากการสังเกตโดยผู้ช่วยวิจัย และคะแนน ความรับผิดชอบในหน้าที่ที่ได้จากการตอบแบบวัดความรับผิดชอบในหน้าที่โดยตัวนักศึกษาเอง ทั้งในระยะทดลองและระยะติดตามผล อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05

พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม) (2537) ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของ ศีลที่มีต่อสังคมไทย ศีลเป็นหลักความประพฤติทางกาย วาจา และการเลี้ยงชีพสุจริตโดยมีเจตนา เป็นเครื่องประพฤติดังเว้นจากทุจริต เพื่ออบรมจิตใจให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย การฝึกอบรม ตนในทางที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกายกับใจ ศีลเมื่อประพฤติตรงตามหลักการสภาพจิตใจจะเป็น อิสระจากตัณหา คุณธรรมที่มีฐานมาจากศีลย่อมมีคุณค่าที่รักษาและส่งเสริมคุณภาพของจิตใจ ประโยชน์ที่ต้องการจากศีล คือการควบคุมความประพฤติ ป้องกันไม่ให้ตกไปสู่ความชั่ว จิตใจสงบ จากกิเลส เป็นสมาธิที่ส่งคุณค่า สนองปัญญาที่เกื้อกูลแก่การกำจัดอวิชชา และความบริสุทธิ์หลุด พ้น ดังนั้น ศีลจึงเป็นหลักความประพฤติที่ต่อเนื่องกันตามเหตุผล เป็นระบบจริยธรรม เพราะผู้ ปฏิบัติจะประพฤติได้ถูกต้องก็ต่อเมื่อมีความเข้าใจในระบบและเหตุผลที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐานอยู่ ด้วยการปลูกฝังให้มีศีลด้วยการเรียนรู้มีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดีการสั่งสอนที่ถูกต้องก็ต่อเมื่อ มีความเข้าใจในระบบและเหตุผลที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐานอยู่ด้วยการปลูกฝังให้มีศีล ด้วยการเรียนรู้ มีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี การสั่งสอนที่ถูกต้องนำหลักการมาประพฤติปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ด้วยความไม่ประมาท ศีลในทางด้านสังคม ซึ่งมุ่งเน้นฝ่ายของวินัยยอมครอบคลุมการจัดระเบียบ ด้านนอกทั้งหมดรวมถึงข้อกำหนดกฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมและข้อปฏิบัติ กิจการทั้งหลายของหมู่

ชน ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และสภาพที่ควรจัดได้ให้ความสัมพันธ์กับด้านจิตใจส่งผลออกมาสู่สังคม คุณค่าของศิลปะทางสังคม คือ สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมด้วยการปรับการแสดงออกทางกาย วาจา ให้เรียบร้อยเกื้อกูลในความเป็นอยู่ร่วมกันด้วยดี จิตใจของสมาชิกในสังคมประกอบด้วยเมตตาและกรุณามีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ติงามโดยลำดับจนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต ศิลปะจึงมีความเข้มงวดกวัดขั้น เคร่งครัด หยาบ ประณีต ด้วยเหตุผลที่ต้องสัมพันธ์เกื้อกูลในการปฏิบัติธรรม นั่นคือความสงบใจเป็นไปเพื่อสมาธิ แม้เพียงศิลปะ 5 ที่ประพุดอย่างถูกต้อง ก็จัดว่าเป็นผู้มีศิลปะอย่างบริบูรณ์สำหรับสมาชิกในสังคมปัจจุบัน

พระมหาบรรจง สิริจฺนฺโท (สมมนา) (2539) ทำวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่อง ปรัชญาการศึกษา ในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) งานวิจัยนี้ประสงค์ที่จะศึกษาทัศนะทางปรัชญาการศึกษาของพระธรรมปิฎก ในการศึกษา ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาออกไปเป็น ๓ ส่วนหลักๆด้วยกันคือ ส่วนแรก : เป็นการศึกษาวิเคราะห์ทั่วไปเกี่ยวกับปรัชญาแม่บท ได้แก่ อภิปรัชญาญาณวิทยา ปรัชญาชีวิตและปรัชญาสังคม ส่วนที่สอง : เป็นการศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาในทัศนะของพระธรรมปิฎก อันประกอบด้วยองค์ประกอบทางการศึกษา ได้แก่ โรงเรียน ครูและนักเรียน หลักสูตร และวิธีการเรียนการสอน ส่วนที่สาม : เป็นการศึกษาชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาแม่บทกับปรัชญาการศึกษาในทัศนะของพระธรรมปิฎกตลอดถึงการนำแนวความคิดไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาไทย ผลจากการศึกษาสรุปได้ว่า 1) ในส่วนแรก : ตามแนวพุทธธรรม อภิปรัชญาเป็นการศึกษาเรื่องความจริงของสิ่งทั้งหลายมีกฎไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น ญาณวิทยาศึกษาเรื่องการปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อที่จะปฏิบัติให้บรรลุถึงความจริงสูงสุด ส่วนจริยศาสตร์นั้นเป็นการดำเนินชีวิตโดยการศึกษาและปฏิบัติให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ 2) ในส่วนที่สอง : เป้าหมายของการศึกษา คือ ความมีอิสรภาพทั้งภายในและภายนอกอย่างแท้จริงไม่ถูกครอบงำด้วยอวิชชา การศึกษาจึงเป็นการพัฒนาชีวิตให้เจริญงอกงามเพื่อความพ้นทุกข์ องค์ประกอบทางการศึกษานั้นโรงเรียน ครูและนักเรียน หลักสูตร และวิธีการเรียนการสอน ต้องมีความสอดคล้องเกี่ยวพันกันอยู่เสมอ โดยเฉพาะครูและนักเรียน ต้องสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด 3) ในส่วนที่สาม : ทัศนะทางการศึกษาของพระธรรมปิฎกมีความคล้ายคลึงกับลัทธิสารัตถนิยมและพิพัฒนาการนิยม จุดเด่นก็คือ พระธรรมปิฎกให้ความสำคัญต่อครูและนักเรียนเท่าเทียมกันในด้านหน้าที่ อีกทั้งการศึกษาในทัศนะของพระธรรมปิฎกมิได้แยกออกไปจากศาสนา การนำพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้จึงทำให้การศึกษาคือการพัฒนาชีวิตและสามารถแก้ปัญหาชีวิตได้ แนวคิดทางการศึกษาของพระธรรมปิฎกจึงมีพุทธธรรมเป็นพื้นฐาน ซึ่งมีลักษณะประยุกต์เข้าได้กับทุกสถานการณ์

งานวิจัยในต่างประเทศ

ครีบบส์ (Krebbs, 1997) ได้ทำการวิจัย เรื่อง กรณีศึกษา : หลักธรรมของศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก จากหลักสูตร (A case study : Infusing Catholic Values Throughout the Curriculum) วัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อศึกษาหลักธรรมของศาสนา จากหลักสูตรของโรงเรียนศาสนาคริสต์ (คาทอลิก) โดยศึกษาจากวิธีการเรียนการสอนของชุมชน ที่เข้าร่วมโครงการ 3 แห่ง และจากแบบสอบถามของผู้บริหารโรงเรียนและครู 119 คน จากโรงเรียน 11 แห่งของโรงเรียนศาสนาคริสต์ (คาทอลิก) ผลการวิจัยที่ได้จากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ พฤติกรรมของครู ที่เป็นอาสาสมัครและผู้บริหารของโรงเรียนในโครงการทั้ง 3 แห่งและศึกษาจากการวิเคราะห์เอกสารและการสังเกต เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพที่รวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ ผู้ที่ตอบแบบสอบถามเชื่อว่าหลักธรรมของศาสนาจะต้องจัดควบคู่กับหลักสูตรของโรงเรียนที่จัดไว้เหมาะสมและถ้ามีเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพจะส่งผลต่อการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้ในหลักสูตรเป็นอย่างมาก จากการศึกษาหลักธรรมของหลักสูตรศาสนาคริสต์ (คาทอลิก) ลักษณะเฉพาะของศาสนาคริสต์(คาทอลิก) และการยอมรับของชุมชนเพื่อการพัฒนาคุณธรรมที่ยั่งยืนส่งผลให้ควรมีการดำเนินการนำหลักธรรมของศาสนาคริสต์ (คาทอลิก) มาบรรจุอยู่ในหลักสูตรและควรวางแผนดำเนินการต่อไปเพื่อเป็นการพัฒนาคุณธรรมที่นักเรียนนำมาใช้ประโยชน์ได้จริงอย่างมั่นคง

ชาน (Chan, 2003) ได้ทำการวิจัยเรื่อง หลักสูตรบูรณาการ : ความเชื่อของครูในโรงเรียนมัธยมศึกษาที่มีอิทธิพลต่อการนำหลักสูตรบูรณาการมาใช้อย่างไร (Integrating the Curriculum : How do Secondary School Teacher Beliefs Influence the Integration) วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อ อธิบายและวิเคราะห์ความเชื่อของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาที่มีอิทธิพลต่อการนำหลักสูตรบูรณาการมาใช้หรือไม่โดยตอบคำถาม 3 ข้อธรรมชาติของหลักสูตรบูรณาการโรงเรียนมัธยมศึกษาปัจจุบันเป็นอย่างไรการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในโรงเรียน A และ B มีครูเข้าร่วมโครงการ 6 คน ผลการวิจัยพบว่า หลักสูตรบูรณาการโรงเรียน A และ B มีความแตกต่างกันในโรงเรียน A เป็นการบูรณาแบบสหวิทยาการ (Multidisciplinary) และโรงเรียน B บูรณาการแบบหลักสูตรกว้าง (Broad field Approach) ความเชื่อของครูและการแสดงออกของครูทั้ง 2 โรงเรียนแตกต่างกันพบว่าความเชื่อของครูขึ้นอยู่กับวิชาที่สอนซึ่งมีอิทธิพลต่อการเรียนการสอนความเชื่อของครูเกี่ยวกับการทำงานกลุ่มรวมกันมี 3 ด้าน เช่น การติดต่อสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอความเชื่อเรื่องการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและความเชื่อด้านการร่วมมือกันส่วนความเชื่อด้านการนำไปปฏิบัติจริงนั้นคณะครูที่มีความเชื่อเหมือนกัน มีผลต่อการพัฒนาหลักสูตรบูรณาการส่งผลให้คณะครูนำในโรงเรียน A มีการติดต่อสื่อสารสม่ำเสมอในกลุ่มของผู้ร่วมทำหลักสูตรบูรณาการส่วนในโรงเรียน

B ครูผู้ใช้หลักสูตรบูรณาการ มีการแลกเปลี่ยนวัสดุการเรียนการสอน แต่ครูผู้ร่วมโครงการทั้ง 6 คน มีสิ่งที่เหมือนกันคือครูยังคงยึดรูปแบบการสอนของตัวเองที่แตกต่างกันด้านการสอนและการนำเสนอต่อนักเรียน และยังพบว่าความเชื่อของครูในแต่ละวิชาแตกต่างกันตามเนื้อหาความรู้ วิธีการแสวงหาความรู้และจากการวัดและการประเมินผลที่จริงแล้วความเชื่อของครูผู้สอนแต่ละวิชานั้น จะขัดแย้งจากความเชื่อในเรื่องของหลักสูตรบูรณาการ นอกจากนี้ยังพบว่า สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับความเชื่อของครูเกี่ยวกับหลักสูตรบูรณาการนั้นครูเปลี่ยนความเชื่อได้ยากและไม่มีทางที่จะเปลี่ยนแปลงได้แม้ว่าจะมีการอบรมเกี่ยวกับหลักสูตรบูรณาการหลายครั้งและยังพบว่าการตัดสินใจยอมรับหลักสูตรบูรณาการนั้นเป็นการทำตามหน้าที่แต่ไม่ได้ร่วมเป็นเจ้าของหรือเห็นด้วยและความเชื่อของครูมักจะถูกละเลยจากนโยบายของโรงเรียน ผลของการวิจัยนี้ผู้วิจัยให้ข้อเสนอแนะว่าในการนำนโยบายและวางแผน การนำหลักสูตรบูรณาการมาใช้ควรศึกษาความเชื่อของครูมาพิจารณา เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาหลักสูตรบูรณาการในอนาคต

จากการศึกษาข้างต้นสรุปว่า โรงเรียนวิถียุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ โดยหลักการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนวิถียุทธนั้น ประกอบด้วย การบูรณาการพุทธธรรมสู่การจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ เพื่อนำสู่การรู้และเข้าใจความจริง จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้หลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนวิถียุทธ ได้กำหนดให้มีการสอดแทรก เพิ่มเติม พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน เพิ่มเติมคุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง และมีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ ซึ่งการบูรณาการตามหลักพุทธศาสตร์ หมายถึง ความสัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกัน เข้ามาร่วมทำหน้าที่ประสานกลมกลืนเป็นองค์รวมหนึ่งเดียวที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ในตัว สร้างให้เกิดความพอดี เป็นการผสมกลมกลืนกันอย่างได้สัดส่วน สมดุลและนำไปใช้อย่างได้ผล โดยสอดแทรก ความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่น ๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการในวิถีชีวิต และบูรณาการไตรสิกขาเข้าในชีวิตประจำวัน โดยผู้สอนต้องเป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ให้ทำดู อยู่ให้เห็น” อย่างสม่ำเสมอ และเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน มีเมตตาธรรม ความอ่อนโยน อดทน อดกลั้นและสร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถ พัฒนาผู้เรียน รอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ ทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตภาวนา) ปัญญา (ปัญญาภาวนา) นอกจากนี้ยังมีการ

ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต สร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรม แสวงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา เน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบ คุณค่าแท้ของสรรพสิ่ง ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษา ปฏิบัติอบรม ทั้ง ศิล หรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดงามสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และ ปัญญา ที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม(โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่าง ดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขาการนำหลักธรรมมาใช้ในระบบ การพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งตรงตามเป้าหมายปรัชญาการศึกษาไทยในปัจจุบัน คือ การสร้างเสริมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่งและมีความสุขได้

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เป็นวิชาหนึ่งที่มีบทบาทและความสำคัญในด้านการสร้าง เสริมให้มนุษย์ได้มีพัฒนาการทางด้านสติปัญญา อารมณ์ สังคม การรับรู้ สุนทรียภาพและการ สร้างสรรค์ การจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะนั้นจึงได้กำหนดให้ผู้เรียนต้องเรียนรู้ด้วย สมอง กาย ใจ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ด้วยการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนชวน ขวายหาความรู้ได้ด้วยตนเอง เน้นการทำงานเป็นกลุ่ม โดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ครูจะ เปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้ชี้แนะ ผู้ถ่ายทอดความรู้ไปเป็นผู้ช่วยเหลือ ส่งเสริมและสนับสนุน ผู้เรียนในการแสวงหาความรู้จากสื่อ แหล่งการเรียนรู้ต่างๆ และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียนเพื่อนำ ข้อมูลเหล่านั้นไปใช้สร้างสรรค์ความรู้ของตนเองได้ สรุปได้ว่าวิชาศิลปะศึกษามีบทบาทและคุณค่า ในด้านที่จะมุ่งพัฒนาคนเป็นสำคัญ ทั้งในด้านส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียนทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา สังคมและอารมณ์ ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ และยังมีส่วนช่วยในด้านพฤติกรรม การ บำบัดปัญหาของผู้เรียน ทั้งนี้เพื่อความสมบูรณ์แห่งชีวิตของผู้เรียนในการดำรงชีวิตในสังคม ปัจจุบัน ซึ่งมีความสอดคล้องกับเป้าหมายของหลักสูตรธรรมที่ใช้ในการบูรณาการการจัดการเรียน การสอนในโรงเรียนวิถีพุทธ ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาการนำหลักพุทธธรรมมาใช้บูรณาการใน กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ด้านทัศนศิลป์ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนศิลปะศึกษา โดยบูรณาการพุทธธรรม ในโรงเรียนวิถีพุทธ ระดับประถมศึกษา

แผนภูมิที่ 4 แผนภูมิแสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

โดยจากการศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการพุทธธรรม และการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา ระดับประถมศึกษาตอนปลาย(ช่วงชั้นที่ 2) สามารถสังเคราะห์เป็นกรอบในการสร้างเครื่องมือวิจัย เรื่อง การศึกษาการนำหลักพุทธธรรมมาใช้บูรณาการในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ด้านทัศนศิลป์ ตามองค์ประกอบการเรียนการสอนทั้ง 5 ด้าน คือ ในด้านวัตถุประสงค์การสอน ด้านสาระการเรียนรู้ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสิ่งแวดล้อมทางการเรียน และด้านการวัดและประเมินผล ดังนี้

ตารางที่ 3 ตารางวิเคราะห์แนวทางการศึกษาการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาโดยบูรณาการพุทธธรรม ในโรงเรียนวิถีพุทธ ระดับประถมศึกษา ด้านวัตถุประสงค์การสอน

หลักพุทธธรรมที่ใช้ในกาบูรณาการ	ด้านวัตถุประสงค์การสอน
ไตรสิกขา	
อธิศีลสิกขา 1. พัฒนาผู้เรียนให้สามารถพึ่งตนเอง เลี้ยงชีพด้วยความสุจริต 2. พัฒนาผู้เรียนให้มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา 3. พัฒนาผู้เรียนให้สามารถใช้ปัจจัย 4 อย่างเหมาะสม ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม	1. เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะความสามารถในการสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามขั้นตอนระเบียบวิธี ตามที่ได้รับมอบหมายได้ 2. เพื่อให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัย มีความตรงต่อเวลา รับผิดชอบและซื่อสัตย์ ในการทำงานศิลปะ (ทัศนศิลป์) 3. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลือกใช้วัสดุ อุปกรณ์ทางทัศนศิลป์ได้อย่างเหมาะสมปลอดภัย และไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม
อธิจิตสิกขา 1. พัฒนาผู้เรียนให้มีสมาธิ มีสติ มีความมุ่งมั่น ตั้งใจในการทำงาน 2. พัฒนาผู้เรียนให้มีความเป็นกัลยาณมิตรรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาต่อกัน 3. พัฒนาผู้เรียนให้มีสุขภาพจิตที่ดี และมีความสุข	1. เพื่อให้ผู้เรียนเกิดสมาธิ มีความมุ่งมั่นตั้งใจ และมีความสุขในการทำงานศิลปะ (ทัศนศิลป์) 2. เพื่อให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้อื่น มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีน้ำใจรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในการทำกิจกรรมศิลปะ (ทัศนศิลป์) ร่วมกับผู้อื่น 3. เพื่อให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าในงานทัศนศิลป์ ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา
อธิปัญญาสิกขา 1. พัฒนาผู้เรียนให้รู้จักคิดแก้ปัญหาชีวิต และการทำงานด้วยสติปัญญา 2. พัฒนาผู้เรียนให้มีความใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ 3. พัฒนาผู้เรียนให้ สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน	1. เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสาระทัศนศิลป์ สามารถคิดแก้ปัญหาและสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามความคิดจินตนาการ ความรู้สึก ความประทับใจของตนเองได้ 2. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ อธิบายความหมายงานทัศนศิลป์และความงามของศิลปะ 3. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำสาระความรู้และวิธีการทางทัศนศิลป์ ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

ตารางที่ 4 ตารางวิเคราะห์แนวทางการศึกษาการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาโดยบูรณาการพุทธธรรม
ในโรงเรียนวิถีพุทธ ระดับประถมศึกษา ด้านสาระการเรียนรู้

หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการบูรณาการ	ด้านสาระการเรียนรู้
ไตรสิกขา	
อริศัลสิกขา พัฒนาผู้เรียนให้สามารถพึ่งตนเอง เลี้ยงชีพด้วยความสุจริต พัฒนาผู้เรียนให้มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา พัฒนาผู้เรียนให้สามารถใช้ปัจจัย 4 อย่างเหมาะสม ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม	มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับการสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ ตามขั้นตอนระเบียบวิธีต่างๆ อย่างถูกต้องและปลอดภัย มีการสอดแทรกเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่สามารถใช้เป็นหลักในการทำงานศิลปะ (ทัศนศิลป์) และการประพฤติตนเป็นคนดี เช่น อิทธิบาท 4, เบญจศีล เบญจธรรม เป็นต้น มีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับการเลือกใช้วัสดุ อุปกรณ์ทางทัศนศิลป์ อย่างเหมาะสม ปลอดภัย และมีความรับผิดชอบ โดยเน้นการใช้วัสดุที่ผลิตได้เอง หรือ หาได้ง่ายในห้องกัน
อริจิตสิกขา พัฒนาผู้เรียนให้มีสมาธิ มีสติ มีความมุ่งมั่น ตั้งใจในการทำงาน พัฒนาผู้เรียนให้มีความเป็นกัลยาณมิตร รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาต่อกัน พัฒนาผู้เรียนให้มีสุขภาพจิตที่ดี และมีความสุข	มีการสอดแทรกเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับการฝึกสมาธิและประโยชน์ของการฝึกสมาธิในการทำงานศิลปะ (ทัศนศิลป์) มีการสอดแทรกเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่สามารถใช้เป็นหลักในการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดี ในการทำกิจกรรมศิลปะ (ทัศนศิลป์) ร่วมกับผู้อื่น เช่น พรหมวิหาร 4, สังคหวัตถุ 4 เป็นต้น มีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับความเป็นมา และความสำคัญของงานทัศนศิลป์ ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา
อริปัญญาสิกขา พัฒนาผู้เรียนให้รู้จักคิดแก้ปัญหาชีวิต และการทำงานด้วยสติปัญญา พัฒนาผู้เรียนให้มีความใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ พัฒนาผู้เรียนให้สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน	มีการสอดแทรกเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่สามารถใช้เป็นหลักในการคิด แก้ปัญหาในการทำงานศิลปะ (ทัศนศิลป์) เช่น โยนิโสมนสิการ เป็นต้น มีเนื้อหาสาระที่หลากหลาย ให้ผู้เรียนได้สำรวจ ทดลองสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ ตามความคิด จินตนาการ ความรู้สึก ความประทับใจ เน้นให้ผู้เรียนได้ค้นหา มากกว่าสอนให้ทำ มีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับการสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ที่สอดคล้องกับความสนใจ สภาพแวดล้อม และวิถีชีวิตของผู้เรียน

ตารางที่ 5 ตารางวิเคราะห์แนวทางการศึกษาการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาโดยบูรณาการพุทธธรรม
ในโรงเรียนวิถีพุทธ ระดับประถมศึกษา ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการบูรณาการ	ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน
ไตรสิกขา	
อริศิลสิกขา 1. พัฒนาผู้เรียนให้สามารถพึ่งตนเอง เลี้ยงชีพด้วยความสุจริต 2. พัฒนาผู้เรียนให้มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา 3. พัฒนาผู้เรียนให้สามารถใช้ปัจจัย 4 อย่างเหมาะสม ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม	1. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยเน้นให้ผู้เรียนได้ฝึกกำหนดขั้นตอน วิธีการทำงานศิลปะ (ทัศนศิลป์) ด้วยตนเอง 2. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยมีการกำหนดข้อตกลงร่วมกันโดยเน้นความมีระเบียบวินัย ตรงต่อเวลา ความรับผิดชอบ และความซื่อสัตย์ในการทำกิจกรรมศิลปะ (ทัศนศิลป์) 3. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยเน้นให้ผู้เรียนได้ใช้วัสดุอุปกรณ์ทางทัศนศิลป์ ที่ผลิตได้เอง หรือ หาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น สีจากธรรมชาติ งานประดิษฐ์จากเศษวัสดุ เป็นต้น
อริจิตสิกขา 1. พัฒนาผู้เรียนให้มีสมาธิ มีสติ มีความมุ่งมั่น ตั้งใจในการทำงาน 2. พัฒนาผู้เรียนให้มีความเป็นกัลยาณมิตรรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาต่อกัน 3. พัฒนาผู้เรียนให้มีสุขภาพจิตที่ดี และมีความสุข	1. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนศิลปะ (ทัศนศิลป์) ที่เน้นการทำงานที่อาศัยความประณีต ละเอียดลออ เพื่อเสริมสร้างสมาธิให้แก่ผู้เรียน 2. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมศิลปะ (ทัศนศิลป์) ร่วมกับผู้อื่น เช่น การใช้กระบวนการกลุ่ม การทำโครงการ เป็นต้น 3. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดการซึมซับและเห็นคุณค่า
อริปัญญาสิกขา 1. พัฒนาผู้เรียนให้รู้จักคิดแก้ปัญหาชีวิต และการทำงานด้วยสติปัญญา 2. พัฒนาผู้เรียนให้มีความใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ 3. พัฒนาผู้เรียนให้สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน	1. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนได้ทดลอง คิดแก้ปัญหา คิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใช้เทคนิควิธีการใหม่ๆ ในการสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ 2. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ อธิบายความหมายงานทัศนศิลป์และความงามของศิลปะ 3. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนได้นำสาระความรู้และวิธีการทางทัศนศิลป์ ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

ตารางที่ 6 ตารางวิเคราะห์แนวทางการศึกษาการจัดการเรียนการสอนศิลปะศึกษาโดยบูรณาการพุทธธรรม
ในโรงเรียนวิถีพุทธ ระดับประถมศึกษา ด้านสิ่งแวดล้อมทางการเรียน

หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการบูรณาการ	ด้านสิ่งแวดล้อมทางการเรียน
ไตรสิกขา	
อริศีลสิกขา 1. พัฒนาผู้เรียนให้สามารถพึ่งตนเอง เลี้ยงชีพด้วยความสุจริต 2. พัฒนาผู้เรียนให้มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา 3. พัฒนาผู้เรียนให้สามารถใช้ปัจจัย 4 อย่างเหมาะสม ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม	1. ห้องเรียนศิลปะ(ทัศนศิลป์) ควรมีขนาดพอเหมาะกับจำนวนของผู้เรียน มีการจัดแบ่งพื้นที่อย่างเหมาะสม เชื้อต่อการทำกิจกรรมศิลปะ(ทัศนศิลป์) ที่หลากหลาย 2. ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาความสะอาดเรียบร้อย ตลอดจนตกแต่งห้องเรียนศิลปะ(ทัศนศิลป์) ให้สวยงาม มีบรรยากาศเหมาะสมต่อการจัดการเรียนการสอน 3. ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ทางทัศนศิลป์ต่างๆ รวมถึงการดูแลรักษาและจัดเก็บอย่างเป็นระเบียบ
อริจิตสิกขา 1. พัฒนาผู้เรียนให้มีสมาธิ มีสติ มีความมุ่งมั่น ตั้งใจในการทำงาน 2. พัฒนาผู้เรียนให้มีความเป็นกัลยาณมิตรรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาต่อกัน 3. พัฒนาผู้เรียนให้มีสุขภาพจิตที่ดี และมีความสุข	1. ห้องเรียนศิลปะ (ทัศนศิลป์) มีบรรยากาศสงบ ใกล้ชิดธรรมชาติ เพื่อให้ผู้เรียนได้ทำงานศิลปะ (ทัศนศิลป์) อย่างมีสมาธิและมีความสุข 2. จัดบรรยากาศการเรียนการสอนที่เน้นความร่วมมือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในการทำกิจกรรมศิลปะ (ทัศนศิลป์) 3. ส่งเสริมให้มีการใช้แหล่งเรียนรู้ด้านภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามในห้องกึ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา อย่างสม่ำเสมอ
อริปัญญาสิกขา 1. พัฒนาผู้เรียนให้รู้จักคิดแก้ปัญหาชีวิต และการทำงานด้วยสติปัญญา 2. พัฒนาผู้เรียนให้มีความใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ 3. พัฒนาผู้เรียนให้ สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน	1. จัดบรรยากาศการเรียนการสอนศิลปะ (ทัศนศิลป์) ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนใฝ่รู้ใฝ่เรียนใฝ่สร้างสรรค์ 2. จัดบรรยากาศการเรียนการสอนศิลปะ (ทัศนศิลป์) ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีการแสดงออก การแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์อย่างอิสระ 3. มีแหล่งเรียนรู้ทางทัศนศิลป์ที่หลากหลายทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อส่งเสริมการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน

ตารางที่ 7 ตารางวิเคราะห์แนวทางการศึกษาการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาโดยบูรณาการพุทธธรรม
ในโรงเรียนวิถีพุทธ ระดับประถมศึกษา ด้านการวัด และประเมินผล

หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการบูรณาการ	ด้านการวัดและประเมินผล
ภavana 4	
ภาวิตกาย 1. ผู้เรียนสามารถใช้ปัจจัย 4 อย่างเหมาะสม ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม	1. มีการวัดประเมินผลผู้เรียนในด้านความพร้อมในการเรียน ความสะอาดเรียบร้อยในการทำงานศิลปะ (ทัศนศิลป์) การเลือกใช้วัสดุ อุปกรณ์ทางทัศนศิลป์ได้อย่างเหมาะสม ปลอดภัย และไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม
ภาวิตศีล 1. ผู้เรียนสามารถพึ่งตนเอง เลี้ยงชีพด้วยความสุจริต 2. ผู้เรียนมีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา	1. มีการวัดประเมินผลผู้เรียนในด้านทักษะความสามารถในการสร้างผลงานทัศนศิลป์ตามขั้นตอนระเบียบวิธี ตามที่ได้รับมอบหมาย 2. มีการวัดประเมินผลผู้เรียนในด้านคุณธรรมในการทำงานความมีระเบียบวินัยตรงต่อเวลา ความรับผิดชอบ และความซื่อสัตย์ในการทำกิจกรรมศิลปะ (ทัศนศิลป์)
ภาวิตจิต 1. ผู้เรียนมีสมาธิ มีสติ มีความมุ่งมั่น ตั้งใจในการทำงาน 2. ผู้เรียนมีความเป็นกัลยาณมิตรรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาต่อกัน 3. ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดี และมีความสุข	1. มีการวัดประเมินผลผู้เรียนในด้านความมีสมาธิ ความมุ่งมั่นตั้งใจ และมีความสุขในการทำงานศิลปะ (ทัศนศิลป์) 2. มีการวัดประเมินผลผู้เรียนในด้านการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้อื่น มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีน้ำใจรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในการทำกิจกรรมศิลปะ (ทัศนศิลป์) ร่วมกับผู้อื่น 3. มีการวัดประเมินผลผู้เรียนในด้านการเห็นคุณค่าในงานทัศนศิลป์ ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา
ภาวิตปัญญา 1. ผู้เรียนรู้จักคิดแก้ปัญหาชีวิต และการทำงานด้วยสติปัญญา 2. ผู้เรียนมีความไม่รู้อะไร ไม่เรียน ไม่สร้างสรรค์ 3. ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน	1. มีการวัดประเมินผลผู้เรียนในด้านความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสาระทัศนศิลป์ สามารถคิดแก้ปัญหาในการทำงานศิลปะ (ทัศนศิลป์) 2. มีการวัดประเมินผลผู้เรียนในด้านความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความสามารถในการสื่อความคิด จินตนาการ ความรู้สึก ความประทับใจ ผ่านงานศิลปะ (ทัศนศิลป์) 3. มีการวัดประเมินผลผู้เรียนในด้านการแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ อธิบายความหมายงานทัศนศิลป์และความงามของศิลปะ